

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XV. évfolyam

2005/1.

A TARTALOMBÓL

Az állam fegyveres önvédelmi joga

A háború és a terrorizmus

Napjaink és a jövő háborúja

A terrorizmus elleni küzdelem és
az átalakuló haderő

Az MH a rendszerváltástól napjainkig

A műszaki zárási képességek fejlesztése,
a NATO-elvek adaptálása

Eszközök, anyagok és szolgáltatások
beszerzéséről

Az al-Kaida mozgalom

Észak-Korea atomfegyverkezése

Könyv a katonai felsőoktatás történetéről

A Társaság hírei, pályázatok

A tanulmányok szerzői

Birák Ottó mk. alezredes,
HM kabinetfőnök,
gazdasági főtanácsadó

Dr. Deák János nyá. vezérezredes,
PhD, az MH volt parancsnoka

Dr. Hadnagy Imre József
nyá. alezredes, PhD

Dr. Jakus János alezredes, PhD

Kemény János, az ELTE hallgatója

Kovács Gyula nyá. alezredes,
az MHTT szakértője

Dr. Kovács Zoltán mk. százados, PhD

Dr. Oroszi Antal nyá. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Pírityi Sándor újságíró,
a hadtudomány kandidátusa

Zhu Ruichen alezredes,
a Kínai Népköztársaság
Nagykövetsége
katonai és légügyi attasé-helyettese

A társasági hírek összeállításában részt vett:

Dr. Király László,
Dr. Padányi József.

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
NAGY LÁSZLÓ,
a társaság elnöke

A folyóirat szerkesztőbizottsága:

Elnök:
PADÁNYI JÓZSEF,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Barna Géza,
Bertalan György,
Kádas Géza,
Király László,
Kovács István,
Kovács Tibor,
Oroszi Antal,
Pataky Iván,
Pekó József,
Várhegyi István.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
Budapest X.,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Internetcím:
<http://www.zmne.hu/kulso/mhtt>

Nyomdai előkészítés
és gondozás:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
Nagy és Társa Kft.

ISSN 1215-4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XV. évfolyam

1. szám

2005. március

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Pirityi Sándor	Az állam fegyveres önvédelemi joga – az erőalkalmazás jogrendje és etikája	3
Hadnagy Imre József	A háború és a terrorizmus. Változnak-e a háborúval kapcsolatos elméletek – korunk egyik legnagyobb kihívása a terrorizmus tükrében	16

HADTUDOMÁNY-HADÜGY

Deák János	Napjaink és a jövő háborúja	29
Kovács Gyula	A terrorizmus elleni küzdelem és az átalakuló haderő	50
Jakus János	A Magyar Honvédség a rendszerváltástól napjainkig	64
Kovács Zoltán	Az MH műszaki zárási képességeinek fejlesztése és a NATO-elvek adaptálása	77

VÉDELEMGAZDASÁG

Birák Ottó	A beszerzések céginformációs rendszerének működéséről	95
------------	--	----

FÓRUM

Kemény János	Az al-Kaida mozgalom	107
Zhu Ruichen	Az észak-koreai atomfegyverkezésről	118

SZEMLE

Oroszi Antal	A katonai felsőoktatás elkötelezett robotosainak. M. Szabó Miklós: A magyar katonai felsőoktatás története 1947–1956	125
--------------	--	-----

A TÁRSASÁG HÍREI

A 2004. évi pályázatokról	129
Az MHTT pályázati felhívása a 2005. évre	130
A Védelemgazdasági szakosztály üléséről	131
Öt éves a Honvéd Altiszti Folyóirat	131

Pirityi Sándor

Az állam fegyveres önvédelemi joga – az erőalkalmazás jogrendje és etikája*

A pályamű „Ius ad pacem” („Jog a békéhez”) jelíggel került benyújtásra, azt sugallva, hogy a „ius ad bellum”-ot, a háborúhoz való jogot végre nemcsak a deklarációk, az írott törvények, nemesen csengő nemzetközi jogi rendelkezések szintjén, hanem a valós élet minden szférájában fel kellene váltania a békéhez való – érvényesítendő és érvényesíthető – jognak, mégpedig az egyes emberek, az egyes társadalmak számára ugyanúgy, mint a népek, nemzetek, országok és államok számára.

A pályázó témaválasztása indoklásul írásműve bevezetőjében hivatkozott a pályázati kiírásban feldolgozásra ajánlott olyan kérdéskörökre, mint „a biztonság modern értelmezése és aktuális problémái”, a „védelmi és stratégiai tervezés aktuális kérdései”, „a háborúval kapcsolatos elméletek változása a jelenlegi kihívások fényében”, nemkülönben arra, hogy a kiírás nem zárta ki az „önálló kezdeményezés alapján választott”, esetleg „komplex jellegű, pályázati témákat. Ezek alapján bátorítást érzett olyan alap kutatás jellegű vizsgálódáshoz, amely „interdiszciplináris beágyazást” nyújthat gyakorlatiasabb, „alkalmazott” hadtudományi kutatási irányzatokhoz.

A témaválasztást tartalmi oldalról indokolva a szerző a következő eszmefuttatást bocsátotta előre a dolgozat bevezetőjében:

„Nemzetközi válságra a háború a legrosszabb megoldás, a diplomácia csődjét jelenti. Ez régi igazság. A fegyverek nem szeretnek beroszódni, ez még régebbi igazság. Tény, hogy 1945 óta a háborús és egyéb fegyveres konfliktusok halálos áldozatainak száma megközelíti a 20 milliót. Tény, hogy globalizálódik a támadó, agresszív mentalitás, az erőszakra való hajlam, vele globalizálódik a rettegés, a félelem, a bunker-magatartás. »Ugrásra kész világról« cikkeznek, s azt, amiben élünk, úgy határozzák meg, hogy az »a hidegháború folytatása más eszközökkel«. A szervezett békétlenséget divat lett mindkét oldalról a jogos önvédelem aktus-láncának minősíteni, miközben az egyik szembenálló fél önvédelme mindig jogosabbnak, fontosabbnak, elfogadhatóbbnak minősül, mint a másiké. Az önvédelem szempontjából már alig hozható szóba az államok szuverén egyenlősége. Civilizált világunkban »az állam

* Az MHTT 2004. évi pályázatára beküldött tanulmány, a szerző által ismertetett és rövidített változata.

kivonul a népből», ugyanakkor több ezer kilométer távolságban bonyolódik nem egyszer kétes vállalkozásokba kétes érdekek szolgálatában.”

A pályázó ugyancsak a bevezetőben felhívta a figyelmet arra, hogy napjainkban – úgy tűnik – „az ideális biztonság, szabadság és jólét egymást feltételezik, de kezd világossá válni, hogy kölcsönösen alááshatják is egymást. A küldetéstudat felelős államférfiakkal mondatja el, hogy a kabuli és bagdadi despoták kiseprése után 20 millió afgán és 25 millió iraki előtt nyíltak meg az ígéretes jövő kapui, hogy a világ jobb, biztonságosabb lett. De ha szentélyek lerombolása közepette akár a lefejezés és a kínvallatás is bekerült, bekerülhetett a »jogos önvédelem« eszköztárába, akkor a civilizált világ méltán tarthat igényt egy új jogrendre, egyáltalán jogrendre, nemzetközi törvényességre, »jogos önvédelemre a jogtalan önvédelemmel szemben«”.

A jogsértő vagy nem jogkövető nemzetközi fegyveres erőszaktétel eseteinek immár jó ideje megfigyelhető elburjánzása az összefüggésekből megítélhetően egész sor monumentális igazságtalanságra és méltánytalanságra vezethető vissza – mutat rá még mindig a pályamű bevezetőjében a szerző, néhány konkrétumot említve.

„Szó van mindenekelőtt a népek és nemzetek önrendelkezési jogának majd minden kontinensen érzékelhető érvényesíthetlenségéről, de a jog mesterséges, céltudatos túlhajtásáról is... Újjászületett felvértezettebb formában a múlt század első felének hírhedt nacionalista szeparatizmusa és természetesen szeparatista terrorizmusa is.

Ezzel együtt kiéleződött az államisággal nem rendelkező etnikumok problémája, amely a krónikus semmibe vevés és a kétségbeesett kilátástalanság miatt ugyancsak terrorizmusba torkollott.

A másik kirívó igazságtalanság-tömb az »atomklub« létrejöttével, a „kiscsoportos” atommonopólium megőrzésének diszkriminatív ábrándjával, az atomleszerelés bojkottjával, a nukleáris elrettentés stratégiájának önkényes kisajátításával függött és függ össze. Az úgynevezett fejlődő világ néhány konfliktusos szembenállásba keveredett hatalma a praktikus és olcsó önvédelem reményében, a »deklarált« atomhatalmak minden figyelmeztető jelzést semmibe vevő példáját követve nemcsak nukleáris fegyvertárra tett szert, hanem olyan rakétapotenciálra is, amely egyrészt szétfeszítette a hadászati stabilitás fogalmát és rendjét, kiszámíthatatlanságot vitt az első és második atomcsapás szilárdnak hitt logikájába, másrészt szétzilálta néhány »deklarált« atomhatalom mindenhatóságának és sebezhetetlenségének mítoszát, megnyitott bizonyos utakat-módokat zsarolhatóságuk felé. A logikus következmény utóbbiak részéről az önvédelem újragondolása és ellenintézkedések kilátásba helyezése lett.

Abban a világban, amely hozzászózott biztonságpolitikai és védelmi síkban az államokban és államközi szövetségekben-szervezetekben gondolkodáshoz, idegesítő újszerűségként hatott nem állami »erőszakhordozók« megjelenése, amelyekre nemigen terjedt ki a nemzetközi jog figyelme, a nemzetközi hadijog látókörébe is csak néhány évtizede kerültek. A szeparatista, nacionalista, vallási és ideológiai terrorizmus mellett sorompóba lépett – mégpedig igen látványos és erős szimbolikájú bemutatkozással – az antihegemonista, globalizációellenes terrorizmus. És kiderült, hogy vannak szuper- és kevésbé szuperhatalmak, amelyeknek érdekükben áll a két terrorizmustípus összemosása.”

A pályamű szerzőjét foglalkoztató „szónoki kérdéscsokor” következik ezután – ez idő szerint megválaszolatlanok vagy megválaszolhatatlannak tűnő kérdésekből, amelyek azonban bármikor kemény időszerűséget nyerhetnek:

Milyen lehet az állam fegyveres önvédelme végső veszély esetén, amikor léte forog kockán? Működhet-e jól az önvédelem, ha az elrettentés kudarcot vall? Hol van az elrettentés és az önvédelem határa? Van-e, lehet-e „megsemmisítő” önvédelem? Kinek van joga az önvédelemre, milyenre, mikor és ki ellen? Hol az önvédelem alsó és felső határa? Mi legyen a viszony a saját önvédelem és mások önvédelme között? Gyanús szándék, gyanús képesség, gyanús tevékenység indokoltá teszi-e a fegyveres önvédelmet? Hogyan kell konfrontáló államok önvédelmi jogát megítélni? Mi az önvédelem kritériuma nem állami szereplőkkel szemben? Hol legyenek az önvédelem frontvonalai? Önvédelem csak saját területen? Önvédelem a nemzeti-koalíciós határokon túl? Önvédelem a világ másik felén?

Az MHTT 2004. évi tudományos pályázatára beküldött és jelen ismertetés tárgyát képező tanulmány tartalmi hét fejezetre tagolódik:

A szerző az önsegélyt és annak két fő változatát tárgyaló I. fejezetben abból indul ki, hogy az ENSZ-Alapokmány nem szabályozta, milyen lépésekhez van joguk a világ-szervezet tagállamainak olyan, ellenük elkövetett agresszív cselekmények esetében, amelyek nem fegyveres jellegűek. Hat évtizeddel ezelőtt ez nem tűnt különösebben szükségesnek, mint ahogy az agresszió fogalmi meghatározásának az alapokmányba való belefoglalása sem. Ez azonban nem fosztja meg az államokat attól, hogy a nemzetközi jogban pontosan körülírt válaszingézkedéseket foganasíthassanak – fegyveres erő alkalmazása nélkül más államok nem fegyveres agresszív fellépéseivel szemben. Ezeket az önvédelmi válaszingézkedéseket a nemzetközi jog az önsegély kategóriájába sorolja.

A magyar Diplomáciai és Nemzetközi Jogi Lexikon (Akadémiai Kiadó, 1967) önsegélynek azt a módot nevezi, amelynek igénybe vételével egy állam jogosan kikényszerítheti, hogy egy másik állam a vele szemben fennálló kötelezettségét teljesítse, illetve, hogy jogsértő magatartásával felhagyjon. A lexikon az önsegély eszközei közé sorolja a represszáliát, a retorziót, bizonyos gazdasági rendelkezéseket, sőt a tételes szabályok által megjelölt esetekben a fegyveres fellépést is. Az önsegélyt alkalmazhatja a sértett állam egyedileg, de több állam kollektív fellépése sincs kizárva.

A német Wörterbuch der Aussenpolitik úgy határozza meg a retorziót, mint megtorló rendszabályt, amelyet egy állam egy másik állammal szemben foganasít (például beutazási tilalom ez utóbbi állampolgárai számára, vámdíjtételek emelése és így tovább), válaszképpen olyan jogellenes, indokolatlannak minősíthető intézkedésekre, amelyek sértik gazdasági és egyéb érdekeit.

Azért nem indokolatlan a lexikonszerű meghatározásoknál időzni, mert az új évezred a „jogos védelem” jegyében világjelenséggé tette a legkülönbözőbb visszavágásokat, ellenrendszabályokat, leszámolásokat, büntető katonai akciókat, megtorlásokat, sőt sokszor bizonyíthatatlan szándékok keresztülvitelének preventív megíúsítását is.

A büntető megtorlásnak hagyományosan szigorúan arányban kell állnia a vétkes állam sérelmes intézkedéseivel, ellenkező esetben ez már nem az önsegély egyik válfaja, hanem támadás egy másik ország ellen. Valamikor még nem szabtak határo-

kat az önszegély érvényesítésének, és azt lényegében az érdekelt állam belátására bíz-
ták. Gyökeres változás akkor következett be, amikor a modern nemzetközi jogban
megerősítették az agresszió tilalmát, általában tilalom alá helyezték erő alkalmazását
egy állam részéről egy másik állammal szemben, továbbá szabályozták az önvédelmi
jog érvényesítését. Tilos lett – a katonai támadással szembeni önvédelem esetei kivé-
telével – egy adott állam részéről fegyveres erő bárminemű alkalmazása önszegély
keretében; az önvédelem, amelyet sok nemzetközi jogász az önszegély egyik legfon-
tosabb válfajának tekintett, önálló intézmény lett.

Említésre méltó, hogy az ENSZ Alapokmánya már nem tesz említést az önsze-
gélyről, de az 1949-es Észak-atlanti Szerződés 3. cikkelyében még szerepel, hogy a
NATO tagállamai „külön-külön és együttesen, folyamatos és hathatós önszegély és
kölsönös segítség útján, fenntartják és kifejlesztik egyéni és kollektív védelmi képes-
ségüket fegyveres támadással szemben”.

Az ismertetés tárgyát képező tanulmánynak az *önvédelem jogával és feltételrendszeré-
vel foglalkozó II. fejezete* emlékeztet arra, hogy az „igazságos háborúnak” a középkorban
tért hódított elméletében szerepelt először: *a háború akkor jogos, ha önvédelemből folytatják.*

„A támadó háborúkkal szemben megnyilvánuló társadalmi ellenállás hatására
egyes államok a 19. század végétől kezdve igyekeztek az általuk indított háborúkat
»védelmi« vagy »megelőző« (preventív) jellegűeknek minősíteni. Előbbi az »igazságos
háború« elvére, utóbbi az állam »önfenntartási jogára« épült, de ezeknek az elveknek
nem volt tételes nemzetközi jogi alapja. A nemzetközi jog egyébként akkoriban sem-
miféle háború indítását nem korlátozta. Amikor viszont az újabb nemzetközi jog kez-
dett kísérleteket tenni az államok háborús jogkörének korlátozására, nyomban jelent-
keztek a jogi visszaélések az önvédelem fogalmával” – mutat rá a szerző.

Forrásai szerint az 1928-as Kellog-Briand paktummal kapcsolatos tanulságok
nyomán (a paktumhoz fűzött fenntartások egyebek között azt tartalmazták, hogy
minden állam maga – és csak maga – illetékes annak eldöntésére, vajon a körülmé-
nyek megkívánják-e a védelmi háborúhoz folyamodást) fejlődött ki a II. világháború
után a „jogos önvédelem” fogalma és a tételes jog az önvédelem jogának újfajta sza-
bályozásával olyan helyzetet teremtett, amelyben nemzetközi jogi téren csupán egy
jogtalan támadásnak azonos eszközökkel való elhárítása fogadható el jogos önvéde-
lemnek akkor, ha az elhárításra más mód nem kínálkozik. Eszerint a jogos önvéde-
lem semmiképpen sem lehet megelőző akció, hanem legfeljebb fegyveres válasz egy
fegyveres támadásra.

A tételes nemzetközi jogban hasonló szabályozást vezetett be az Egyesült Nem-
zetek Szervezete San Franciscóban 1945. június 26-án elfogadott alapokmányának
51. cikkelye, amely elismerte a világszervezet tagállamainak egyéni vagy kollektív
önvédelemhez való jogát, de kettős – tárgyi és időbeli – korlátozással: *a) csak fegyve-
res támadással szemben alkalmazható, a Biztonsági Tanácsnak teendő azonnali je-
lentés mellett, és b) csupán addig, míg a Biztonsági Tanács a béke és biztonság fenn-
tartásához szükséges intézkedéseket meg nem teszi.*

A pályamű a továbbiakban a katonai védelem fogalmát, az állam védelmi képes-
ségének összetevőit boncolgatja, majd rávilágít, hogy az állami szintű önvédelem
szélesebb, katonapolitikai, illetve biztonságpolitikai értelemben vett fogalma mellett
van az önvédelemnek egy szigorúbb, szűkebb nemzetközi jogi értelmezése is.

„A nemzetközi jogban – mutat rá a szerző – önvédelem alatt azokat a katonai jellegű rendszabályokat értik, amelyeket a fegyveresen megtámadott állam foganatosít az agresszor állammal szemben, de önvédelemnek ismerik el annak az államnak az eljárását is, amely fegyveres erőivel segítséget nyújt egy megtámadott államnak. Az ENSZ-alapokmány a gazdasági, az ideológiai, a közvetett agresszióval szemben nem enged meg fegyveres önvédelmet. Ha Biztonsági Tanács a megtett katonai intézkedésekről szóló közlés vétele után nem tesz intézkedéseket a nemzetközi béke és biztonság helyreállítására és fenntartására, az állam az agresszió teljes megszüntetéséig (visszaveréséig) folytathatja az önvédelmet. Kollektív önvédelem esetén ahhoz, hogy egy állam fegyveres erőivel fellépjen egy harmadik állammal szemben agressziót elkövetett állam ellen, az ENSZ-alapokmány szerint nem szükséges segítségnyújtási megállapodás a segítő ország és az agresszió áldozata között. A segítségnyújtási megállapodások nemcsak a részesek jogait, hanem kötelességeit is rögzítik.”

A magyar Hadtudományi Lexikon a „jogos önvédelem” szócikket tartalmazza, ennek egyrészt nemzetközi biztonságpolitikai, másrészt büntetőjogi értelmezését adva. Biztonságpolitikailag intézkedések összességét érti jogos önvédelem alatt, amelyek „egy állam szuverenitása ellen indított fegyveres támadás esetén – az arányosság szabályainak betartásával – kerülnek foganatosításra”. A szócikk szerzője rámutat, hogy a második világháború után alakult ki egyrészt az elméletben az „önvédelem” helyett a „jogos önvédelem” fogalma, másrészt a tételes nemzetközi jogban az önvédelem jogának újfajta szabályozása, miszerint „csupán egy jogtalan támadásnak a támadóéval azonos eszközökkel való elhárítása” fogadható el jogos önvédelemnek, mégpedig akkor, ha az elhárításra más mód nem kínálkozik. A jogos önvédelem tehát – szögezi le a lexikon – „semmiképpen sem lehet megelőző akció, hanem legfeljebb fegyveres válasz egy fegyveres támadásra”.

Minthogy az önvédelem, illetve a jogos önvédelem erőszak nemzetközi alkalmazását feltételezi és követi, a jogos és jogtalan erőszak nemzetközi jogi megítélése is meghatározó a nemzetközi biztonság és a jogrend vonatkozásában.

A nemzetközi erőszaktétel tilalmának elvét a II. világháború befejezése óta a legszélesebb formában az ENSZ alapokmánya állítja fel a 2. cikkely 4. pontjában, amely az alapokmány gerincének tekinthető. Eszerint „a Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell”.

Az önvédelem jogát az erőszak tilalmának elve nem érinti, és nem akadályozza azt sem, hogy az államok közössége a Biztonsági Tanács határozata alapján erőszakot alkalmazzon az agresszorral szemben a béke megóvása vagy helyreállítása érdekében. Az Alapokmány az erőszak fogalmát minden megszorítás nélkül említi, míg ott, ahol kizárólag a fegyveres erőszakkal kapcsolatban kíván rendelkezni, ezt kifejezetten ki is mondja. (Az 51. cikkely világosan „fegyveres támadásról” szól, amikor az állam önvédelmi jogát elismeri.)

A szerző a pályamunkában ezután kitér két olyan területre, amely az erőszak egy sajátos fajtájának tilalmával, illetve a szükséghelyzetben alkalmazott-elkövetett jogsértéssel függ össze és bizonyos értelemben mindmáig tisztázatlan elemeket tartalmaz.

Az egyik a nemzetközi szerződések létrejöttének, megkötésének erőszakmentessége, ami a múlt század második felében fogalmazódott meg követelményként, igaz, felemás módon. Mint a pályázó emlékeztet rá, az erőszak fogalmának kérdése a nemzetközi szerződések jogát kodifikáló 1968-69. évi bécsi konferencián is felvetődött. A létrejött egyezmény 52. cikkelye semmisnek nyilvánítja az olyan szerződést, amelynek megkötése erőszak alkalmazásának vagy erőszakkal való fenyegetésnek a hatására történt. Számos nyugati ország ellenállása következtében azonban nem sikerült az egyezmény szövegében az erőszak fogalmi meghatározását adni. Tény, hogy a konferencia egy külön nyilatkozatban viszont elítélte a kényszer minden formájának alkalmazását, tehát mind a katonai, mind a politikai, mind a gazdasági nyomás formájában jelentkező kényszert.

A másik terület, amelyre a pályázó a jogos védelem, illetve az önvédelem kérdésköre peremén lényegesnek tartotta legalább érintőlegesen kitérni, ez a szükséghelyzet nemzetközi jogi fogalma, bár a szakirodalom nem említ olyan nemzetközi egyezményt, amely a szükséghelyzet „jogosultságát” kifejezetten elismerné.

A már többször idézett magyar Diplomáciai és Nemzetközi Jogi Lexikonban az a meghatározás olvasható, hogy a szükséghelyzet „olyan veszélyes esemény által előidézett állapot, amelyben a veszély elhárítása érdekében a fennálló jogszabályokat a szükséghez képest, átmenetileg figyelmen kívül lehet hagyni. A jelenség napjainkban nem ismeretlen, korábban nemzetközi bírói ítéletek alkalmazták a szükséghelyzet elvét, mint az államok által elismert általános jogelvet”.

A veszélynek, amely a szükséghelyzet előfeltétele, a nemzetközi jogban „közvetlennek és másképp el nem háríthatónak” kell lennie. A szükséghelyzetben alkalmazott jogsértésnek – mert erről van szó – nem szabad súlyosabbnak lenni, mint az azt előidéző cselekménynek vagy eseménynek. A veszély elmúlásával a végszükségi magatartásnak véget kell érnie, nem idézhet elő olyan tartós állapotot, amely az állam szuverenitásával összeférhetetlen(!). Nemzetközi jogászok vélekedése szerint a szükségcselekvés lényegileg abban különbözik a jogos védelemtől, hogy előbbit nem előzte meg jogellenes támadás, amely viszont szükségképpen előfeltétele a jogos védelemnek.

Hans Kelsen, Alfred Verdross és más külföldi nemzetközi jogászok okfejtésének ismertetése után a pályázó egy *tanulságos illusztrációval is szolgál még az első világháború időszakából*. Ennek lényege a következő:

A Német Császárság 1914-ben azt tudatta a világgal, hogy „jogos védelem és szükséghelyzet” jogcímén támadta meg az akkor „állandó semlegességű” Belgiumot, arra hivatkozva, hogy Németországot Belgiumon keresztül francia támadás veszélye fenyegeti. A német kormány 1914. augusztus 2-án jegyzékben közölte Belgiummal: megbízható értesülései vannak a francia haderő „szándékolt” felvonulásáról a Givet-Namur vonalra, ezek az értesülések, úgymond, semmi kétséget nem hagynak Franciaországnak olyan szándékai felől, hogy belga területen keresztül akar Németország ellen felvonulni...

Mielőtt egy frissebb illusztrációval szolgálna, a szerző lényegében megismétli azt az állítást, hogy a „szükséghelyzet” elfogadott koncepcióvá vált a nemzetközi felelősség elméletében. „Amikor az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága kodifikálni próbálta ezt a fogalmat, addig eljutott, hogy ha egy állam olyan cselekedetet hajtott végre,

amely valamilyen nemzetközi kötelezettségével nem áll összhangban, két esetben hivatkozhat szükséghelyzetre, mint cselekedetének jogellenességét kizáró okra, nevezetesen: ha ez a cselekedet volt az egyetlen eszköz arra, hogy létfontosságú érdekét egy küszöbön álló és súlyos veszéllyel szemben megóvja; ha a cselekedet nem csorbitotta komoly mértékben annak az államnak lényegbe vágó érdekeit, amellyel szemben a kötelezettség fennállt.”

Ezután következik a dolgozatban annak a fonák helyzetnek az illusztrálása, amikor az államok általában elismernek egy nemzetközi jogszabályt, csupán egy adott esetre nem tartják alkalmazhatónak. Két NATO-tagállam három évtizeddel ezelőtti összeszólalkozásáról van szó.

Az történt, hogy 1975. december 10-én éjjel brit hajók hatoltak be Izland parti vizeire. London szerint a hadihajók menedéket kerestek a rossz idő elől, „amint erre joguk van a nemzetközi szokásjog értelmében”. Izland kormánya viszont úgy foglalt állást, hogy ha a brit flottakötelék tényleg végszükségben lett volna, úgy joga lett volna belépni az izlandi belvizekre, de szerinte nem ez volt az ok, hanem csupán provokáció történt...

A nemzetközi gyakorlatban nem egyszer előfordul, hogy egy fellépés, egy vállalkozás, egy küldetés alapvetően nem a hangoztatott célt szolgálja, s a helyzet merőben újszerűnek tűnik, holott már jóval előbb megadták a minősítését. A pályázó rátalált egy tanulmányra, amely tíz év múltán is beigazolódott, de eltusolt összefüggésre világított rá.

Egy magyar nemzetközi jogász, Nagy Károly a Jogtudományi Közlöny hasábjain 1995-ben megjelent tanulmányában a szükséghelyzet témája kapcsán megemlítette, az állami gyakorlatban újra és újra alkalmazott „humanitárius intervenciót” („emberiességi beavatkozás”), amelynek címén „emberi életek mentésének ürügyével az államok legtöbbször agresszióknak minősülő cselekményt kívántak legalizálni”. „Agressziót nem lehet még az emberi jogok védelme címén sem elkövetni” – figyelmeztetett a magyar nemzetközi jogász, megjegyezve, hogy „az emberiességi beavatkozás jogszerűsége még túsok kiszabadítása érdekében is igen vitatható, több nemzetközi jogász csak természeti katasztrófa esetén tartja lehetségesnek az intervenciót”.

A beavatkozás általánosabb témakörében a pályázó emlékeztet rá: „Nemzetközi jogászok nagyjából egyetértének abban, hogy az ENSZ Alapokmánya, amely a II. világháború után rögzítette a nemzetközi jog alapelveit, nem tartalmaz kifejezett rendelkezést a beavatkozás tilalmára az államok egymás közötti viszonyában. Ez a körülmény jelentős önvédelmi többletfeladatokat ró az államokra. Az Alapokmány 2. cikkelyének 7. pontja viszont kifejezetten kimondja a beavatkozás tilalmát magára az Egyesült Nemzetek Szervezetére nézve. Eszerint »az Alapokmány egyetlen rendelkezése sem jogosítja fel az Egyesült Nemzeteket arra, hogy olyan ügyekbe avatkozzanak, amelyek lényegileg valamely állam belső joghatóságának körébe tartoznak.« Ilyen ügyek adódhatnak természetesen az önvédelem jogából.

Az idézett rendelkezés egyben határokat szab a beavatkozás tilalmának, amennyiben kimondja, hogy a beavatkozás elve nem érinti az Alapokmány VII. fejezetében tárgyalt kényszerítő intézkedések alkalmazását. Ez valójában azt jelenti, hogy az agresszorral szemben a beavatkozás tilalma nem érvényesülhet. Ez ismét bizonyos értelemben háttértámogatás a jogos önvédelem intézményének, hiszen ha

a békét közvetlen veszély fenyegeti, minden intézkedést meg kell tenni a nemzetközi béke és biztonság helyreállítására, illetve fenntartására, és ezekkel az intézkedésekkel szemben az agresszor nem hivatkozhat a beavatkozást tiltó elvre.”

A pályázat III. fejezete a 20. század hadtudományi, politika-tudományi, nemzetközi jogi, biztonságelméleti írásából elevenít fel olyan részleteket, amelyeknek gondolatait, érvelését, felismeréseit nem tette idejét múlttá a fordulatokban bővelkedő évtizedek egymásutánja sem.

Részlet Búza László professzor 1935-ben megjelent nemzetközi jogi tankönyvéből:

„A jogos védelemnek nem bárminő jogsértés esetén van helye, hanem csak annak a jogtalan és közvetlen támadásnak a visszaverése céljából, mely a jogrend által adott eszközökkel el nem hárítható. A jogos védelem tehát sohasem lehet megtorlás, ...az mindig csak a fenyegető vagy megkezdett támadás elhárításának eszköze. A támadás befejezésével alkalmazásának jogi lehetősége megszűnik.”

„Ha a nemzetközi jog deliktumnak nyilvánítja a háborút, a védelmi háborút, amely egy jogtalan és közvetlen támadás elhárítására szükséges, nem lehet jogellenes, feltéve természetesen, hogy a jogtalan és közvetlen támadás tényleg fennfölg, s ez a támadás el nem hárítható... A jogos védelem határainak jóhiszemű áthágását a nemzetközi jogban sem lehet jogellenesnek minősíteni. Annak megállapítása, hogy a jogos védelem határait jóhiszeműen lépték-e át, a nemzetközi jogban megfelelő eljárás hiánya folytán persze nehézségekbe ütközik, de ezek a nehézségek megvannak annak megállapításánál is, hogy egyáltalán fennfölg-e a jogos védelem esete. Ez a körülmény csak a jogbiztonság alacsonyabb fokát mutatja a nemzetközi jogban, s nem azt, hogy az idevonatkozó általános jogelveket a tételes jog nem ismeri.”

Ugyanebben az antikvár könyvben Búza László „a veszély közvetlenségével, egyéb módon való elháríthatatlanságával” összekapcsolva a „végszükség” jogát is tárgyalja és példával is szolgál:

„Ha a szomszéd állam területén fegyverek vannak összegyűjtve, hogy azokat becsempészve felborítsák az államhatalmi rendet, s ha nincs idő, hogy ez a veszély a szomszéd állam megfelelő intézkedéseivel háríttassák el, a végszükség esete fennfölg, s a veszélyeztetett állam bevonulhat fegyveres erejével a szomszéd állam területére a fegyvereket elfoglalni, s az egész mozgalmat csírájában elfojtani.”

A nemzetközi jog korlátait érzékelteti, mindenhatóságának egyfajta cáfolatát adja több mint fél évszázaddal később, 1989-ben közreadott munkájában Valki László. „A nemzetközi jog egyik kézenfekvő tétele, hogy külső támadás ellen a megtámadott minden rendelkezésére álló eszközzel védekezhet. Az ENSZ Alapokmánya ezt a jogot a fegyveres támadás áldozatává vált állam természetes jogának tekinti. Valóban természetes jogról van szó” – erősíti meg a ma is aktív nemzetközi jogász, majd hozzáfűzi: „Az állam aligha fordul nemzetközi jogászokhoz annak eldöntése végett, hogy szabad-e védekeznie vagy sem. Ha teheti, minden erőt latba vet a támadás elhárítására, létének fenntartása érdekében. Naturális reakcióról van szó, amely a jog által szabályozható szférán sok tekintetben kívül esik” – állapítja meg „A nemzetközi jog társadalmi természete” című könyv szerzője, megfogalmazva egyben olyan tisztázatlan – ma is égető – kérdéseket, mint hogy miképpen kell megítélni „a védekezés szükséges mértékének túllépését”, folytatható-e a védekezés a határokon túl is,

elfoglalható-e az ellenfél területe, szétzúzható-e teljes hadigépezete és államapparátusa az agresszió megismétlődésének elhárítása céljából.

Az önvédelem fogalmi múltjában való kalandozás persze nem korlátozódhat a magyar nemzetközi jogászok eszmefuttatásaira. Illusztráció sokkal több és többféle kínálkozik, mint amennyit a területi korlátok megengednek.

A pályázó tanulmányában „megszólaltat” néhány 20. századi, külföldi nemzetközi jogászt is az adott kérdésben. Idézi egyebek között az osztrák Alfred Verdross, aki nem másra, mint a nörnbergi katonai törvényszék (!) 1947-es állásfoglalásaira hivatkozhatott. Ez a bírói testület – nyilván egy elméleti kitérővel – elfogadta az önvédelem szükségességét olyan váratlan és nyomasztó veszéllyel szemben, amely a veszély elhárításához „nem engedi meg az eszközök megválasztását és nem ad időt a megfontolásra”; ennek a szükségességnek kell korlátoznia az önvédelmet, szigorúan annak keretei között kell megvalósulnia. Ugyanez az állásfoglalás vonatkozott „preventív intézkedések foganatosítására külföldi területen”, az önvédelem haladéktalan és mindenek felett álló szükségessége esetén, amely nem engedi meg az eszközök megválasztását, és nem ad időt a megfontolásra. (Az állásfoglalást az *American Journal of International Laws* közölte 41/1947 számában.)

A pályamunka IV. fejezete azt taglalja, hogyan illeszkedik az „önvédelem rendje” a nemzetközi rend átfogó rendszerébe. Megfogalmaz egy olyan definíciót, hogy a nemzetközi rend (mindenekelőtt államközi rend) a nemzetközi viszonyok olyan építménye, amely az államok és más intézmények alapvető működési szükségleteit hivatott biztosítani, megteremteni és fenntartani létezésük, biztonságuk és fejlődésük feltételeit, de megjegyzi, hogy a fogalmi megközelítések sokfélék. Egyes kutatók a jogi normák összességét értik a nemzetközi rend alatt, a nemzetközi joggal azonosítják. Mások a nemzetközi stabilitásra helyezik a hangsúlyt. Ismét mások a nemzetközi rendet, az államok közötti viszonyban meghatározott status quo megőrzésével hozzák kapcsolatba. Vannak, akik a nemzetközi rend alapját a törvényességben látják, az általánosan elfogadott jogi eljárások keretében megalkotott világos, kölcsönösen összefüggő és a nemzetközi jog meglévő rendszerébe illeszkedő szabályok összességében.

Világunk különböző részeiben érthető módon különbözőképpen ítélik meg a nemzetközi rend összetevőinek súlyát és rendeltetését. A szerző az ezredforduló tájáról két francia politológus dicshimnuszának nem mondható fejtegetéseivel illusztrálja ezt a jelenséget. Idézi Pierre Hassnert, aki 2000-ben megjelent könyvében megállapította: „Az amit ma nyugaton az univerzáliai és az emberi jogok fejlődésének láttatnak, az emberiség nagy részének szemében az erőszak és a nyugati, különösen az amerikai erő istenítésének tűnik, amely erő ott sújt le, ahol szükségesnek látja, és többé ügyet sem vetve a szuverenitás hagyományos határait, saját magát meríti a barbárság állapotába.”

Az ugyancsak francia I. Ramonet 1999 decemberében a *Le Monde Diplomatique* hasábjain a NATO koszovói műveletét egy új világrend beköszöntének minősítette, amely nemzetközi síkban véget vetett a bizonytalanság és a rendetlenség évtizedeinek. Úgy vélekedett, hogy a gazdasági globalizáció után megtörtént az első kísérlet egy globális biztonsági stratégia beindítására. Ramonet részvétele: „A most mindennek fölé kerekedő emberieségi beavatkozás jegyében a NATO szemrebbenés nélkül megszegi a nemzetközi politika két legfőbb tilalmát: az állami szuverenitást és az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmányát.”

A pályázó mellel tesz itt egy olyan megjegyzést, hogy „a nemzetközi jogi könyvek, beleértve az egyetemi tankönyveket is, de a lexikonok és enciklopédiák is úgy tesznek, mintha a nemzetközi jogrend kategóriája nem is léteznék: ilyen alfejezet, ilyen szócikk egyszerűen nincsen”.

A nemzetközi jogrend, törvényesség, egyben a nemzetközi jogbiztonság építőköveinek tekinthető szabályok, normák áttekintése keretében a szerző első helyen említi a „Pacta sunt servanda” („A szerződések tiszteletben tartandók”) szabályt, amely a nemzetközi szerződések megjelenésével egyidejűleg, már az ókorban kialakult, s amely a nemzetközi viszonyok stabilitásának alapja, nélküle nem képzelhető el az államok közötti együttélés. Külön hangsúlyt tesz az ENSZ alapokmányára, nemcsak annak betartatására, hanem karbantartására, a nemzetközi rend fenntartásának szükségleteihez való idomítására is. Idézi a közelmúltból Kofi Annant, az ENSZ főtitkárát, aki a világsszervezet közgyűlése 59. ülészakájának nyitónapján, 2004. szeptember 21-én figyelmeztetett: „A jogrend veszélyben van a világ mind a négy sarkán. Irakban polgári személyeket mészárolnak le hidegvérrel, miközben segélyszervezetek munkásait, újságírókat és más nem kombattánsokat túsul ejtenek és a legbarbárabb módon küldenek a halálba. Gyalázatos visszaéléseket követnek el iraki foglyokkal szemben. Senki nem áll a törvények fölött, akár Szudánban, Irakban, Ugandában, Oroszországban, vagy a Közel-Keleten, és senki nem fosztható meg a törvényes védelemtől.

Kormányok, amelyek a jog elsőségét hirdetik otthon, külföldön is kötelesek tiszteletben tartani a törvényességet. Azoknak, akik külföldön szorgalmazzák, otthon is érvényesíteniük kell a jog elsőbbségét... A jog az, ami elsősorban a Biztonsági Tanács határozatainak formájában a legjobb rendezési alapot kínálja a konfliktusok esetében, amelyek egymást érik a Közép-Keleten, Irakban és a világ más részein.”

A pályázatnak az iraki háború retorikáját és realitásait tárgyaló V. fejezete abból indul ki, hogy 2001. szeptember 11-e után és nyomán az Egyesült Államok „önvédelmi háborúként” élte meg az Irakban általa kezdeményezett hadműveleteket, amelyeknek megkezdése előtt deklarálta:

- az Egyesült Államoknak megelőző fellépéssel kell megakadályoznia az amerikai célpontok elleni támadásokat;
- egyoldalúan is cselekednie kell, egyedül vagy alkalmi koalíció élén, ha az ENSZ, vagy Amerika szövetségesei visszahőkölnek;
- Irak a terrorizmus elleni háború során következő sarokköve, az ország demokratizálása az egész térségben kedvező változásokat fog megindítani.

Az iraki háború következményeinek dzsungelében még évekig nem lehet eligazodni, az „önvédelmi háború” érvei összeomlottak és ha az Egyesült Államok helyre akarja állítani a NATO összeforrottságát, ha normalizálni akarja viszonyát az ENSZ-szel és annak Biztonsági Tanácsával, akkor a múltat, a jelent és a jövőt illetően korrekciókra kényszerül. És – mint ez a *tanulmány VI. fejezetéből következik* – fenntartások nélkül szem előtt kell tartania az agressziókat azt a meghatározását és következményeinek azt a minősítését, amelyet a világsszervezet három évtizeddel ezelőtt verejtékezett ki.

A pályázó nyomatékmal idézi az 1974. december 15-én elfogadott meghatározás mellékletének néhány kategorikus mondatát. Ezek emlékeztetnek rá: a Biztonsági

Tanácsnak kell eldöntenie, fennáll-e a békét fenyegető veszély, a béke megbontása vagy agresszív cselekmény – tehát nem másnak, mint testületileg a Biztonsági Tanácsnak. Megismétli az államoknak azt a meglévő köteletségét, hogy nemzetközi vitáikat békés úton rendezzék. Megerősíti azt a köteleységüket is, hogy ne használjanak fegyveres erőt abból a célból, hogy megfosszanak más népeket önrendelkezésre, szabadságra és függetlenségre való joguktól. Szintén megerősíti: egyetlen állam területe sem sérthető meg azzal, hogy egy másik állam, akár ideiglenesen is, katonailag megszállja.

A pályázat részleteiben is megvilágítja, hogy ha mellőzés lesz ezeknek az intelmeknek az osztályrésze, akkor mennyiben hibáztathatók ezért a katonai-ipari, újabb meghatározás szerint a katonai-ipari-akadémiai-információs komplexumok, amelyek – a szerző megfogalmazása szerint – „túlélésükért küzdenek, keresik az ellenséget, a konfliktusok lehetőségét, hellyel-közzel a feszültség fenntartásával is beérik, ha az létjogosultságot biztosít az »önvédelemnek«”.

A pályamű zárófejezetében a szerző az önvédelem egy speciális – igaz, meglehetősen vitatott – fajtájából, az atomelrettetésből indul ki, és körüljárja azt a kérdést, hogy a háború funkciójának államközi szinten, mégpedig meghatározott államok közötti viszonylatban való „ellehetetlenítésén” túl lehet-e szerepe végső fokon a háborúk intézményének meghaladottá tételében is. Idézi Trutz von Rendtorffot, aki szerint az állampolgári életvitelhez jobbra „fegyvernélküliség” kapcsolódik, a „ne ölj” parancsa korlátlanul érvényes mindenkire. A civilizált államok fejlett politikai kultúráját etikai értelemben úgy lehet minősíteni, hogy az elvileg kizárja a fizikai, adott esetben fegyveres erőszak alkalmazását konfliktusok elintézésének eszközeként. Az erő alkalmazásának egyetemes tilalma alól az államok közötti viszonyban egyetlen kivétel van, nevezetesen a külső támadással szembeni védelem esete, ami azzal függ össze, hogy ebben a viszonyokban nincs az államon belüli erőszak-monopóliumhoz hasonlítható, azzal egyenértékű és hatékony (nemzetközi) erőmonopólium.

„Örökzöld” témává vált az igazságos háború. Ezt a minősítést a múltban legtöbbször általában a hadviselés igazolására, indokolására használták, és ismérveit azért szokás csokorba szedni, hogy a fegyveres ellenségeskedés esetében jogossá tegyék az erőszakmentesség elsődleges kötelezettségének áthágását. A pályázó tanulmányának megírásakor úgy vélekedett, hogy ezeket az ismérveket mind az önvédelem, mind a nemzetközi jogrend érdekeiből kiindulva indokolt összegyűjteni, mégpedig legalább a következőkben:

- törvényes felhatalmazás (a fegyverek alkalmazására vonatkozó döntés politikai legitimitást feltételez);
- igazság-alap (katonai erő alkalmazása etikailag csak az igazság védelmében megengedett); bosszú vagy leigázás nem jogos alap;
- végső eszköz (a katonai fellépés összes békés alternatíváit fel kell kutatni, csak a nem erőszakos alternatívák kimerülése esetén ismerhető el a háború az igazságosság érvényesítése végső eszközeként);
- hadüzenet (a katonai erő alkalmazás előtt a támadónak lehetőséget kell adni arra, hogy a háborús összeütközést előidéző jogsértő magatartásán változtasson; az igazságos háború elméletéből ezzel nemcsak a támadó háború iktatódik ki, hanem a katonai rajtaütés is az ellenfelén, akkor is, ha az ő magatartása váltotta ki az összeütközést);

- arányosság (az igazságosság értékeinek, amelyeket katonai erővel kell megvédeni, olyan nagyságrendűeknek kell lenniük, hogy a katonai erő alkalmazásával járó szükségszerű bajokat-károkat meghaladják és az alkalmazott erőszak-eszközök ne okozzanak nagyobb károkat, mint amennyit az igazságos állapot visszaállítása ér);
- sikerkilátások (legyen ésszerű kilátás az igazságosság nevében foganatosított katonai rendszabályok sikerességére, legyen megkülönböztethető az „igazságos háború” a bizonytalan kimenetelű háborús kalandtól);
- jogszerű szándék (nem szubjektív lélektani szándékról van szó, hanem katonai eszközök bevetésével elérendő célról, ami csak az igazság megvédeése és igazságos béke elérése lehet; igazságos alapon elkezdett háború nem szolgálhat ezen túlmenő célokat, leigázást, a hatalom kiterjesztését más államokra).

Vélhető, hogy ebben a meglehetősen elvi síkú összeállásban is talál az olvasó a jelenlegi viszonyokat igen közelről érintő vonatkozásokat. Külön színt ad a kategorizálásnak euró-atlanti síkban az a körülmény, hogy míg az igazságos háború teoretikusainak többsége megbélyegzi az atomháborút, mint igazságtalant – válogatás nélküli pusztítás, aránytalanság, a sikeres kimenetel kilátástalansága stb. – számos keresztény gondolkodó is „erkölcsi síkban megengedhetőnek” minősítette az atomelrettentést, valójában a nukleáris fegyverek alkalmazásával való fenyegetést. Emlégetés tárgya, hogy az amerikai katolikus püspöki kar annak idején különbséget tett az atomfegyverrel való rendelkezés, vagyis az „egzisztenciális fékentartás” és a bevetésre irányuló szándék között: az előbbit megengedhetőnek tartotta, az utóbbit elutasította. (The Concise Oxford Dictionary of Politics, 1996.)

A problémák egyik lényeges mozzanata az, hogy az elrettentési alapú fenyegetés mint önvédelmi megnyilatkozás csak akkor és addig lesz hatásosan hiteles, amíg a háború elkerülésének ez az egyre terjedő alapelve nemcsak akarattnyilvánítás jellegét ölti, hanem stratégiai és fegyverkezési vonalon is érvényesül.

Ennek a gondolatmenetnek a világánál, valamint tekintettel arra is, hogy májusban a szokásos ötvenkénti vizsgálati értekezleten górcső alá kerül az atomsorompó-szerződés érvényesülése világánál az atomfegyverek szerepe a jelenlegi globális biztonsági struktúrában, egyáltalán az atomfegyverrel rendelkező és nem rendelkező államok viszonya, nem különben a tömegpusztító fegyverek terjedése megakadályozásának átfogóbb problémája, célszerűnek látszik ebben az összefoglalóban az ismertetett pályázati tanulmány sok mindenről árulkodó függelékének átvétele. Egy tanácsadó véleményről van szó, amelynek előzményeire is kíváncsok emlékeztetni.

Mivel az ENSZ-alapokmány 11. cikkelye kimondja, a világszervezet közgyűlésének hatásköre van arra, hogy „megvizsgálja a nemzetközi béke és biztonság fenntartására irányuló... általános elveket, ideértve a leszerelést és a fegyverkezés szabályozását irányító elveket”, és minthogy az Alapokmány 96. cikkelyének 1. bekezdése úgy rendelkezik, hogy a Közgyűlés vagy a Biztonsági Tanács a hágai Nemzetközi Bíróságtól bármely jogi kérdésben tanácsadó véleményt kérhet, a Nemzetközi Bíróság 1996. július 8-án a Közgyűlés kérésére tanácsadó véleményt nyilvánított az atomfegyverekkel való fenyegetés jogszerűsége, illetve az atomfegyverek alkalmazásának jogszerűsége kérdésében.

Egyhangúlag elfogadott válaszai a következők voltak:

- 1.) Sem a nemzetközi szokásjog, sem a nemzetközi szerződési jog nem ad kifejezett felhatalmazást nukleáris fegyverrel való fenyegetésre vagy annak alkalmazására.
- 2.) A nukleáris fegyverrel való olyan fenyegetés vagy annak olyan alkalmazása, amely ellentétes az Egyesült Nemzetek Alapokmánya 2. Cikkelyének 4. bekezdésével, és amely nem felel meg az 51. cikkelyében meghatározott valamennyi követelménynek, jogellenes.
- 3.) A nukleáris fegyverrel való fenyegetésnek, illetve alkalmazásának meg kell felelnie a fegyveres konfliktusban alkalmazható nemzetközi jog követelményeinek, különösen a nemzetközi emberiességi jog azon elveinek és szabályainak, valamint azoknak a kifejezett szerződéseken és más vállalásokon alapuló kötelezettségeknek, amelyek kifejezetten nukleáris fegyverekkel foglalkoznak.

A Nemzetközi Bíróság tizenegy szavazattal, három ellenében kinyilatkoztatta: „Sem a nemzetközi szokásjog, sem a nemzetközi szerződési jog nem tartalmaz átfogó és egyetemes tilalmat a nukleáris fegyverrel való fenyegetésre vagy annak alkalmazására mint olyanra vonatkozólag.”

A Nemzetközi Bíróság hét szavazattal, hét ellenében, az elnök döntő szavazatával kinyilatkoztatta: „A fenti követelményekből következik, hogy a nukleáris fegyverrel való fenyegetés vagy annak alkalmazása általában ellentétes a fegyveres konfliktusok nemzetközi jogi szabályaival, különösen pedig az emberiességi jog elveivel és szabályaival; mindazonáltal tekintettel a nemzetközi jog jelenlegi állapotára, és a rendelkezésre álló tényekre, a Bíróság nem tudja végérvényesen megállapítani, hogy a nukleáris fegyverrel való fenyegetés vagy annak alkalmazása az önvédelem rendkívüli körülményei között, amikor maga az állam túlélése forog kockán, jogszerű vagy jogellenes.”

Jövőbe mutató és reménykeltő lett a tanácsadói vélemény utolsó szakasza, amely egyhangúlag került elfogadásra és amely rögzíti:

„Fennáll az a kötelezettség, hogy jóhiszemű tárgyalásokra kerüljön sor és azokat be is fejezzék, ami elvezet a szigorú és hatékony nemzetközi ellenőrzés mellett megvalósítandó atomleszereléshez.”

A pályázó az ismertetett tanácsadó véleményhez a következő „zárókommentárt” fűzte:

„Sem az állásfoglalás határozatlansága, sem kiegyensúlyozottsága, sem zárógondolatának konstruktív szelleme nem igényel magyarázatot vagy értelmezést. Tény, hogy a hágai testület nem zárta le a sorompót az atomelrettetés előtt, nem adott szigorító impulzust az atomsorompó-szerződéshez, nem szabott határidőt az atomleszereléshez, lényegében a jelenlegi és jövőbeli atomhatalmakra bízta, hogy mit kezdenek a palackból kibocsátott szellemmel, ha netán »túlélésük forogna kockán«.

Jelen tanulmány témája szempontjából azoknak a kritériumoknak a meghatározása tűnik kulcskérdésnek, amelyekből »az önvédelem rendkívüli körülményei« adódnak, esetleg éppen az atomarzenálok bővülése, a célbajuttató eszközök minőségi fejlődése és elterjedtsége következtében.”

Hadnagy Imre József

A háború és a terrorizmus*

Változnak-e a háborúval kapcsolatos elméletek – korunk egyik legnagyobb kihívása a terrorizmus tükrében

A háború és a terrorizmus rokon természetű cselekmények, jellemrajzuk sok hasonlóságot mutat. A történelemben lezajlott *háborúk* nagy része a Föld egy-egy kis részére terjedt ki (országrészekre, néhány országra, kontinens részre, régióra korlátozódott). Amikor az érdekek konfliktusa, az ellentétek annyira kiéleződtek, hogy azok egy vagy több kontinensre kiterjedtek, és már politikai eszközökkel kezelhetetlenek lettek, akkor a fegyverek kaptak „szót”, az államszövetségek, társadalmi rendszerek, világuralomra törők ellenségeskedése *világháborúba* torkollott. (Az emberiség történetében immár két alkalommal.)

A *terrorizmus* egy arcnélküli, a békés világ mételyeként, elsősorban rettegést, félelmet, szenvedést hozó, a pusztítóeszközök egész arzenálját felvonultató „fenevad hadviselésként” mérgezi világunkat. A mai megjelenési formájában sok mindenben hasonlít az „országrészek háborújára” (és jóval a háborús küszöb alatti fegyveres küzdelemre), ugyanis egyidejűleg – mégha egymástól jelentős távolságra, azonos időben végrehajtott terrorakciókról is van szó – a világnak csak nagyon kis szeletében jelenítenek meg „hadiállapotot”. A terrorcselekmények „szelídebb” formája a túszejtés legdurvább módja talán a „kamikázakció” (az öngyilkos merénylet, repülőgép vagy robbanószerrel teli jármű célpontra irányítása, majd a becsapódáskor robbanása), amely a rombolás mellett – kevés kivételtől eltekintve – mindig emberéleteket is követel.

Felvethető, ha a nemzetközi terrorakciókban a nukleáris eszközök korlátlanul „szót kaphatnak”, akkor módszeresen elpusztul a világ, egy világra kiterjedő katasztrófa következik, egy újabb világháború robban ki, *amit világegésnek is lehet nevezni*. Talán ez egy újabb, az eddigieknél pusztítóbb világháború lenne? És ez a katonai elméletben korábban nagy szerepet kapott atomháború rémét éleszti fel!

* Az MHTT 2004. évi pályázatán III. díjat nyert pályamű rövidített, szerkesztett változata.

Háború, világháború; terrorizmus

A háború-világháború, terrorizmus-világégés szópárok használata nem öncélú. Amíg a háború, világháború kirobbanásának, kirobbantásának voltak és vannak érzékelhető előjelei, egy kész helyzettel találjuk szembe magunkat. A háborúkat az emberiség – józanul mérlegelve a helyzetet – képes megelőzni, hacsak valaki az erőfölényével nem akar visszaélni, vagy gazdasági érdekből éppen azzal akar élni. A XXI. században a háborúk megakadályozásának minden feltétele adott, tehát azok elkerülése egy békés világot szülhetne. A feltételezés csak egy ideális helyzetet vetít elénk, mert korunk rákfenéje a terrorizmus megmérgezi ezt a nyugalmat.

A terrorcselekmények kiszámíthatatlanok (annak idején senki nem számolt a 2001. szeptember 11-én bekövetkezett eseményekkel), megelőzésük elvileg lehetséges, de ennek valószínűsége sokkal kisebb, mint a háborúk esetében.

A terrorizmus megelőzése sokkal bonyolultabb dolog annál, mint ami az első közelítésben látszik. A terrorizmus hátterében politikai, társadalmi, gazdasági okok, és érdekellentétek állnak. A globalizáció és a terrorizmus, mint világjelenség között bizonyára szoros összefüggés is van.

A továbbiakban érdemes áttekinteni a béke, biztonság, háború, világháború, terrorizmus, világégés fogalmát; ezek tükrében a béke, biztonság, háború, és a terrorizmus viszonyát vizsgálni, közben megfogalmazni azokat a gondolatokat, amelyek a terrorizmus természetrajzát teljesebbé teszik. Ezt követően átgondolni, hogy *napjaink kihívásának tükrében a háborúkról alkotott elmélet felülvizsgálatra szorul-e? A terrorizmus elleni fellépés, a terrorizmus által folytatott és az ellene folyó háború egy új kategóriát képvisel-e?*

A béke a világnak, államoknak, társadalomnak, embereknek, az egyénnek, természetnek az alapállapota – kellene, hogy legyen! Meghatározására néhány példa. „Nyugalmas állapot, békés viszonyok, amelyet nem zavar meg viszálykodás, politikai, társadalmi harc, ellenségeskedés.”¹ „Valakinek, vagy valaminek nyugodt, csendes, zavartalan (lelki)állapota; a test vagy a lélek, a kedély, a lelkiismeret nyugalma, egyensúlya; békesség, zavartalanság, bántatlanság.”² „A természetnek, a magánynak a lelket megnyugtató csendessége.”³

Ezek a meghatározások különleges viszonyokat tükröznek. A mai rohanó világban a földgolyó talán egyetlen szegletében sem lehet ilyen idealizált helyzettel találkozni. Igazából már a napi események is megtörik az egyén békéjét, nyugalma a modern híradó eszközök által nyújtott sokoldalú tájékoztatásnak köszönhetően.

Az emberiség kénytelen szembesülni azzal, hogy napjainkban már nem is tartoznak a különlegességek közé a fegyverpogástól hangos terrorcselekményekről, eseményekről szóló híradások. Nagy sajnálattal, de bátran ki lehet jelenteni, hogy ezek az erőszakos, embertelen, emberáldozatokat követelő események a „békés hétköznapiak” részévé váltak, sorozatosan törik meg a hétköznapi csendjét.

1 A magyar nyelv értelmező szótára. I. [Akadémiai kiadó. Budapest. 1984. 488. oldal. (2.)]

2 Uo. 489. oldal (3.)

3 Uo. 489. oldal (4.)

A Hadtudományi lexikon katonai szemmel nézve a világot, ideális békét feltételezve a következőképpen fogalmaz: *„A béke az államok és népek közötti olyan állapot és a kapcsolatok kialakítása, amely kizárja a fegyveres erőszak alkalmazását, a katonai konfliktust és a háborút, mint a politikai célok elérésének eszközét. A béke lehetősége a legalapvetőbb emberi jog.”*⁴

A megfogalmazás szerinti idealizált helyzetben, béke idején nem lehetnének fegyveres konfliktusok, fegyveres cselekmények, de a terrorizmus a settenkedő veszedelem, ezzel mit sem törődik. A háttérben az vezérli, hogy a „békébe ájult világban” sokkal zavartalanabban készítheti elő, és hajthatja végre akcióit. A terroristák fegyvere – természetéből eredően – rettenetes hatású eszköz, de úgy tűnik, hogy politikai, gazdasági problémák megoldására eddig alkalmatlan volt. Legalábbis eddig ezt a szerepét nem töltötte be. Amikor azonban szervezetté válik, az egész világot behálózza, egyre nagyobb hatóerejű fegyvereket birtokol. *Vajon megváltozik-e ez a helyzet?* Vajon az emberiség engedi-e addig fajulni a dolgokat, hogy a terrorszervezetek a világra kiterjedő fegyveres akcióikkal, a félelmetes fegyverekkel való zsarolással igyekezzenek magvalósítani kitűzött céljaikat?

A terrorizmus természetéből fakad, hogy a meglepetésre épít, egy adott cselekmény bekövetkezésére utaló jelek rejtésére kínosan ügyel, mint eddig is sokszor „kihagyja a szótárából” a korrekt viselkedést, ha váratlan akcióként nagyhatású fegyvert alkalmazhat, ezt béke idején is zavartalanul megteheti. Amíg a világ józanabb része ura a helyzetnek, addig a „terroristakatasztrófa” veszélye elvben csekély. Szerencsére napjainkban még a békét csak a helyi akciók mérgezik. A dolgok ilyen állása esetén még nem késő nagyon komolyan venni a terrorizmust, ellene minden eszközzel fellépni. Feltehető azonban a kérdés, *vajon elég gyorsan tesznek-e meg mindent az illetékesek ennek a veszedelemnek a megállítására érdekében?* Emlékezzünk! A fasizmus is hasonló fenevad volt, de ha azt is idejében megállították volna, akkor nagyon sok szenvedéstől menekült volna meg a világ.

Abszolút biztonság nem létezik. A biztonság fogalma különféleképpen fogalmazható meg. Az ideálishoz legjobban közelítő: *„A dolgoknak, életviszonyoknak olyan rendje, olyan állapot, amelyben kellemetlen meglepetésnek, zavarnak, veszélynek nincs, vagy alig van lehetősége, amelyben ilyentől nem kell félni. ... Valakinek, valaminek – veszélytől, kártól, jogtalan beavatkozástól, bántódástól való – védett állapota, helyzete. Védelem, oltalom”*⁵. A biztonság komplex fogalomként, olyan állapotot tükröz, amikor kizárható, vagy biztonságosan kezelhető a bekövetkező veszély, és adottak az ellene való eredményes védekezés feltételei.

Katonai szemmel nézve a biztonság az: *„ha békében nincs külső támadási veszély, a belső rend szilárd, kezelhetők a kockázatok, kihívások, a lakosságnak, ... az egyes állampolgároknak lehetőségük van a progresszív irányú fejlődésre, a boldogulásra, az érvényesülésre. Válsághelyzetben megvannak a konfliktus kezelésnek, ... az élet normalizálásának lehetőségei; háború, fegyveres összeütközés (katonai konfliktus) idején pedig adottak a fokozatos visszafejlesztés, a korlátozás, az eredményes védekezés, a személyi és anyagi károk, ártalmak és veszte-*

4 Hadtudományi lexikon. A–L. [Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. 127. oldal.]

5 A magyar nyelv értelmező szótára. I. [Akadémiai kiadó, Budapest, 1984. 642. oldal. (1.)]

ségek elviselhető szinten tartásának, a nemzeti túlélésnek, az állami szuverenitásnak és a működőképességnek a feltételei.”⁶

A terrorizmus a maga eszközrendszerével, alattomos megjelenési módjával képes megtörni a népek békés életét, kérdésessé tenni biztonságát. Sajnos napjainkban a meglepetésszerű felbukkanásával, pusztító eszközeinek alkalmazásával együtt járó zavarkeltéssel, az ellene való védelem nehézkes, vagy lehetetlen. A terrorista akció(ka)t követően a helyzet helyreállítható, a veszteségeket leszámítva a normális élet feltételei biztosíthatók, de a következő terrorista „csapás” a maga váratlanságával ugyancsak elháríthatatlan lehet.

A háború a világnak, államoknak, társadalomnak rendkívüli állapota. *„A háború érdekeket megvédeni, céljait békés úton elérni már nem tudó, vagy nem akaró államok közötti érdekellentét, konfliktusok feloldásának fegyveres módja.”*⁷ *„A háború a politika folytatása más, erőszakos eszközökkel (Clauzewitz). A mindennapos szóhasználatban az államok fegyveres összeütközése, amikor a politikai célok elérése érdekében hadra kelnek a fegyveres erők a legfőbb és leghatalmasabb erők, de emellett folytatódik a küzdelem gazdasági, politikai, diplomáciai és más területeken is. ... A háború jogi fogalmát a nemzetközi szerződések nem tartalmazzák, de azt igen, hogy az államok egymás közötti kapcsolatában csak egyetlen törvényes állapot létezhet: a béke állapota.”*⁸

A példaként vett megfogalmazások annyiban összecsengenek, hogy a háború ismérvének tekintik a fegyveres küzdelmet. Az idézetből kiderül, hogy a fegyverek mellett a háborúban szót kapnak a politikai, gazdasági, diplomáciai eszközök is. Az is szembetűnő, hogy az utóbbi a békés államközi kapcsolatokat tekinti egyetlen törvényes és jogszerű állapotnak, mert ez a történelemben nem mindig volt így.

A XX. század két nagy háborúja rádöbentette az emberiséget arra, hogy a nemzetközi politikai tevékenység középpontjába a békéért és a biztonságért való küzdelmet kell állítani. A háborút minden eszközzel el kell kerülni, ki kell iktatni az emberiség életéből. A világ legoptimistább politikusai komolyan is gondolták, hogy a fegyvereket végképp el lehet némítani. A XX. század végi és a XXI. század eleji fegyveres konfliktusok azonban ezt megcáfolni igyekeznek.⁹

A terrorizmus a maga háborúját szinte kizárólag csak fegyverekkel (pusztító eszközökkel) vívja. Nem sajátja más területeken – gazdasági, politikai, diplomáciai területen „megmutatni magát.” *„A terrorizmus nagyjai”* – ha értesültek is róla, vagy olvasták – nem eléggé vették emlékezetükbe az I. és II. hágai békekonferencián jegyzőkönyvbe foglaltakat, a genfi konvenciók anyagát. A Clauzewitz-i gondolatból azonban az erőszakos eszközök alkalmazásának lehetőségét mindenhatóvá tették. A fegyveres cselekmények végrehajtását a társadalom normális állapotának tekintik, a békés hétköznapiakat pedig a következő akció előkészítésére használják fel.

Az ENSZ Alapokmányának 51. cikkelye annak az államnak a háborúhoz való jogát elismeri, amelyet megtámadtak, így az jogszerűen alkalmazhat fegyveres erő-

6 Hadtudományi lexikon. A–L. [Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. 144. oldal.]

7 Akadémiai Kislexikon A–K [Akadémiai kiadó, Budapest, 1989. 701. oldal.]

8 Hadtudományi lexikon. A–L. [Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. 427. oldal.]

9 Ua. m. e.

szakot a támadóval szemben. Ennek kapcsán felvetődik a kérdés, *vajon a terrorista szervezetek jogszerűen alkalmaznak-e fegyveres erőszakot?* A válasz eléggé egyértelmű: nem. Ugyanis ezek a szervezetek nem egy államot testesítenek meg. Az idézett cikely szerinti megtámadásuk csak egy fikció lehet, mert nem ismert, hogy kit kellene megtámadni, ugyanis a terroristák mindig rejtőzködnek, mindig illegalitásban vannak. A terrorista szervezetek nem képeznek sem fegyveres erőt, sem fegyveres testületet, sokkal inkább „sötétben bujkáló fegyveres hordának tekinthetők”, mert az akcióikat megelőzően – szinte kivétel nélkül minden esetben – nem nyíltan viselik fegyvereiket, az egyenruha, vagy egy különleges jelzés nem különbözteti meg őket a békés emberektől. Sokkal inkább az a helyzet a jellemző, hogy ők támadnak és az ellenük való fegyveres fellépés viszont jogszerű.

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa meghatározott esetekben fegyveres fellépést rendelhet el háború megakadályozása, háború lezárása, a háború tilalmának betartása, a béketeremtés érdekében. A szövetséges haderő afganisztáni, iraki fegyveres fellépése esetében, annak jogszerű volta – a hatalmon levők terrorizmust támogató magatartása, tiltott vegyi fegyverek gyártása, felhalmozása – egyértelműen kizárja a nevezett államok háborúhoz való jogát. Egy terrorista szervezetnek, terrorizmust támogató államnak egyáltalán nem lehet jogalapja fegyveres fellépésre, mert ehhez nemzetközi felhatalmazást nem kapott, és ezután sem fog kapni. Ennek ellenére naponta vagyunk tanúi a terroristák gyilkos, romboló akcióinak, a túszejtésnek, stb. Az USA és szövetségesei iraki fegyveres fellépésének jogszerűségével kapcsolatban tett ENSZ főtitkári nyilatkozat ismeretében is meg lehet erősíteni, hogy a terrorista szervezetek jogalap nélkül hajtják végre akcióikat Irakban. Egy gondolattal ezt még kiegészítve, az USA helyzetmegítélése Irak esetében egyre inkább tévesnek bizonyul. Célszerűbb lett volna az erőket, eszközöket az al-Kaida szétzúzására használni, annál is inkább, mert az al-Kaida jelenléte az iraki ellenállásban többszörösen bizonyítható.

Még egy fontos dolgot szóba kell hozni a hadijogot. *„A nemzetközi jog részeként ez a hadviselés módjára, eszközeire, valamint a hadicselekményekkel érintett meghatározott témák és dolgok védelmére vonatkozó mindazon nemzetközi szerződések és szokásjogi normák összessége, melyeket a hadviselő feleknek a háború (a fegyveres összeütközés) során meg kell tartaniuk.”*¹⁰

A hadviselés módjára és eszközeire a hágai egyezmények és nyilatkozatok vonatkoznak. A háború áldozatainak védelmére vonatkozó humanitárius szabályozás a genfi jegyzőkönyvekben és kiegészítő jegyzőkönyvekben kapott nyilvánosságot. A nevezett dokumentumok fő vonalakban az alábbiakat teszik egyértelművé:¹¹

- A hadviselőknek közös érdeke a háborúval együtt járó pusztítások korlátozása.
- A háború (fegyveres összeütközés) ne okozzon több kárt és szenvedést, mint ami a győzelem kivívásához (agresszió elhárításához) elegendő.

10 Hadtudományi lexikon. A–L. [Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. 453. oldal.]

11 Hadtudományi lexikon. A–L. Hadijog címszó alapján. [Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. 127. oldal.]

- A háború megelőzése egyetemes emberi érdek, de ha mégis kitör, akkor a háborús felekre vonatkozóan szabályozni kell a magatartást, az alkalmazható fegyvereket és hadviselési módokat, a veszélyeztetett személyek életének, egészségének, a létfenntartási javaknak, kulturális értékeknek minél nagyobb mérvű megóvását.

A nemzetközi hadijog érvényes szabályokat tartalmaz, elveket fogalmaz meg és azok annak ellenére érvényesek, hogy az ENSZ a háború kirobbantását nemzetközi bűncselekménynek minősítette. A fegyveres összeütközések, fellépések nem történhetnek öntörvényűen csak a hadijog szabályainak betartásával. A hadijog alapelvei:¹²

- *Általános érvényűség elve*, mely szerint a hadijog szabályait mind a támadó, mind a megtámadott köteles betartani.
- *Megkülönböztetés elve*, mely szerint a harccselekmények során különbséget kell tenni a polgári személyek és harcosok, valamint a polgári javak és katonai célpontok között. A támadások, a harc csak a szemben álló fegyveres erők, azok harcosai, valamint katonai célpontok ellen irányulhatnak.
- *Arányosság elve*, mely szerint a katonai célpontok ellen csak olyan támadások indíthatók, amelyek a polgári személyek és javak körében nem okoznak aránytalanul nagyobb veszteséget, amely meghaladná a közvetlen és várt katonai előny mértékét.
- *A hadviselés módjai és eszközei korlátozottságának elve*, mely szerint a hadviselők nem alkalmazhatnak a nemzetközi szerződésekben tiltott fegyvereket, harc-eszközöket, tekintettel a felesleges károkra, és szükségtelen szenvedésre.

A modern hadijog új elveket is képvisel:¹³, az emberiség fennmaradásnak (túlélésének) elsődlegességét, az emberi környezet megóvását, azon fegyverek betiltása, amelyek nem tesznek különbséget katonai és polgári célpontok között.

A hadijog elveinek, az I. és II. hágai békekonferencián jegyzőkönyvbe foglaltak, a genfi konvenciók anyagának ismeretében egyértelmű, hogy a terrorizmus sokszorosan megsérti az abban foglaltakat. Jószerevével csak egy dolog az amiben nem „sáros” a viszonyosság kérdésében. A hadijog normáinak érvényesítése viszonyossághoz van kötve, tehát ha valaki nem részese valamely egyezménynek, akkor annak rendelkezéseit nem kötelező betartania. Ez azonban a felelősöket nem mentesíti az emberiség elleni gaztettek, a bűncselekmények miatti felelősségre vonás alól. A terrorista szervezeteket a világ országai nem fogadják el legitim szervezeteknek. Sok országában ezt a látszatot megtartják, de támogatják és megtűrik jelenlétüket. A terrorista szervezetek az előzőekből fakadóan nem lehetnek, és nem is részesei egyetlen konvenciónak sem. Valamely konvenció elfogadása egyúttal azt is jelentené, hogy az adott terrorista szervezet(ek) kilépne (kilépnének) a sötétből, az illegalitásból, ez azonban nem egyeztethető össze a terrorizmus természetével.

„A világháború az emberiség nagy részét érintő háború.”¹⁴ Ugyanez katona szemmel: „A világháború államkoalíciók földrészeket átfogó küzdelme fegyveres erők alkalmazásával.

¹² Ua. m. e.

¹³ Ua. m. e. 454. oldal.

¹⁴ A magyar nyelv értelmező szótára. VII. [Akadémiai kiadó, Budapest, 1980. 420. oldal.]

... a világháborúban a világ országainak többsége részt vesz, és az hatalmas területeket érint. A világháború folyamán az államok jelentős politikai, gazdasági célokat tűznek maguk elé, s a küzdelem minden fajtájának (fegyveres, politikai, gazdasági, ideológiai) felhasználásával igyekeznek azokat elérni.”¹⁵

A terrorizmus által végrehajtott cselekmények – a világháború Katonai lexikonban foglalt ismérvei szerint – egyidejűleg földrészeket érinthetnek, a világ számtalan országában megtörténhetnek, a küzdelem egyetlen eszközét a fegyvereket bevetve félelmet keltenek. Valóban ez alapján a terrorizmus nem világháború, de világméretű küzdelem az ész és az értelem (az emberiség józanul gondolkodó része), valamint „az elvakultság” (terrorista szervezetek) között.

A terrorizmus, a terrorcselekmények mindegyike az emberiség elleni gonosztettnek számít, az emberek, népek megfélemlítésének, rettegésben tartásának eszköze, a társadalmi élet egy szükségtelen jelensége. Korunknak ez a torz jelensége, ha itt-ott „feltűnik”, megmérgezi a társadalmi élet minden területét, a maga valóságában az emberi életek kioltásával, fizikai romboló hatásával félemlíti meg az embereket, tartja rettegésbe a népeket, az országok egy részét, vagy esetleg az egész világot.¹⁶

A terrorizmus mindenható urai a saját „gárdát” sem nagyon tisztelik. Több országban a fiatalokat tudatosan készítik fel az „önfeláldozásra”. Az adott egyházak közreműködésével az örök földöntúli léttel kecsegtetik őket, mint nemzeti hősokeket. A fiatalok a lelki felkészítést követően bátran áldozzák fel magukat az öngyilkos akciókban. (A japán kamikazek alkalmazták ezt a harcmodort, napjaink követendő példájaként.)

A terrorista cselekmények elleni fellépés egy-egy ország esetében össznemzeti, össztársadalmi ügy. A terrorizmus nemzetközivé válása egyértelművé teszi, hogy az ellene való küzdelem az országok világméretű összefogását, együttműködését követeli meg. A terrorizmus elleni hatékony harc, mint komplex feladat és tevékenységi rendszer, feltételezi és megköveteli a fegyveres szervezetek aktív közreműködését is, de azt is hangsúlyozni kell, hogy a rendőrségre, a nemzet- és katonai biztonsági szolgálatokra, a katasztrófavédelemre, államhatalmi szervekre is nagy volumenű feladatok hárulnak.¹⁷

Nem lényegtelen a terrorizmus és az érdekek kapcsolatának a kérdése. Ha terrorcselekményeket alaposan vizsgálat alá vesszük joggal tehetők fel hasonló kérdések: mi volt a kiváltó ok, mi volt a cél, kinek állt érdekében, kit akartak megfélemlíteni, mit akartak tudatosítani stb? A történelemben voltak ún. „magányos farkasok”, akik első megközelítésben úgy tűnik csak öncélúan hajtottak végre gyilkosságokat, merényleteket stb., az alaposabb vizsgálat ezt a feltevést nem mindig támasztaná alá.¹⁸

A terrorcselekmények elkövetésének körülményeit, a mélyebb összefüggéseket vizsgálva megállapítható, hogy minden esetben személyek, csoportok, népek, népcsoportok, államok, gazdasági formációk, politikai, gazdasági, pénzügyi, stb. szerve-

15 Hadtudományi lexikon. M–ZS. [Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. 1432. oldal.]

16 Ua. m. e. 97. oldal.

17 Ua. m. e. 96. oldal.

18 Ua. m. e. 98. oldal.

zetek tevékenységével kapcsolatos elégedetlenség, az általa indukált érdekellentétek a terrorista cselekmények mozgatórugói. Az adott történelmi körülmények között bizonyos érdekek sérülnek, az érdekegyeztetés hiánya, vagy nehézsége vezet végső soron terrorista akciók elkövetéséhez. A terrorcselekmények (a lexikonok értelmezése szerint is) a történelemben retrográd szerepet játszanak, a dolgok természetéből eredően azonban a társadalomra gyakorolt hatásuk a haladást is szolgálhatja. Példaként említem, hogy az arab-izraeli (érdek)ellentétekkel összefüggésbe hozható izraeli terrorcselekmények a józanabbul gondolkodó izraeli vezetőket már hosszabb ideje arra ösztönzik, hogy az érdekek egyeztetésének kérdésével is foglalkozzanak, áttételesen, a terrort szülő okokat keressék, azok megszüntetésén munkálkodjanak. Természetesen ezzel nem akarom tagadni a közel-keleti terrorizmus embertelenségét. Ellenkező esetben, ha az érdekellentétek megszüntetése nem cél, akkor „a terror terrort szül” jelenséggel találkozunk, sajnos erre újabb példaként lehet felhozni az iraki eseményeket is.¹⁹

A témába tartozó szakirodalom, a médiában megjelent írások, híradások, konferenciákon elhangzott előadások alapján a terrorizmust találóan jellemező, és természetrajzába illő – azt teljesebbé tevő – megállapítások egy csokorba szedve az alábbiak. *A terrorizmus.*²⁰

- Hadüzenet nélküli háború.
- A fegyveres összeütközés egy sajátos formája.
- Aszimmetrikus hadművelet.
- A bűnözés egy módja.
- Bűncselekmény.
- Emberiség elleni büntett.
- Biztonságot fenyegető tényező.
- A békés világ mótelye.
- Az atomkor kísértete.
- Fenevad hadviselés.
- Nem egyenruhás hadviselő fél.
- Láthatatlan arcvonal.
- Front nélküli háború.
- Hadüzenet nélküli fegyveres harc.
- Emberiség elleni agresszió.
- Arc nélküli ellenség.
- Settenkedő veszedelem.
- Az emberi gonoszság torz szüleménye.
- „Sötétben bujkáló fegyveres horda.”
- Gonosztett az emberiség ellen.

19 Hadnagy Imre József: Néhány gondolat a terrorizmus elleni harc időszerű társadalmi, katonai és rendvédelmi kérdései konferencián elhangzottakhoz cikk nyomán. [Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, ZMNE, Budapest, 2003. 98. oldal.]

20 Ua. m. e. 97–98. oldal. Néhány gondolattal kiegészítve.

Némely ókori görög filozófus szerint a világmindenségnek tűz által bekövetkező elpusztulása. A földkerekség nagy részének háború által való (el)pusztulása; világháború.

A nemzetközi terrorizmus a nagyhatóerejű nukleáris fegyverek birtokában a fogalom szerinti *tűzként képes lenne elpusztítani a világot, amely világegést jelentene*. A terroristák „kezében” az atomeszközök a felelős emberi ellenőrzés alól kikerülnének, korlátlan alkalmazásuk a legvadabb pusztítást szabadítaná a Földre. Ez csaknem ugyanaz az atomháború lenne, amelyet a katonai teoretikusok az 1960-as, 1970-es évek környékén képzeltek el, és ebben a terroristák saját magukat is képesek lennének elpusztítani (gondoljunk csak az öngyilkos akciókra.)

Háború a terrorizmus ellen

Hadtudományi kutatók már régen hangoztatják, hogyha a terrorizmust a XX. század végére nem sikerül „béklyóba zárni”, akkor nagy valószínűséggel csak mérhetetlen nagy erőfeszítéssel lesz megfékezhető. Ebben a gondolatban van is némi igazság, mert az új évezred eddig eltelt néhány évében minden eddiginél kíméletlenebb terrorcselekmények történtek (többek között az USA-ban, Izraelben, Spanyolországban, Irakban, Oroszországban, Egyiptomban). A terrorista erők nagy offenzívára készülnek, legalábbis ez derül ki az al-Kaida második emberének több országnak címzett fenyegető nyilatkozatából. A terroristák számos országot meg akarnak lecékztetni az iraki szerepvállalás miatt. A civilizált világnak ez esetben az a feladata, hogy az arabok szent háborújához (dzsihadhoz) hasonlóan „keresztesháborút” hirdessen a terrorizmus ellen, olyan számvetéssel, hogy azt győztesként be is fejezze.

Egy háború menete és kimenetele nem ugyanaz, ha a szereposztás egyszer ez, máskor az. A terrorizmus háborújában a támadók a terroristák, a terrorszervezetek –, a megtámadott a „civilizált világ, vagy annak egy szelete”. A szereposztás pont fordított a terrorizmus elleni háború esetén. A terrorizmust az emberiség csak akkor tudja megzabolázni, ha kezdeményezően lép fel vele szemben, azaz háborút indít ellene, és nem a terrorizmus háborújának szenvedő részese marad, csak jogos önvédelmi harcot folytat. A világ terrorfenyegetettségének ismeretében a legjobb védekezés a támadás elvet kell érvényesíteni. Az eddigiekből egyértelműen következik, hogy ebben a párharcban a terrorizmus háborújáról, és a terrorizmus elleni háborúról beszélhetünk. Úgy vélem bármelyik háborúról is van szó, az nem azonos a klasszikus értelemben vett háborúk egyikével sem. Ebből eredően a háború minden ismérve nem is igaz rá. A terrorizmus által és ellene viselt háború egy különleges összeütközés, egy olyan harc, amelyben az egyik félnek nem mindig van alkalma fegyvert használni.

A XXI. század emberiségének a terrorizmus elleni háborúja sok tekintetben különbözni fog az eddigi értelemben vett háborúktól. A terrorizmus elleni küzdelem egy sokszorososan átgondolt elmélet alapján álló komplex gyakorlati tevékenység-rendszert jelent, amelyben fontos szerep hárul a fegyveres erőkre, a bűnüldöző, felderítő, katasztrófavédelmi, rendvédelmi, stb. szervezetekre.

A terrorizmus háborúja emlékeztet a partizán-, valamint a gerillaháborúra. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy a partizán-, és gerilla-hadviselésben fellelhető

emberiességi vonások, a hadijog bizonyos elemeinek tiszteletben tartása racionális vonások, de mindezek hiányoznak a terrorcselekmények eltervezőinek, és végrehajtóinak eszköztárából. A klasszikus értelemben vett háborúk elmélete csak részben igaz a terrorizmushoz köthető háborúkra. A háborúkról szóló elmélet így szükség-szerűen változik, megglátásom szerint kiegészül a terrorizmus által és az ellene viselt háborúk fejezetével.

A terrorizmus elleni háború a háborúk egy új a XXI. századi formája. Ez a háború a maga politikai, gazdasági, diplomáciai oldala mellett egy különleges módon megvívott fegyveres összeütközést jelenít meg. Ezt a háborút az ENSZ jogos, a világ népeinek oldaláról nézve igazságos háborúnak (a nemzetközi szervezet szóhasználatára szerint fegyveres fellépésnek) kell, hogy elismerje. De facto (ténylegesen) ez még nincs így, mert a WTC elleni terrortámadást követően ugyan az ENSZ BT elfogadta az 1373. számú határozatot, amely széles körű lehetőségeket biztosít a tagállamok számára a terrorizmus elleni hatékony fellépéshez, de elsősorban a pénzügyi lehetőségek korlátozása terén. Az ENSZ állásfoglalása a terrorizmus kérdésében nem egyértelmű, ez még várat magára. A világszervezetnek egyértelművé kell tenni, hogy a maga eszközeivel hatékonyan segíti az emberiséget a terrorizmus elleni küldetése teljesítésében.

A terrorizmus elleni háborút politikai, gazdasági, diplomáciai területen csak indirekt módon lehet folytatni. A katonai fellépés (fegyveres küzdelem) megindítására sem a klasszikus szabályok az érvényesek, mert nagy valószínűséggel nem reguláris fegyveres erők ellen kell ezt a harcot megvívni. A világon szétszórta terrorista szervezetek valóban léteznek, de a derékhad a „fekete sereg” nem egy szervezett katonai alakulat, az esetek többségében a harcosok egészen az akciók megkezdéséig „láthatatlanok” maradnak.

A történelemből ismert, hogy a hadiállapot kinyilvánítása hadüzenettel történik, (megjegyzendő azonban, hogy eddig is sok példa van a hadüzenet nélküli háborúra, agresszióra). *„A hadüzenet állam, vagy koalíció akaratnyilvánító hivatalos diplomáciai közlése, a fegyveres támadás megindításáról, azoknak az okoknak a megjelölésével, amelyek miatt a háborút indokoltnak tartja.”*²¹ A terroristák, terrorszervezetek médiumokon (rádió, televízió) keresztül történő üzengetése azt valószínűsíti, hogy létező szervezetekről²² van szó. Az üzengetés a maga nemében hadüzenetnek fogható fel. A terrorista szervezetek részére a hadüzenetet, vagy ultimátumot a hadviselésben meghonosodott módon nem lehet átadni, mert a címzett „lakhelye” ismeretlen. Egy rejtőzködő ellenfélnek csak úgy lehet hadat üzenni, ahogy azt ő is megteszi, erre a feladatra maradnak a modern technikai eszközök, többszörös áttételen keresztül a közvetítők, ugyanis egy illegális szervezethez diplomáciai út nem is vezethet.

*„Az 1907. évi III. hágai egyezmény 1. cikke kimondta, hogy az ellenségeskedéseknek nem szabad megkezdődniük előzetes és minden kétséget kizáró értesítés nélkül, mely akár megokolt hadüzenetnek, akár ultimátumba foglalt feltételes hadüzenetnek az alakjába foglalható.”*²³

21 Hadtudományi lexikon. A-L. [Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. 490. oldal.]

22 Egyébként a felderítő szolgálatok több tucat terrorszervezetről tudnak.

23 Ua. m. e.

Az al-Kaida hazánknak is címzett fenyegetésének valódiságáról találgatások folytak, egy ilyen üzenetetés „a minden kétséget kizáró értesítés” kritériumának nem felel meg²⁴ Megjegyzendő, hogy – a terroristák kiszámíthatatlansága miatt – nem kizárt a fenyegetés betartása. A terrorizmus természetéből fakad, hogy „nem akar (nem tud?) az ellenfél szemébe nézni.” A terrorizmus elleni háborúban a kezdeményező fél csak a korábban leírt formában, indirekt módon tudja a másik fél számára egyértelművé tenni szándékát.

A hadtudomány azt is elismeri, hogy *„a háborús cselekmények megindulását nem mindig vezeti be hadüzenet, mert a támadó, egyrészt nem akar lemondani a meglepetés nyújtotta katonai előnyökről, másrészt pedig nem mindig akarja vállalni a háború kiobbantásáért a felelősséget.”* A felelősségvállalás, és a „szembe babám” kérdésében vannak „nehézségei” a terrorista szervezeteknek. Az ellene viselt háborúban sokkal előnyösebb, ha meglepetésszerű akciók után a „barlangjában” pusztul el a „fenevad”, erről az előnyről nem szabad lemondani, mert a terrorizmus nem érdemel könyörületet.

A továbbiakban néhány dolgot összefoglalásképp – nem logikai rendben – felvillantva érzékelhetővé válik, hogy *a terrorizmus ellen viselt háború, a vele szembeni fegyveres fellépés miért különleges.*

- A klasszikus értelemben vett háború ismérvei csak részben igazak rá.
- A világ terrorizmussal fertőzött részein csak multinacionális erők egyidejű fegyveres fellépésével lehet sikert elérni.
- A terrorizmust támogató államokat úgy kell elszigetelni, hogy ne tudjanak menedéket adni a terroristáknak, terrorszervezeteknek.
- Kizárt a hadtudomány által hirdetett módon a szembenálló felek közötti nyílt fegyveres összeütközés katonai szervezetekkel, eszközökkel, és tervek szerint.
- A szembenálló félnek, a terrorista szervezeteknek nincs reguláris fegyveres erejük.
- A terrorista jogi értelemben nem tekinthető harcosnak.
- Hadszintér a klasszikus értelemben nem létezik. A fegyveres cselekmények nem a klasszikus értelemben folynak, mivel a terroristák legkedvezőbb létezési módja „oszolj el a tömegben, és a világon”.
- A terrorizmus elleni háború nem hagyományos módon kezdődik. Nincs csapatösszevonás, hadműveleti felvonulás és szétbontakozás, arcvonal, harcrend, stb. egységes elgondolás és terv alapján folyó haditevékenység.
- Egyidejűleg több helyszínen, nagy valószínűséggel megbízható felderítési adatokra alapozva meglepetésszerű rajtaütéssel történik a rejtőzködő terroristák elleni támadás, a helyzettől függően ezt követi a lefegyverzés, az elfogás, végső esetben az élő erő, valamint a terrorakciókhoz felhasználni kívánt eszközök elpusztítása.
- Góccokban jóval a háborús küszöb alatti fegyveres összeütközés folyik.

24 Végül is a szakértők a fenyegetést hitelesnek fogadták el, ezért hazánkban is az illetékesek a megelőzést szolgáló rendszabályokat foganatosították.

- A terroristák egyidőben sokféle harcmódot alkalmaznak, ezért az ellenük fegyveresen fellépőknek kiválóan felkészülniük, felkészítettnek kell lenniük.
- Kommandókra épülő (kis kötelékekkel történő) harc folyik.
- Összességében a világnak csak nagyon kis szeletében jelenít meg „hadiállapotot”.
- A fegyveres fellépés időtartama nem határolható be, valószínűsíthető az elhúzódó háborús állapot.
- A megtámadottnak nem mindig van alkalma fegyvert használni.
- Különleges hadviselési móddal lehetséges az ellenfél felőrlése. Ez hasonló ahhoz, mint amikor az oroszok – a II. világháborúban – Sztálingrádban (ma Volgográd) minden házért külön csatát folytattak. Ezt a mai helyzetre átültetve azt jelenti, hogy a terroristák minden sejtjét külön fel kell kutatni, és ellene fegyveresen fellépni, azt tudva, hogy térben azok jelentős távolságra helyezkedhetnek el egymástól.
- A terroristákat sok helyen a nép fiának tekintik, tisztelet övezi őket, ezért az ellenük való fellépés népharagot vált(hat) ki.
- Különleges szerepet kap a polgári katonai együttműködés (CIMIC).

A terrorizmus ellen viselt háború egy igen nehéz, nem látványos, hosszadalmas küzdelem, akár a tervező, szervező, végrehajtó, akár a védekezésre kényszerülő oldaláról vizsgáljuk. Ebben a küzdelemben gyors eredmény talán nem is lehetséges.

A terrorizmus elleni háborúra is igaz, hogy a szembenálló felek aszimmetrikus hadviselést folytatnak. Az aszimmetria többek között abban jelentkezik, hogy: *Az egyik oldalon* azok az államok (szövetségi rendszerek) állnak, amelyek tudományosan szervezett, modern eszközökkel ellátott (nehézfegyverekkel is rendelkező) haderőt tartanak fenn biztonságuk szavatolására. *A másik oldalon* esetenként bizonyos államok támogatását élvező csoportosulások, szervezetek, stb. állnak, amelyek célkitűzéseik elérése érdekében titkos katonai szervezeteket, csoportokat tartanak fenn és alkalmaznak, gyakran (öngyilkosságot is vállaló) egyéneket készítenek fel az akciók végrehajtására, legtöbbször csak egy-egy kijelölt cél rombolására, megsemmisítésére elegendő fegyver (robbanó eszköz) igénybevételével. Az akciókra való felkészítés rejtetten, a cselekmények végrehajtása nem a nemzetközi jog, és a hadviselési szabályok szerint történik. A terrorcselekményeket legtöbbször azokon a helyeken hajtják végre, ahol tömegek vannak jelen és a romboláson kívül a pszichikai hatás is a legnagyobb.

* * *

Összegzésként elmondható, hogy a világ nyugodt, békés élete ennek a gyilkos kórnak a gyógyításával, a kóros állapot megelőzésével lehetséges. Első lépésként a terror, a terrorizmus természetrajzát kell megismerni. Ez magában véve is nehéz dolog, de az ellene való hatékony fellépés még nehezebb. Ez utóbbi érdekében a teljesség igénye nélkül:

- fel kell tárnai a terrorizmus kiváltó okait (összességében, és a világ régióira vonatkozóan);
- egyértelművé kell tenni a terrorizmus elleni háború elkerülhetetlenségét;
- a lehető legtöbb államot meg kell nyerni ehhez a küzdelemhez, beleértve a fegyveres fellépésben való részvételt is;

- ki kell dolgozni a fegyveres fellépés legcélravezetőbb módjait, módszereit;
- meg kell teremteni a terrorizmus elleni háborúban résztvevő szervezetek szoros együttműködésének feltételeit;
- létre kell hozni a terrorizmus elleni háború leghatékonyabb eszközrendszerét és
- fel kell készülni a viszontválaszra, a terrorakciók megelőzésére, a terrorizmus „váratlan csapásának” elhárítására.

A terrorizmus egy különleges elmélete, alattomos és orv gyakorlata a politikai célért való küzdelemnek. Az ellene való fellépést bátran nevezhetjük háborúnak, amely a tanulmányban megfogalmazottaknak megfelelően a XXI. század sajátos háborúja. A hadtudomány elméletében tárgyalt háborúktól sokban különbözik, ha ezt igaznak fogadjuk el, akkor a háborúkról alkotott elméletet ki kell egészíteni erre a háborúra vonatkozó részekkel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Boda József: A nemzetközi terrorizmus és az ellene való összefogás szükségessége lehetőségei [Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, ZMNE, 2003. 7. évfolyam 4. szám. 69–76. oldal.]
- [2] Hadnagy Imre József: Néhány gondolat a terrorizmus elleni harc időszerű társadalmi, katonai és rendvédelmi kérdései konferencián elhangzottakhoz [Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, ZMNE, Budapest, 2003. 95–98. oldal.]
- [3] Havasi Zoltán: A terrorizmus és a jog [Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, ZMNE, Budapest, 2003. 7. évfolyam 4. szám. 46–68. oldal.]
- [4] Kőszegvári Tibor: A fegyveres erők szerepe és feladatai a nemzetközi terrorizmus elleni harcban [Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, ZMNE, Budapest, 2003. 7. évfolyam 4. szám. 8–27. oldal.]
- [5] Szternák György: A terrorizmus és a terrorizmus elleni harc tudományos igényű vizsgálatának folyamata [Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, ZMNE, Budapest, 2003. 7. évfolyam 4. szám. 41–45 oldal.]
- [6] Kurta Gábor: A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem új dimenziói [Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, ZMNE, Budapest, 2003. 7. évfolyam 4. szám. 99–104. oldal.]
- [7] A magyar nyelv értelmező szótára. I. [Akadémiai kiadó, Budapest, 1984.]
- [8] Hadtudományi lexikon A–L. [Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995.]
- [9] Akadémiai Kislexikon A–K. [Akadémiai kiadó, Budapest, 1989. 701. oldal.]
- [10] A magyar nyelv értelmező szótára. VII. [Akadémiai kiadó, Budapest, 1980.]
- [11] Hadtudományi lexikon. M–ZS. [Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995.]
- [12] A magyar nyelv értelmező szótára. VI. [Akadémiai kiadó, Budapest, 1980.]

Deák János

Napjaink és a jövő háborúja

A jövő háborúinak várható jellegét figyelembe véve ma már igényként jelentkezik a fegyveres erők alapvető reformjának előkészítése és végrehajtása. A jövő háborúiban és fegyveres konfliktusaiban nem lehet majd azokkal a fegyveres erőkkel a feladatokat végrehajtani, illetve a feladatok végrehajtásában részt venni, amely fegyveres erőket a múlt háborúira hoztak létre, szerveztek és készítettek fel. A jelen helyzetet kellően értékelő államokban már megkezdtek, illetve befejezték az új nemzeti biztonsági stratégiák, koncepciók, illetve az új katonai (védelmi) stratégiák kimunkálását, amelyek már figyelembe veszik, figyelembe fogják venni nemcsak az átmeneti 10–15 éves időszak, de az azt követő idők háborúinak, fegyveres konfliktusainak jellegét és az abból adódó követelményeket is. Helyzetünkben adódóan ez a dolgozat a tájékoztató, a felkészülés és mindenekelőtt a továbblépés fontosságára szeretné felhívni a figyelmet. A korszerű katonai képességek ma még csak a legfejlettebb országokban léteznek, másutt viszont elvárható – legalább szakmai szinteken – a követő jellegű elméleti lépéstartás a kutatók, a hadtudomány művelei részéről. A szerző a témáról leírt gondolatait megosztva, azokat vitató, erősítő, vagy más megvilágításba helyező véleménynyilvánításra, hozzászólásra kéri az olvasókat.

A történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy az államok – függetlenül a történelmi korszakoktól – gyakran indítottak háborút, éltek a fegyveres erőszak eszközével politikai céljaik elérése érdekében.

A földi civilizáció öt és fél ezer éve alatt több mint 15 ezer háború és fegyveres konfliktus zajlott le, melyekben milliárdos nagyságrendű volt az elpusztultak száma. A kutatások azt mutatják, hogy az emberiség történelme során csupán mintegy 300 évet élt békében. Napjainkban a Föld országainak egyharmada háborút folytat, vagy háborús körülmények között él. Az elmúlt évszázadban a legutolsó évtized jelentette ilyen szempontból a rekordot. Az 1990-es években több mint 100 háború folyt a Földön, melyekben 90 ország vett részt (jóval több, mint a második világháborúban), és mintegy 9 millió ember pusztult el.

A háború, a fegyveres erőszak mindig is az államok közötti ellentétek feloldásának legdurvább eszköze volt. A politikusok gyakran választották és választják ma is a háborút a vitás kérdések megoldásaként, illetve a hatalmi érdekeik érvényesítése céljából, meg sem próbálva a különböző helyzetek rendezését más, nem katonai eszközökkel és módszerekkel. Több ezer év tapasztalata bizonyítja, hogy az államok nagy többségének katonapolitikája a szomszédaikkal fennálló ellentétekre épült és gyakran eredményezett fegyveres összeütközést. Mindez azt követelte, hogy az államok

folyamatosan nagy létszámú, jól képzett és jól felszerelt, szomszédaiikkal összemérhető erejű és fegyverzetű haderővel, vagyis szimmetrikus szembenállási képességgel rendelkezzenek.

A hidegháború néhány évtizede alatt a háborúk, illetve a fegyveres konfliktusok többsége valamilyen formában kapcsolatban volt a két szuperhatalom katonai szembenállásának stratégiájával. Az erőegyensúly és szimmetria, valamint annak megértése, hogy a globális összecsapás önpusztításhoz vezetne, visszatartotta a nagyhatalmakat a közvetlen összeütközéstől, és inkább a helyi háborúkban való részvételt választották, ahol lehetőség volt más nemzetek fegyveres erőit felhasználni a saját érdekükben. Idővel azután a helyi háborúk előkészítése, kirobantása már szinte képességgé vált. A hidegháború befejezésének pillanatától a világ különböző országaiban elfoglaltság nélkülűvé vált a professzionális katonák tömege. Ma ők képezik a 20. század második fele „veteránjai”-nak csapatát. A világ több régiójában még megmaradtak a katonai szervezeti struktúrák olyan szegmensei, amelyeket a hidegháború szereplői hoztak létre és amelyek jól beágyazódtak a különböző társadalmakba. Különösen „gazdag” ilyen szempontból a Közel- illetve a Közép-Kelet, ahol a 20. század utolsó negyedében szinte iparszerűen folyt az iszlám világ különböző orszagai katonai szakembereinek felkészítése. A világ egyes régióiban jelenleg is a rendelkezésre álló, jól kiképzett katonák, valamint a jelentős pénzügyi eszközök képezik és adják a bázisát a nyugati világgal szembenálló erőknak.

Napjainkban ezen erők szembesülve a *kontaktus nélküli hadviselés*, vagyis a közvetlen harci érintkezés nélküli hadműveletek, harci események új technológiáival, illetve eszközeivel – mellyel szemben ők tehetetlenek – azt választották, hogy gyökeresen átalakították az általuk viselt háborúk formáit, módjait és teljesen új stratégiával – alkalmazva a *terrorizmus*, illetve a *gerilla-hadviselés* módszereit is – folytatják harcukat.

A múlt század utolsó évtizedéig a háborúknak és fegyveres konfliktusoknak *szimmetrikus és közvetlen (kontaktusos) jellegük* volt – vagyis az ellenséggel való közvetlen hadműveleti-harcászati érintkezésben folytak –, melyek során az erők erőikkel, a fegyverek fegyverekkel, a haditevékenységek formái és módjai adekvát formákkal és módokkal álltak szemben. A 90-es évektől viszont a háborúk, a fegyveres konfliktusok – különösen az Öböl-háborúk 1991-ben és 2003-ban; a Jugoszláviával szembeni katonai fellépés 1999-ben; valamint az Afganisztánban végrehajtott hadművelet 2001 telén – azt mutatják, hogy a háborúk, a fegyveres konfliktusok új irányt vettek. Ezek a háborúk – legalább is a hadműveletek időszakában – formai és tartalmi szempontból már *átmenetet képeznek*, közelítenek a háborúk új nemzedékéhez.

A hadügyben bekövetkezett változások egyik központi eleme – és rendszerformáló eszköze – volt és marad ma is a *tudományos-technikai fejlődés következtében állandóan korszerűsödő haditechnika*, mindenekelőtt a fegyverzet. Az új, korszerű fegyverek létrehozása, hozzáértő alkalmazásuk, valamint a hadművészet megfelelő elveinek kimunkálása nem csupán a győzelem kivívásának legfontosabb tényezői voltak a háborúkban, hanem alapvetően megváltoztatták a háborúk jellegét is.

A háborúk minden időben fegyveres küzdelemmel folytak, ami megkövetelte a fegyveres erők és a haditechnikai eszközök, ezen belül kiemelten a fegyverzetek alkalmazásának magas fokú szervezethez, amely nélkül gyakorlatilag elképzelhetetlen a kitérített célok elérése.

Ezzel együtt mégis azt kell megállapítanunk, hogy csak néhány esetben volt a földi civilizáció során olyan történelmi időszak, amikor az új fegyverzet megjelenése alapvetően megváltoztatta a fegyveres küzdelem formáit és módjait, és ami katonai téren forradalmi változást hozott, egyben a háborúk új generációjának beköszöntét is jelentette. Bizonyos időre, gyakran hosszabb átmeneti időszakokra volt szükség ahhoz, hogy az államok elérjék a készenlétet az alapjaiban megváltozott jellegű fegyveres küzdelemre.

A hadtörténelemben számos technológiai újítás, új fegyver, fegyverrendszer megjelenése ismert, de közülük kevés bizonyult döntő eszköznek. A háborút megnyerő „titkos fegyverek” az esetek többségében nem igazolták a hozzájuk fűzött reményeket és a rájuk fordított költségeket. Mégis voltak olyan időszakok, amelyek során a haditechnikában, katonai technológiában bekövetkezett ugrásszerű fejlődés, az új eszközök alkalmazásához kapcsolódó szervezeti és doktrinális változásokkal együtt forradalmi átalakuláshoz vezettek a hadügyben.

A hadviselésben bekövetkezett generációs változásokkal foglalkozó hadelméleti felfogásokat vizsgálva azt találjuk, hogy bár a generációk közti elválasztó vonalak meghúzásában nincs egyetértés, de általános az a vélemény, hogy különböző hadviselési korszakok léteznek. William S. Lind egy korábbi cikkében („A háború változó arcúata: A negyedik generáció fele”, *Military Review*, 1989 októbere) a hadviselés új korszakának magyarázatához négygenerációs megközelítést alkalmaz.

V. Szlipcsenko vezérőrnagy, az orosz vezérkari akadémia kutatási osztályának vezetője, a hadviselés fejlődését 1993-ban öt nemzedékben foglalta össze. Véleménye szerint az első generációs hadviselés a tűzfegyver nélküli erők küzdelme volt. A második nemzedéket a löpor és a huzagolás nélküli löfegyverek megjelenése hozta magával. A huzagolt csövű löfegyver, a tűzerő növekedése, a nagyobb hatótávolság, a löszabatosság javulása, a nagy tűzgyorsaság jelentette a harmadik nemzedéket. A negyedik nemzedéket az önműködő tűzfegyverek, a harckocsik, a repülőgépek, a megnövelt szállítóképesség és a korszerű híradóeszközök vezették be. A hadviselés ötödik generációja – Szlipcsenko szerint – a nukleáris fegyver megjelenésével értelmezhető.

Az orosz kutatók szerint a nagy pontosságú lőszereknek az 1991-es Sivatagi Vihar hadműveletben történt alkalmazása azt bizonyítja, hogy a hadviselés negyedik nemzedékénél tartó Irak olyan globális erő ellen próbált küzdeni, amely a hatodik generáció küszöbén állt.

A nemzedékek közötti elválasztó vonalak kérdésében és a hatodik generáció tartalmát illetően a fenti nézet – önmagában – vitatható, amennyiben nem foglalkozik azokkal a szervezési és doktrinális területekkel, amelyek a következő generációra való áttéréshez szükségesek.

Ezzel együtt megállapíthatjuk, hogy egy olyan katonai hatalom, amely képes a hadviselésben a generációs változások megvalósítására és rendelkezik a szükséges akarattal, illetve erőforrásokkal, döntő katonai előnnyel bír bármely potenciális ellenféllel szemben, amíg fennáll a generációs különbség.

Azok a gazdaságilag fejlett országok, amelyek kellő időben rendszeresítették a legkorszerűbb fegyvereket, általában megkezdtek a háborúk új, hatodik korszakára való felkészülést. Más országok, melyek hasonló fegyverekkel egyáltalán nem, vagy

csak minimális mennyiségben rendelkeztek, szintén kénytelenek voltak valamilyen módon alkalmazkodni a fegyveres küzdelem, illetve a háború megváltozott formáihoz és módjaihoz. Megjegyzendő, hogy bár a hadseregek, a katonák fő feladata mindig is a leendő háborúra való felkészülés volt, mégis nagyon gyakran különböző okok miatt – többek között a jövő háborúja jellegének helytelen prognózisa következtében – a katonákat az elmúlt háborúkra készítették fel, azokra a háborúkra, melyeknek generációja már letűnt a történelem színpadáról. Ez elsősorban abból adódik, hogy a korábbi, különösen a győzelemmel végződött háború tapasztalatait olyan mintának tekintették (és tekintik), amit a jövő háborúiban is követnünk kellene. Ez különösen vonatkozik a csapatok és egészében a fegyveres erők struktúrájának, szervezetének alakítására, a fegyverzet és a haditechnikai eszközök rendszerben tartására, nemkülönben a fegyveres küzdelem formáival, módjaival kapcsolatos gondolkodásra, elképzelésekre.

A háborút továbbra is úgy kell tekintenünk, mint bonyolult társadalmi-politikai jelenséget, amely a harc különböző formáinak összességét foglalja magába, így a politikai, a diplomáciai, az ideológiai, a gazdasági, az információs, a környezeti, illetve a fegyveres harcot, küzdelmet is. A háborút a politika és a fegyveres erőszak ellentmondásos egysége jellemezte történelmünk teljes időszakában.

A dolgozat tárgyát illetően legfontosabbnak az látszik, hogy időben fel kell ismernünk az új típusú háborúk beköszöntének idejét, és mindent meg kell tennünk annak érdekében, hogy az állam, illetve a szövetség ne maradjon el – a katonai fejlesztések és átalakítások terén – más, hasonló lehetőségekkel rendelkező államoktól, szövetségektől. Itt azonban figyelembe kell vennünk azt is, hogy az új típusú, új generációs háborúra való felkészülés általában jóval drágább és jóval nehezebb és bonyolultabb is, mint az a korábbiakban volt.

Ebben a cikkben – tapasztalataink és a szakirodalom felhasználásával, a nyugati, illetve keleti szakértők nézeteinek összevetésével, nem utolsósorban a helyi konfliktusokban, háborúkban ténylegesen részt vett katonai szakértők véleménye alapján – csupán a következő kérdésekre szeretnénk a választ megfogalmazni: *milyenek lehetnek napjaink és a jövő háborúinak típusai, fajtái, formái; hogyan változik a fegyveres küzdelem jellege ezekben a háborúkban; beszélhetünk-e a háborúk generációváltásáról, vannak-e ennek jelei napjainkban; a hadügy forradalma milyen hatással lesz (lehet) a jövő haderejének szervezésére, fegyverzetére, alkalmazására?* Amenynyiben szándékunk teljes mértékben nem járna sikerrel a gondolatébresztést is eredménynek tekintenénk.

Napjaink háborúinak, katonai műveleteinek lehetséges típusai, fajtái és formái

A korszerű háborúkat és fegyveres konfliktusokat – melyek jelenleg is folynak a világ különböző térségeiben, illetve bekövetkezhetnek a 21. század első negyedében – a fegyveres küzdelem jellegét tekintve két csoportra oszthatjuk: az ún. „kontaktusos” jellegű háborúkra és fegyveres konfliktusokra, melyeket alapvetően hagyományos fegyverekkel, konvencionális szervezetű és felszereltségű haderőkkel vívnak meg, illetve az ún. „kontaktus nélküli” háborúkra és fegyveres konfliktusokra, melyek során a legkorszerűbb eszközök kerülnek alkalmazásra, mindenekelőtt a nagy pontosságú fegyverrendszerek.

A 21. század első negyedében nem zárhatók ki sem az államok közötti, sem a kisebb katonai-politikai koalíciók közötti háborúk. Belső (polgár-) háborúk, illetve fegyveres konfliktusok bekövetkezésének a valószínűsége jelentős, ezen belül pedig a világ egyes térségeiben tovább nőhet a polgárháborúk kitörésének veszélye, különösen az egyre éleződő, megoldatlan társadalmi válságok miatt. Ezek a háborúk általában közvetlen hadművelleti és harcászati érintkezésekkel, az alkalmazott katonai technológia viszonylag alacsony szintje miatt, kontaktusos jelleggel fognak végbemenni és – függetlenül méreteiktől – a küzdő felek nagy embervesztésével, illetve a lakosság, valamint az anyagi javak jelentős pusztulásával járnak.

Miközben a lehetséges háborúk többségében a fegyveres küzdelmet – várhatóan – közvetlen, kontaktusos jelleggel vívják majd meg, feltételezhető, hogy a gazdaságilag fejlett országok többségében ezzel egyidőben folytatják majd a haderő felkészítését a kontaktus nélküli háborúkra.

A napjainkban zajló helyi háborúk és fegyveres konfliktusok gyakran rendőri műveletekre emlékeztetnek. Ezekben a lokális (szubregionális) háborúkban a vezető katonai hatalmaknak, szövetségeknek nem ritkán az a céljuk – akár vállalva, akár nem –, hogy a „kényelmetlen” rezsimeket, kormányokat megfosszák hatalmuktól, az adott területet (országot) katonai-gazdasági ellenőrzés alá vonják. Az ilyen műveleteket általában a legfejlettebb katonai hatalmak vezetik a jövőben is, és azok során mind kontaktusos, mind kontaktus nélküli módon fognak tevékenykedni. A hasonló katonai műveletek általában aszimmetrikusak lesznek és végrehajtásukra többnemzeti koalíciós összhaderőnemi csapat-csoportosításokat hoznak létre. A korábbi hatalom megdöntését követően, az adott ország demokratizálódásának támogatására a többnemzeti haderő meghatározott kontingensei még évekig az adott országban állomásozhatnak, mint azt a jelenlegi tapasztalatok is mutatják.

A jelenleg folyó, illetve a 2030-ig tartó átmeneti időszakra prognosztizálható katonai műveleteket két nagy csoportra oszthatjuk: a *háborús katonai műveletekre*, illetve a *nem háborús katonai műveletekre*. (Lásd az ezt részletező mellékletet a 49. oldalon).

A *háborús katonai műveletekhez* sorolhatjuk az általános, több hadszíntéren folyó nagyméretű háborút, a hadszíntéri (regionális) háborút, a helyi (lokális) háborút, valamint a belső (polgár-) háborút. Ugyancsak a háborús katonai műveletekhez tarthatnak a válságreagáló műveletek egyes fajtái is.

A *nem háborús katonai műveletek* – válságreagáló műveletekre, illetve állandó, békeidőszaki műveletekre oszthatók. A válságreagáló műveletek egyes fajtáit fegyveres katonai erő alkalmazásával folytatják, más fajtáinak végrehajtása során a tevékenység fegyver nélküli.

Részleteiben a háborús katonai műveletek felosztása

□ A *háborús katonai műveletek*ek belül az általános, több hadszíntéren folyó (nagyméretű) háború során globális műveletek kerülhetnek végrehajtásra, és hadászati műveletek folyhatnak a különböző hadszíntereken. A globális műveletekhez sorolhatók a hadászati nukleáris erők műveletei, a rakéta-légi (nukleáris) támadás elhárítása érdekében folytatott hadászati műveletek, valamint a kozmikus (műholdbázisú) erők műveletei. A nagyméretű (többhadszíntéri) háború keretei között a hadszíntereken folyó hadászati műveletek belül kontinentális, illetve óceáni hadszíntéri hadászati művele-

tek folyhatnak, melyek érdekében légi (rakéta- és műholdbázisú), valamint légvédelmi hadműveletek kerülhetnek végrehajtásra a hadszíntereken, illetve azokon belül az egyes hadászati (esetenként hadműveleti) irányokban.

□ *A regionális (hadszíntéri) háborúk* mind a kontinentális, mind az óceáni hadszíntereken bekövetkezhetnek. A kontinentális hadszíntéren folyó háború keretében támadó, illetve védelmi (egyes esetekben egységes) hadműveletek folyhatnak. A hadszíntér egyes irányában, körzeteiben önálló, haderőnemi, illetve összhaderőnemi kötelék-hadműveletek, valamint beltengeri flotta (flották) műveletei egészíthetik ki a főcsoportosítás hadászati műveleteit. A szárazföldi műveleteket az óceáni, illetve a beltengeri flották, a tengerészgyalogság, a hadászati légierő, valamint a rakéta-kozmikus erők támogatják. A hadszíntéri háborúban a műveletek előkészítésének időszakában, illetve a haditevékenységek során a deszant-, illetve különleges erők bevetésével, valamint az ellenséges deszantok és különleges erők elleni műveletekkel számolni kell. A hadszíntéri háborúban fontos szerep juthat a légi-kozmikus-rakéta védelem hadászati rendeltetésű erőinek is. A szárazföldi hadműveletek folyamán a területvédelmi erők, illetve a gerilla erők aktív tevékenysége várható.

Az óceáni hadszíntéren folyó háború fő terhét a haditengerészeti erők viselik. Ennek megfelelően az óceáni (nyílt tengeri) hadszíntéri háború keretében meghatározóak lesznek a óceáni flották hadászati műveletei, melyekben a szárazföldi haderőnem kijelölt csapatai is részt vehetnek. Az utóbbiak elsősorban a szigeteken és a partvidéken folyó hadműveletek végrehajtása során kerülhetnek bevetésre. Az óceáni hadszíntéri háborúban a hadászati légierő, valamint a rakéta-kozmikus erők is részt vesznek. Az óceáni hadszíntéren folyó háború – csakúgy, mint a kontinentális – minden esetben összhaderőnemi lesz, ami nem zárja ki az önálló haderőnemi műveletek végrehajtását.

□ *A helyi (lokális) háború* szintén kialakulhat mind szárazföldi, mind pedig óceáni (tengeri) körzetekben. A szárazföldi körzetekben folyó helyi háborúk során összhaderőnemi hadműveleteket, esetenként önálló haderőnemi műveleteket hajtanak végre. A helyi háborúban, fegyveres konfliktusokban a szembenálló felek fegyveres erőinek fejlettségi szintje akár hasonló, megközelítőleg azonos is lehet, de erősen különböző is, ebből adódóan a fegyveres küzdelem ezekben az összecsapásokban szimmetrikus, de aszimmetrikus is lehet. A szárazföldi hadműveletekben nemzeti, illetve többnemzeti (szövetséges) összhaderőnemi alkalmi harci kötelékek kerülhetnek bevetésre. A szárazföldi körzetekben folyó aszimmetrikus helyi háborúban egyre nagyobb szerep jut a hadászati légierőnek, illetve a haditengerészeti erőinek, valamint a rakéta-kozmikus (műholdbázisú) erőknek. A helyi háborúban ma már a deszant, illetve a különleges (speciális) erők alkalmazása általánossá vált.

Az óceáni (tengeri) körzetekben folyó helyi háború kereti között is – elsősorban – összhaderőnemi műveletek folynak, ami nem zárja ki az egyedi haderőnemi műveleteket. Az óceáni (tengeri) körzetekben folyó aszimmetrikus helyi háborúban számolni kell az óceáni flották erőinek, a hadászati légierő, valamint a rakéta-kozmikus (műholdbázisú) erők részvételével. Itt is nagy – adott helyzetben meghatározó – szerepük van a különleges (speciális) erőknek a különböző rendeltetésű illetve állományú tengeri és légideszantoknak.

□ *A belső (polgár-) háború* általában belső erők között alakul ki (a kormányzat erői és a szembenálló erők között, illetve a különböző nem kormányerők között), de végbe-mehet külső erők aktív támogatásával, illetve részvételével is. A belső (polgár-) háború kitörhet és folyhat, helyi, hadszíntéri, de akár nagyméretű, többhadszíntéri háború ke-reti között, illetve időszakában, de megvívhatják önállóan is. A belső (polgár-) háborúk kitörése általában kiváltja a felelős nemzetközi szervezetek, katoná-politikai szövetsé-gek, nem ritkán egyes katonai hatalmak reagálását, általuk szankciók bevezetését, ér-vényesítését, végső soron katonai beavatkozásukat meghatározott erők mellett, illetve a polgárháborúban részt vevő felekkel, vagy csak egyes résztvevőkkel, adott esetben egy meghatározott résztvevővel szemben. A belső (polgár-) háborúk ilyen módon vál-ságreagáló műveleteket (békeműveleteket) válthatnak ki, melyek keretében a katonai erők más – fegyver nélküli – elsősorban humanitárius igénybevételére is sor kerülhet. A polgárháborúk kitörésének, illetve eszkalálódásának veszélye megelőző katonai fel-lépést válthat ki a fentebb jelzett szervezetek, hatalmak részéről.

Lényeges körülmény, hogy a kitört belső- (polgár-)háború helyi (lokális), illetve hadszíntéri (regionális) háborúvá eszkalálódhat, kritikus helyzetben – különösen nagyhatalmak különböző oldalon történő beavatkozása esetén – nagyméretű háború kialakulásának komoly veszélye is bekövetkezhet.

A nem háborús katonai műveletek felosztása

A nem háborús katonai műveleteken belül a válságreagáló fegyveres műveleti fajtákhoz sorolhatjuk a fegyveres konfliktusokat; a terror elleni küzdelmet, illetve a „szabadság kiterjesztésének” katonai támogatását; a béke-(támogató) műveleteket; a belső rend helyreállításának katonai feladatait; a (be)fogadó nemzeti támogatás végrehajtását. A fegyver nélkül végrehajtható válságreagáló műveletként értelmezhetjük a migrációs kezelésének katonai támogatását; a katasztrófa elhárításában, illetve a humanitárius segítségnyújtásban való katonai részvételt. A válságreagáló műveletek fontos eleme a polgári-katonai együttműködés folyamatos fenntartása, valamint a lélektani műve-letek végrehajtása is.

□ *A fegyveres konfliktusok háborús, illetve nem háborús (válságreagáló) katonai művelet-ként is értelmezhetők.* A fegyveres konfliktusok általában szomszédos államok (állam-csoportok) között, elsősorban a határkörzetekben, tengeri (óceáni) partmellékeken, szigeteken, valamint az államok belső határain, autonóm és nemzetiségi területeken, illetve geopolitikai, geostratégiai ütközőterületen, gazdaságilag illetve katonailag fontos körzetekben keletkeznek és folynak le. Fegyveres konfliktusként foghatók fel a szándékos, fegyveres légtérzsúverenitást-sértő behatolások, illetve azok fegyveres elhárítása, valamint a különleges (speciális) erőkkel történő mélységi, mögöttes terü-leti behatolás és feladatvégrehajtás is, illetve annak fegyveres felszámolása.

□ *A terror elleni küzdelem, illetve a szabadság kiterjesztését támogató katonai műveletek alatt értjük:* a politikai akarat támogatásának különböző formáit, így a katonai erővel való demonstrálást; a megelőző katonai fellépést, kiemelten annak leghatározot-tabb formáját – a megelőző csapást; az általános katonai fellépést, vagyis a katonai erő bevetését; a stabilizálás, illetve demokratizálás katonai erővel történő támo-gatását.

Ezekben a műveletekben a szemben álló felek közötti *különbségek általában lényegiek*, a katonai erők nem egyneműek, a fegyveres tevékenység várhatóan aszimmetrikus. Különbözik a technikai ellátottság, a struktúra, a katonák felkészültsége és kiképzettségük szintje. Ezekben a műveletekben a fejlett technológiákkal szemben a korábbi idők haditechnikáját találjuk. A modern katonai szervezetekkel szemben pedig elavult, illetve nem katonai szerveződések is megjelennek.

A katonai aszimmetria nem jelenti az egyik fél teljes és minden tekintetben alárendelt helyzetét a másik féllal szemben. A technológiailag fejletlenebb fél is kerülhet előnyösebb helyzetbe, minthogy jobban megválaszthatja az összecsapások helyét, idejét, módját, illetve bírhatja a lakosság, esetenként más erők támogatását is. A fegyveres küzdelem során ennek következtében felerősödhet a gerilla hadviselési forma, ami időlegesen sikereket eredményezhet a bevetett erőkkel szemben, de hozhat végleges sikert is. A bevetett erők rendszerint többnemzetiek, a hadviselés alapvetően szövetségi formában folyik, más országok érdekelvű támogatásával. A (had)műveletek célját politikai érdekek determinálják, a területfoglalások általában korlátozottak, a nagyobb veszteségekkel járó műveleti formákat kerüljük. A hadműveletek, harcok, csapások objektumorientáltak, alapvetővé válik a nagy pontosságú (precíziós) fegyverrendszerek alkalmazása.

A terrortámadásokat, illetve a terror jellegű katonai műveleteket végrehajtó, állami és nem állami vezetésű (támogatású) erők elleni küzdelemben a katonai erőkkel való részvétel, illetve a terrorizmus elleni harc folyhat mind háborús, mind nem háborús keretek között.

Ugyanakkor a globalizáció korában megjelent terrorizmust katonai szempontból is meg kell különböztetni mind a korábbi terrorcselekményektől, mind pedig a különböző irreguláris hadviselési formáktól. A gerilla hadviselés, a paramilitáris szervezeteket bevonó fegyveres konfliktusok, a polgárháborúk egyes formái, de akár a válságreagáló erőkkel szembeni fegyveres ellenállási formák nem mindig tartoznak a nemzetközi terrorizmus jelenségi körébe.

A nemzetközi terrorizmusra a pusztító erőszak, a megrettentést kiváltó tömeges méretű áldozat, a szervezettség, a szimbolikus célok, az államoktól általában független, de támogatott szervezetek és ideológiailag manipulált végrehajtók jellemzőek. A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben a katonai erő azonban fontos szerepet játszhat. Így a terrorista akciók, cselekmények megelőzésében, a terrorcsoportok felderítésében, blokkolásában, felszámolásában, üldözésében, valamint a következmények felszámolásában vehetnek részt a katonák.

Azoknak a katonai műveleteknek a csoportjába – melyek mind háborús, mind nem háborús keretek között folyhatnak – (egy változatban) a következők tartozhatnak: a szankciók érvényesítésének katonai támogatása, kutatás-mentés, légtérelenőrzés, felderítő műveletek; információs és információ védelmi műveletek, a pszichológiai, valamint polgári-katonai együttműködési műveletek.

Ugyanakkor békeidőszakban a haderő állandó feladata a kutató-mentő szolgálatok, a légtérelenőrzés folyamatos fenntartása, illetve az információs (felderítő), illetve információvédelmi tevékenységek végrehajtása.

A háborúk generációváltásának első jegyei az ezredfordulón

Amikor a hidegháborút követő időszak legjellemzőbb és legnagyobb léptékű katonai műveleteiről beszélünk, akkor általában az 1991. évi, illetve a 2003. évi Öböl-háborúkat említjük meg. Az Amerikai Egyesült Államok hadereje ezekben a háborúkban vonultatta fel és vetette be legújabb fejlesztésű haditechnikai eszközeit és új hadászati, hadművelleti, illetve harcászati eljárásokat alkalmazott.

Ugyanakkor az *első és szinte teljes egészében kontaktus nélküli katonai művelet*, ami leginkább magában hordozta a háborúk új generációjának jegyeit – nézetem szerint – az *1999. évi Jugoszláviával szembeni katonai fellépés volt*, amit sokan „koszovói háború”-nak neveznek. A több mint két hónapon át tartó stratégiai légi támadás tapasztalatai a szakirodalomban feldolgozásra kerültek. Témánk szempontjából *a legfontosabb tanulságok és következtetések az alábbiak lehetnek*.

Először: ez volt az információs korszakban az első koalíciós háború Európában, amelyben 19 állam 78 napon át fenntartotta együttműködését.

Másodszor: ez volt az első olyan fegyveres beavatkozás, amit kizárólag a légi-háború eszközeivel hajtottak végre, ugyanakkor mégis összhaderőnemi volt, minthogy a légierő mellett a haditengerészet is részt vett a műveletekben.

Harmadszor: a NATO nem olyan háborút tervezett, aminek a célja Jugoszlávia „legyőzése” lett volna. A NATO részleges légi hadműveleteket hajtott végre annak a politikai célnak a megvalósítása érdekében, hogy Milosevic-et tárgyalóasztalhoz kényszerítse.

Negyedszer: a NATO Tanácsban lefolytatott viták világossá tették, hogy nem tudnak konszenzust elérni a szárazföldi erők alkalmazása terén. Ennek oka – többek között – abban volt, hogy a demokráciák a saját katonák veszteségét el akarták kerülni. A Katonai Bizottság nem volt elég meggyőző a tekintetben, hogy nem létezik olyan háború, amit meg lehet vívni veszteség nélkül.

Ötödször: bebizonyosodott, hogy az ilyen típusú konfliktusokban nem csak az aszimmetrikus válaszokkal kell számolni, hanem fel kell készülni arra is, hogy az adott országot stabilizálni kell. A „koszovói háború”-ban a NATO azért volt ilyen szempontból kedvező helyzetben, mert Macedóniában volt az „Extraction Force”. Ha ez az erő nem lett volna a helyszínen, a légi műveleteket követően heteknek kellett volna eltelniük, hogy a NATO-csapatokat a konfliktus körzetébe szállítsák. Ebből is adódott az a tanulság, hogy a NATO reagáló képességét fokozni kell.

Hatodszor: a konfliktus választ adott arra a kérdésre is, hogy hol van az ellenség, adott esetben egy diktátor, legérzékenyebb pontja? A háborúban nem a szárazföldi csapatok megsemmisítése volt az elsődleges cél. Milosevic-nek valószínűleg igazán fontos azoknak, illetve annak az elvesztése volt fontos, akik és ami az ő hatalmának bázisát képezték. Ezek a rendőrség, a médiák feletti uralom, az ipari és infrastrukturális létesítmények voltak. Amikor ezeket a célokat a NATO nagy pontossággal megsemmisítette, akkor kezdődött el az ellenállás feladása.

Hetedszer: Koszovó mégsem bizonyíték arra, hogy a jövő háborúja – legalábbis az átmeneti időszakban – csak a légi hadműveletek végrehajtásával megnyerhető. A szövetségi erőknek a jövőben is összhaderőnemi műveletekre kell felkészülniük.

Nyolcadszor: a NATO le tudta vonni a szükséges következtetéseket. Elsőként azt, hogy a hatékonyabb vezetés, felderítés érdekében fejlesztéseket szükséges végrehajtani a vezetési rendszer, a híradás terén. Második területként a felderítést lehet kiemelni, minthogy az európai szövetségesek nem rendelkeztek például olyan felderítő rendszerrel, amivel a föld felszínén mozgó célokat be lehetett volna mérni. Pilóta nélküli repülőeszközök, robotrepülőgépek – melyekkel nem csak felderítést, hanem csapásmérést is végre lehetett volna hajtani – az európaiknak szintén nem voltak. Nagy pontosságú levegő-föld rakétákból is csak néhány ország rendelkezett minimális mennyiséggel. A harmadik kritikus terület a légi utántöltés. A negyedik a reagáló képesség hiánya. Végül pedig szükségesnek látszott az információs műveleteket végrehajtó NATO-erők létrehozása.

Kilencedszer: az Európa számára levont következtetések talán a fentieknél is fontosabbak. Az Egyesült Államok és az európai NATO-tagállamok katonai teljesítőképessége közötti különbség a „koszovói háború”-ban egyértelművé vált.

Az 1999-es hadműveletek során bebizonyosodott, hogy csak az amerikaiak rendelkeztek azon képességekkel, hogy minden eszközükről egy valós idejű helyzetképet alkossanak. Az amerikai művelési parancsnoknak nem csak arra volt lehetősége, hogy minden amerikai bevetést valós időben kövessen, hanem arra is, hogy a képernyőn minden egyes rakétaindítást megtekintsen.

Az amerikai légerő adta a bevetett repülőgépek zömét. Vadászbombázóik fegyverzete olyan hatásos lőtávolsággal rendelkezett, ami kizárta a feladatok végrehajtásakor a saját veszteségeket. Az amerikai légierő rendelkezett azokkal az eszközökkel és eljárásokkal, melyekkel a lelőtt repülőgépek pilótáit kimentették a bevetési körzetből.

Összegzésül: a koszovói műveletek tanulságát illetően, azt gondolom, hogy ez a háború, ha nem is a jövő modellje, de adott egy irányultságot a jövő háborúira, fegyveres konfliktusaira vonatkozóan is, nem szólva más tanulságokról, amelyek kifejtése meghaladná e cikk kereteit.

Az 1991-es Öböl-háborúra – csak egy gondolat erejéig – visszatérve, közismert, hogy az Amerikai Egyesült Államok a szárazföldi csapatokat a 38 napig tartó légi-kozmosz-haditengerészeti csapásmérő hadművelet befejezését követően vetette be, amikor Irak gyakorlatilag már teljes vereséget szenvedett.

A kontaktusos jellegű szárazföldi hadműveletet megállították, amikor a páncélos felderítő erők elérték az Eufrátesz folyót. A szárazföldi erők fő feladata ezt követően az volt, hogy fogadják az iraki haderő magukat megadó katonáinak tömegeit.

Az Egyesült Államoknak akkor nem volt célja az iraki vezetés eltávolítása a hatalomból. Ha ilyen politikai cél lett volna, úgy a Szaddam-rezsim megdöntését követően még hosszú ideig az elfoglalt országban kellett volna maradnia a koalíciós haderő meghatározott részének, mint ahogyan ez a 2003-as hadjárat után be is következett.

Az első Öböl-háborúban az egyik legfontosabb tanulság az volt, hogy a többnemzeti haderő amerikai vezetése meg tudta győzni, pontosabban képes volt félrevezetni az iraki hadvezetést azzal kapcsolatban, hogy a háborút régi módon, a szárazföldi műveletek forgatókönyve szerint fogják megvívni. Az irakiak erre készültek, mély szárazföldi védelemre rendezkedtek be és várták a haditevékenységek kezdetén a szárazföldi hadműveletek megindítását. Nem ez történt, a háború más forgatókönyv szerint folyt le, a lényegi feladatokat illetően kontaktus nélküli formában és módon.

A 2003. évi második Öböl-háború már markánsabban tartalmazta a jövő háborúinak jegyeit. Míg az első Öböl-háború a történelem *első digitális háborúja* volt, addig a második már az első *hálózatos vezetésű* háborúként vonul be a hadtörténelembe.

A tapasztalatok feldolgozása még folyik, de már érzékelhetőek a jövőre vonatkozó lényeges változások irányai, melyek közül a következőket érdemes kiemelni:

Először: a háborúkban már a közeli jövőben meghatározó lesz az összhaderőnemi jelleg, a háromdimenziós hadviselési mód, a „*hálózatos*” vezetés, az össze nem függő harctér, a nagy pontosságú eszközök tömeges alkalmazása.

Másodszor: a haderő számára olyan fegyverrendszereket, harceszközöket és felszereléseket fognak gyártani és beszerezni, amelyek megfelelnek az új típusú háború követelményeinek, elsősorban nagy pontosságú csapásmérő fegyverrendszereket, hálózatos harcvezetésre alkalmas informatikai eszközöket, korszerű rádióelektronikai és elektronikai hadviselési eszközöket, robotrendszereket, mindenekelőtt pilóta nélküli felderítő és csapásmérő repülőgépeket.

Harmadszor: a változások azt mutatják, hogy a jövőben létszámában kisebb, de felszereltségében, kiképzettségében jóval magasabb fokon álló haderőre lesz szükség.

A jövő háborúinak várható jellege

Abból a célból, hogy széleskörűen és tudományos igényteliséggel tudjuk elemezni a tudományos-technikai fejlődés szerepét, illetve annak eredményeképpen a létrehozott új fegyverek, fegyverrendszerek hatását a hadviselésre, a háborúk új generációinak megjelenésére, elviekben el lehet fogadni, hogy a *fegyveres küzdelemnek négy – egymással szoros kapcsolatban álló – összetevője volt, van és lesz*. Ezek a következők: az ellenség fegyveres erőinek és objektumainak pusztítása, a saját erők és objektumok védelme, a fegyveres erők tevékenységének támogatása, az erők és eszközök irányítása, vezetése a fegyveres küzdelemben.

Komplexitásukban ezek az egymással szoros kölcsönhatásban álló feladatrendszerek képezték és alkotják a fegyveres küzdelem tartalmát a háborúk bármely nemzedékében. Lényeges körülmény, hogy mindig létezett egy fontos összetevő – az információs hadviselés, illetve harc –, amely vitathatatlanul jelen volt a legkorábbi háborúkban is, és a harcok, küzdelmek minden formáját végigkísérte. Az információs harc folyt az ókortól fogva a politikai, a diplomáciai, az ideológiai, a gazdasági, a pszichológiai, a felderítő és nemzetbiztonsági téren, különösen a fegyveres küzdelem sikere érdekében.

A jövő háborúi, fegyveres konfliktusai nagy változásokat fognak hozni a fegyveres küzdelem módjaiban, formáiban, illetve kategóriáiban. A jövő kontaktus nélküli háborúiban a legfontosabb, alapvetően új jelenség mindenekelőtt az a törekvés lesz, hogy kikapcsolják az ember közvetlen részvételét a harcból.

A korábbi elveknek megfelelően a harcok, hadműveletek, illetve a hadászati műveletek általában kétdimenziósak voltak (a támadó és a védelmi harc, hadművelet kiterjedése szélességével és mélységével volt jellemezhető), a függőleges dimenzió (a légtér) általában kiegészítő jellegű volt. A jövőben mindez más módon – több esetben fordítva – képzelhető el. A jövő háborúiban a főerőkifejtések általában a harmadik dimenzióban – a levegőben és a kozmikus térségben – összpontosulnak

majd, a földi műveletek több esetben kiegészítő, támogató, illetve befejező jelleget nyernek.

Mindennek következtében lényegesen megváltozik a fegyveres erők felépítése. A struktúrák és szervezetek alapvetően a nem nukleáris hadviselés körülményeit feltételezve alakulnak, bár a belátható időszakban a nukleáris fegyver még minden bizonnyal egy sor ország katonai arzenáljában megmarad.

A rakéta-nukleáris fegyvert – az azzal rendelkező országokban – ma még úgy tekintik, mint a nemzeti biztonságuk szavatolásának, minden feladatra alkalmas és legbiztosabb tényezőjét. A nukleáris fegyvert egy sor – sem politikailag, sem katonailag funkcionálisan nem értelmezhető – tulajdonsággal ruházzák fel, miközben a kihívások és fenyegetések, mint a gazdasági, a politikai, az ideológiai, a pénzügyi, a környezeti és más veszélyek semlegesítésére a nukleáris fegyver semmiféle tekintetben nem alkalmas. Ma már teljes bizonyossággal megerősíthető az a – már a hidegháború befejező időszakában elfogadott – álláspont, hogy:

Először: a nukleáris fegyver alkalmazása totális fegyveres erőszakként értelmezhető nem csak a küzdő feleket érintően, de az emberiség egészére vonatkozóan is.

Másodszor: a nukleáris háború mint a fegyveres küzdelem sajátos formája megsemmisítené a háború tartalmát is.

Harmadszor: a nukleáris háborúban politikai célt elérni nem lehet, a nukleáris háborúnak nem lehet győztese.

Bízunk kell abban, hogy az emberi értelem oda hathat, hogy a nukleáris fegyver minden típusát betiltják. Mindazonáltal, amikor a háborúk új nemzedékéről, a jövő háborúiról készítünk prognózist, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a jelen realitását, a nukleáris és más tömegpusztító fegyverek meglétét, illetve azok alkalmazásának lehetőségét sem. Meg kell állapítanunk, hogy a nukleáris fegyverhez jutott közép- és kishatalmak kezében a nukleáris fegyver különösen veszélyes. Fegyveres konfliktusban – akár elrettentésül, akár a katonai vereség várható bekövetkezésének tudatában – ezen hatalmak részéről a nukleáris fegyver, vagy más tömegpusztító fegyver bevetésével számolni kell.

Szakértői körben vitát válthat ki az a megállapítás, hogy *azon katonai (nagy)hatalmak fegyveres erői, melyek képesek a kontaktus nélküli háborúk végrehajtására, várhatóan két haderőnemből fognak állni: a hadászati védelmi-, illetve a hadászati csapásmérő, támadó erőkből* (azon belül nukleáris csapásmérő erőkből), *valamint a szükséges állományú, de nem nagy méretű mobil reagáló erőkből.* A szövetséges, illetve nemzeti haderők egységes hadászati-, hadművelleti vezetési rendszerrel fognak rendelkezni.

Lényegesen megnőhet a nem nukleáris hadászati csapásmérő, illetve védelmi erők mennyisége és szerepe. Ezen erők fegyverzetében a fő súlyt a nagy pontosságú, illetve az új fizikai elvek alapján működő eszközök képezik. Jelentősen nő a légi és műholdbázisú erők, illetve a rakéták, szárnyas rakéták, valamint a műholdbázisú támadó eszközök elleni védelem, valamint a rádióelektronikai harc erőinek szerepe.

Várhatóan értelmüket és jelentőségüket veszítik, illetve tartalmilag alapvetően megváltoznak a hadászat elméletének olyan fogalmai, mint a hadászati szétbontakozás (azon belül a fegyveres erők egészének és az állam gazdaságának mozgósítása, a hadművelleti szétbontakozás, a csapatok és a tartalékok átcsoportosítása), a kontinentális hadszíntereken a hadászati támadás, illetve hadászati védelem.

Az átmeneti időszakban – 2030-ig – változni fog a jelenlegi haderőnemek szerepe. A korábbi kontaktusos jellegű háborúban a fő terhet – szinte kivétel nélkül – a szárazföldi csapatok viselték, minthogy éppen ennek a haderőnemnek volt a feladata – a győzelem elérése érdekében – az ellenség fegyveres erőinek, gazdasági potenciáljának szétverése, az addigi politikai rendszerének megdöntése. Mindehhez a szárazföldi erőkkel birtokba kellett venni az ellenség területét.

A kontaktus nélküli, vagyis a közvetlen hadműveleti-harcászati érintkezés nélküli háborúban az esetek többségében nem lesz szükség az ellenség területének elfoglalására. Elég lehet a hadászati (nem nukleáris) csapásmérő erőkkel, nagy pontosságú fegyverrendszerekkel, kontaktus nélküli műveletekkel rombolni és szétverni az ellenség gazdasági potenciálját, az állami-közigazgatási központjait, az infrastruktúráját, az energiaellátó-, a kommunikációs rendszereit, amelynek hatására az ellenség állami-politikai rendje össze fog omlani. Fegyveres erői, amelyek a korábbi háborúkra lettek felkészítve, megfosztva gazdasági bázisaiktól, elveszíthetik a harcképességüket. Nem zárható ki az sem, hogy már a háború legelején az állami és katonai vezetési objektumokra távolról végrehajtott, váratlan, tömeges, nagy pontosságú csapás eredményeképpen teljesen megbénul az ellenség állami és katonai vezetési rendszere. Az ellenség fegyveres erői, melyek a korábbi hadászati-hadműveleti elvekhez ragaszkodva a fő hangsúlyt a szárazföldi erők konvencionális műveleteire helyezik, adott esetben – még ha közvetlen csapások nem is érik őket – demoralizálódnak és elvesztik harcképességüket. A szembenálló fél haderejének morális állapotára az is hatással lehet, hogyha nem lesz kivel hagyományos felfogásban harcérrintkezésbe kerülni, közvetlen módon ütközetbe, harcba vetni a csapatokat.

A korábbi háborúban a szárazföldi hadműveletek, harctevékenységek során a pusztítandó fontos objektumok és célok általában a harcászati zónában helyezkedtek el. A jövő kontaktus nélküli háborúiban a pusztítandó objektumok mind a hadászati, mind a hadműveleti-harcászati mélységben elhelyezkedhetnek, vagyis a hadszíntér, illetve a háborús térség teljes mélységében. Pusztításukhoz elegendő mennyiségű különböző hatótávolságú nagy pontosságú és pilótanélküli eszközre, új fizikai elvek alapján működő fegyverekre, illetve földi, légi, tengeri, valamint műholdbázisú hordozókra van szükség. Nem arról van szó tehát, hogy a fegyverek minden fajtájának „lavinyszerű” tüzével árásszuk el az ellenséget, hanem arról, hogy a nagy pontosságú fegyverrendszerekkel sebészi pontosságú csapásokkal pusztítsuk az ellenség legfontosabb katonai, állami és gazdasági objektumait.

Itt kell szólnunk az átmeneti időszak – és várhatóan a jövő – háborúinak új hadviselési elvéről – a hatásalapú műveletekről szóló elképzelésekről.

Már napjainkban is jól érzékelhető, hogy szemléletváltozás következik be az ellenség és a hadszíntér értelmezését illetően. Az ellenség már nem összefüggő arcvonalat képező, folyamatos ellenállást kifejtő, horizontálisan elhelyezkedő ellenerő, hanem különböző erőközpontokat, politikai, gazdasági, katonai ellenállási góccokat felmutató komplex formáció. A különböző rendeltetésű ellenséges erőközpontok a hadszíntéren sajátos területi elrendezettséget képeznek, miközben egymással kommunikációs és logisztikai kapcsolatban állnak. A hadszíntéren tehát az említett központok együttesen alakítják ki a különböző feladatokat végrehajtó, viszonylag önálló, zárt rendszerek egymástól kölcsönösen függő, három dimenzióban működő

mátrixrendszerű védelmi felépítményét, amit a szembenálló félnek a műveletek során elemeznie, értékelnie, majd tevékenységében korlátoznia kell. Minthogy az említett erőközpontok egymással alá- és fölérendeltségi viszonyban állnak, így ha egy kiválasztott központ ellen (azon belül a központban található nagy értékű és nagy fontosságú célpontok ellen) céltudatos támadást hajtanak végre, úgy ez hatással lesz a többi kapcsolódó központ működésére is.

A korábbi műveletekhez képest az a lényegi változás, hogy kialakul egy láncreakcióhoz hasonlító ráhatási-pusztítási folyamat, melynek során a kezdeti közvetlen hatással (első csapással) további közvetett hatásokat (másod-, harmad- és n-ik típusú és számú hatásokat) lehet elérni, ami a teljes rendszerre fejt ki negatív összhatást. Az előidézett hatások hatásának, vagyis az összhatás eredménye, illetve annak kiváltása, elemzése, értékelése képezi a hatásalapú műveletek lényegét.

A hatásalapú műveletek elvének megjelenésével és alkalmazásával a hadműveletek és a háború vezetése a nehezen számszerűsíthető, parancsnoki megérzéseken alapuló, szubjektív jelleget is magán viselő hadművelleti művészetről mindinkább az egzaktabb hadtudományi területekre tér át. A hadművelleti művészet elemei nem tűnnek el, ezután is lehet majd a háború vezetésének művészetéről beszélni, csak most már igen korszerű és erős számítógépes technikai háttérre alapozott művészetről és – nem tagadva továbbra sem a személyiség szerepét – kevésbé a hadvezér intuíciós megérzéseire támaszkodó vezetésről.

Az átmeneti időszakban a haderőkben megjelennek a humán- és roboterő-elemekből álló vegyes struktúrák. A légi, földi, vízi, víz alatti és űrrobotok első generációs változatai nem csak harctámogató, illetve harci kiszolgáló feladatokra lesznek alkalmasak, hanem csapásmérésre is.

Fontos változások várhatók egyéb vonatkozásban is. A fejlett haderőkben megjelenik, illetve egyes haderőkben általánossá is válhat a számítógépes hálózatra támaszkodó hadművelleti-harcászati vezetési mód (NCW – Net Control Warfare). Az új vezetési módszer a legkorszerűbb átviteli (híradó) rendszerek alkalmazását feltételezi. Mindez egy új hadművelleti-harci képességet eredményezhet. Az ilyen képességgel rendelkező erők jelentős fölényben lesznek más haderőkkel szemben.

A hálózatközpontú hadviselésre alkalmas vezetési eszközök és a hatásalapú műveletek forradalmi változásokat fognak eredményezni a hadviselésben, növelve az azokat alkalmazó haderők információs, döntési, vezetési és végrehajtási fölényét. Ugyanakkor mindezen képességek megszerzése komoly technikai korszerűsítést igényel, a vezetőktől pedig szemléletváltást, új eljárások elsajátítását.

A jövő háborúinak kezdetén a nagy pontosságú fegyverrendszerekkel, a pilóta nélküli repülőeszközökkel és más fegyverekkel, illetve különleges csapatokkal, legfőképpen a ténylegesen felfedett légvédelmi eszközöket, vezetési pontokat, híradó csomópontokat, a legfontosabb repülőtereket, repülőbázisokat, illetve a válaszcsepés eszközeit célszerű pusztítani. Az azt követő tömeges nagy pontosságú csapások várhatóan az ellenség gazdaságának, infrastruktúrájának, energetikai berendezéseinek, kommunikációs rendszerének pusztítására kerülnek kiváltásra az ellenség területének teljes mélységében, legyenek azok a Föld bármely körzetében.

Eltérően a korábbi háborúk gyakorlatától, a jövő háborúiban a különböző telepítésű nagy pontosságú szárnyas rakéták huzamosabb időn keresztül folytatódó,

tömeges alkalmazása mellett a támadó fél nagy mennyiségben fog bevetni – a hadszíntér teljes mélységében – különböző rendeltetésű, más típusú pilótanélküli repülőeszközöket is. Az utóbbiakat egyidejűleg fogják alkalmazni a hadászati légi-kozmosz irányokban, vagyis az erőkiejtések egy irányba történő összpontosítása nélkül, ami egy rendkívül bonyolult légi-kozmosz hadműveleti helyzetet eredményezhet a szembenálló fél felelősségi illetve védelmi zónáiban.

Azon államok fegyveres erőinek harci potenciálját tehát, melyek a belátható jövőben képesek lesznek az új típusú háborúk megvívására, a korszerű nagy pontosságú csapásmérő, illetve védelmi fegyverrendszerek összessége fogja alkotni, melyek alkalmazásával lehetővé válik a háború politikai céljainak elérése a nukleáris fegyverek, illetve az élőerő bevetése nélkül is. Ennek jegyében várhatóan már a közvetlen előttünk álló időszakban (az évszázad második-harmadik évtizedében) a fegyveres erőkhöz elsődlegessé válnak azon haderőnemek, melyek fegyverzetében nagy pontosságú támadó (csapásmérő), illetve védelmi fegyverek, valamint új fizikai elvek alapján működő fegyverek lesznek.

Az átmeneti időszak haditechnikai fejlesztései negatív hatással is lehetnek. A demokratikus, fejlett világgal szembenálló, de a csúcstechnológia birtokába jutó hatalmak belátható időn belül olyan földi és műholdbázisú vezetési, infokommunikációs, illetve nagy pontosságú eszközök és fegyverek birtokába juthatnak, amelyek komoly kihívást jelenthetnek a demokratikus fejlett államok számára.

Az új generációs háborúk időszakában átalakuló hadászatban új elem lehet, hogy a hadászati nukleáris visszatartás (elrettentés) elvét kiegészítheti, illetve felválthatja a hadászati nem nukleáris visszatartás (elrettentés). A hadászati nem nukleáris visszatartás nagyobb határozottsággal létrehozható, mint a nukleáris, minthogy a nukleáris fegyverek bevetésének összehasonlíthatatlanul súlyosabb, politikailag, morálisan sem vállalható következményeitől eltérően a nem nukleáris nagy pontosságú fegyverrendszerekkel lehetővé válik nemcsak elháríthatatlan súlyos pusztítással fenyegetni az ellenséges állam gazdaságának életfontosságú – speciálisan kiválasztott – objektumait, hanem megelőző csapást is végrehajtani azokra, mintegy demonstrálva a visszatartás szándékát és határozottságát. A nagy pontosságú fegyverrendszerekkel végrehajtható reális fenyegetésen alapuló visszatartási képesség nagyobb lehet, mint a nukleáris fegyverek alkalmazásán alapuló nem reális fenyegetés.

A nagy pontosságú fegyverrendszerek létrehozása, fejlesztése, korszerűsítése, illetve a szükséges mennyiségben történő előállítás, alkalmazásuk földi, légi, tengeri és műholdbázisú lehetősége, valamint informatikai támogatása azonban csak a gazdaságilag, katonailag legfejlettebb, legerősebb országokban lehetséges. Már ma láthatóak azok az egyes államok közötti határvonalak, amelyek elválasztják a legmodernebb fegyverrendszereket előállítani és alkalmazni képes államokat azoktól, amelyek erre soha nem lesznek képesek, illetve meg sem tudják azokat vásárolni. Már csak ebből adódóan is, azok az országok, amelyek lemaradnak a katonai fejlesztések terén – törekedni fognak arra, hogy megtartsák nukleáris fegyverkészletüket (amennyiben azzal rendelkeznének), illetve más tömegpusztító fegyvereiket, mint a gyengébb állam egyetlen visszatartásra alkalmas eszközt az erősebbel, erősebbekkel szemben.

A nagy pontosságú fegyver nem csupán a reális visszatartás eszköze lehet, hanem lehetővé teszi bármely ellenség gazdasági potenciáljának megsemmisítését, ezáltal a

győzelem kivívását is. Figyelembe véve a nagy pontosságú fegyverek erősebb legitimitását a nukleáris fegyverekkel szemben, következtetésként megállapítható, hogy a jövőben a nagy pontosságú fegyverrendszerek részben átvehetik a reális visszatartás funkcióját a nukleáris fegyverektől.

Ugyanakkor a nagy pontosságú fegyverrendszerek intenzív fejlesztése magában hordozza a világ stratégiai helyzete megbontásának lehetőségét is. Utalni kell arra, hogy a nagy pontosságú fegyver létrehozása, a fegyver magas fokú harci lehetőségei, amelyeket az utóbbi tizenöt év háborúiban tapasztalhattunk, feltétlenül elindította az ellenfegyverek kifejlesztését, és ezzel együtt a nagy pontosságú támadó (csapásmérő), illetve védelmi fegyverrendszerek új generációjának fejlesztését, és így megalapozta a fegyverkezési verseny új szakaszát.

A nem nukleáris hadászati elrettentés realizálásának céljából néhány legfejlettebb országban a 2025–2030-at követő időszakban várhatóan új fejlesztésű felderítő-csapásmérő harci rendszereket fognak alkalmazni, melyek magukba foglalhatják:

Először: a felderítő rendszereket, azon belül az ellenség támadáshoz való előkészületét jelző hadászati figyelmeztető rendszert, az ellenség által a nagy pontosságú fegyverrendszerek rövid időn belüli alkalmazását felderítő-jelentő rendszert, valamint az ellenség rakéta, légi, kozmikus, haditengerészeti csapásmérő műveletének kezdetét felderítő-jelentő rendszert.

Másodszor: a hadászati nagy pontosságú nem nukleáris erőket és eszközöket.

Harmadszor: a nem nukleáris visszatartó erők és eszközök automatizált vezetési rendszerét.

Negyedszer: a technikai támogatás és kiszolgálás erőit és eszközeit.

Az erőknek és eszközöknek a hadászati nem nukleáris visszatartás rendszerébe történő kijelölése nem jelenti azt, hogy ez minden tekintetben azonnal felváltja a nukleáris visszatartás rendszerét. Bizonyos ideig, de lehetséges, hogy még hosszabb időszakon keresztül ezek a rendszerek feltételezhetően párhuzamosan fognak létezni, azután fokozatosan a nem nukleáris nagy pontosságú eszközökkel való ellátás mértékében a hadászati nem nukleáris visszatartás válik az államok katonai biztonsága garantálásának alapvető és reális eszközévé. Megjegyzendő, hogy a hadászati nem nukleáris visszatartás vezetése a nukleáristól eltérően megvalósítható – a központi irányítás fenntartása mellett – az alárendelt hadászati parancsnokságok révén is, ami megnövelheti a visszatartás rugalmasságát és hatékonyságát.

Amennyiben az arra felkészült állam, szövetség a jövőben új típusú háborút indít, akkor abban a katonai-politikai célok elsősorban a kontaktus nélküli, tömeges nagy pontosságú csapások, illetve rádióelektronikai és informatikai műveletek kiváltásával érhetők el, az esetek egy részében más műveletek feleslegessé is válhatnak. Az ilyen háborúk jellegét mindenekelőtt a felderítő-informatikai és csapásmérő komplexumok állományába tartozó nagy pontosságú fegyverrendszerek, valamint a rádióelektronikai harc eszközrendszerei alkalmazásának módjai és formái határozzák meg.

Várhatóan ezek az eszközök a későbbiek során egységes harci rendszerbe integrálódnak, egységes információs-informatikai mezőbe, mely átfogja a világűrt, a légteeret, a tengereket és óceánokat, valamint a szárazföldet. Ebben a keretben a nagy pontosságú fegyverrendszerek a vezetési rendszerekkel együtt gyökeresen meg fogják változtatni a katonai műveletek jellegét már a belátható jövőben.

A jövő háborúiban megváltoznak a hagyományos, megszokott elképzelések nemcsak a hadászat, hanem a hadműveleti elmélet, valamint a harcászat terén is. Az új típusú háborúban a korábbi műveleti méretekhez képest megnőhetnek a térbeli kiterjedések. Nem lesznek kiemelt főcsapás irányok, minthogy a csapásokat a háborús térségben (hadszíntéren) minden irányból és minden irányba mérhetik. Már a legközelebbi 15–20 évben várható, hogy a háborúk ma még legkorszerűbbnek tartott formái és módjai (mint például a csapatcsoporthoz tartozók megsemmisítés nélküli kiszorítása céljából végrehajtott hadműveletek) is elveszíthetik értelmüket. A legkorszerűbb hagyományos harci technikát és fegyverzetet az új típusú háborúban már csak egyes, azok bevetését még igénylő feladatokra alkalmazzák majd, elsősorban a belső, területvédelmi, illetve a válságreakáló műveletekben közvetlenül bevetett erők, a szükséges helyzetekben.

A korábbi háborúban a csapás, a harc, a hadművelet a hadművészet meghatározó kategóriái voltak. A jövő kontaktus nélküli háborúiban itt is alapvető változás várható. Ismert, hogy a korábbi háborúk során – kivételt képeznek a „hidegháború” egyes időszakai – az ellenség erőinek közvetlen szétverésében a harcmezőn a harcászat játszotta a vezető szerepet. A jövő háborúiban az ellenség egyidejű pusztításában háborús szintér méretek között fő szerepet a hadászat fogja játszani. A döntő katonai műveletek a légi-koszmikus térségben, mint a háború fő színterén fognak lejátszódni, a támadást elszennvedő országok szuverenitása már itt is alapvetően sérülni fog, általában nem lesz szükség területük birtokbavételére, de még a különleges, illetve légimozgékonyaságú erők behatolására sem.

A szárazföldi csapatok összefegyvernemi alegységeinek, egységeinek, magasabb-egységeinek és seregtesteinek alkalmazása a jövő háborúiban a támadó fél részéről általában korlátozott lesz. *A katonai szervezetek összhaderőnemivé válnak, alapvető formájuk a különböző rendeltetésű „kötelék”, „alkalmi harci kötelék” lesz.* A lexikonokból kimaradnak majd az olyan fogalmak, mint a harcászati, hadműveleti, de még a hadászati terepszakaszok és szárnyak is. A fegyveres küzdelem olyan korábbi kifejezései, mint front, háterszín, peremvonal el fogják veszíteni tradicionális jelentésüket.

Összességében nehéz lesz különbséget tenni a hadászat és a hadművelet elmélete és gyakorlata között. *A hadászati-hadműveleti elvek új tartalmat nyerhetnek.* Ezek közül mintegy összegzésképpen kiemeljük a legfontosabbakat, amelyek 2015–2020 után már várhatóan gyakorlattá válnak:

Először: a kontaktus nélküli háborúban a hadászati, illetve hadműveleti-harcászati felderítő-csapásmérő harci rendszereket összehangoltan és egyidejűleg alkalmazzák – fő feladatként az ellenség gazdasági-katonai potenciáljának pusztítására.

Másodszor: ezekben a rendszerekben az alapvető eszközök az ellenség harcászati-hadműveleti fegyverrendszereinek hatótávolságán kívül telepített, és az ellenség teljes mélységére hatni tudó nagypontosságú fegyverrendszerek lesznek.

Harmadszor: a nukleáris fegyverek hatása a háború politikai, illetve katonai céljainak elérésére jelentősen csökkenhet. A nukleáris fegyver ugyanakkor megmarad egy sor ország fegyverzetében.

Negyedszer: a kontaktus nélküli háborúk jellegéből adódóan az esetek többségében a hadműveleti területeken szükségtelenné válik a szárazföldi erők és eszközök csoportosításának létrehozása.

Ötödször: a fegyveres erők haderőneveinek, illetve fegyvernemeinek erőfeszítését két, egymással kölcsönhatásban lévő irányban kell összehangolni – a hadászati támadó, illetve a hadászati védelmi műveletekben.

Hatodszor: a korábbi háborúk közismert három fő eleméből – a tűz, a csapás és a manőver – a nagy pontosságú fegyverrendszerek által kiváltott csapások, illetve az azokkal történő manőver döntő fontosságú lesz.

A felsorolt hadászati-hadműveleti elvek mellett nem szabad elfelejteni, hogy ha a védő fél nem lesz kész új típusú háborút viselni, úgy a rendelkezésére álló nukleáris fegyverekre, szárazföldi erőire, hagyományos légierőjére, illetve légvédelmére építi majd védelmét. A támadó fél feltételezhetően ebben az esetben sem fogja összpontosítani erő kifejtését a védő fél fegyveres erőinek szétverésére, minthogy azok semmiféle fenyegetést nem jelentenek a támadó fél számára. Ugyanakkor a válaszcsepásra alkalmas eszközei lesznek az elsősorban pusztítandó objektumok. Ezek kikapcsolásával a védő nem lehet hatással a korszerűbb eszközöket alkalmazó támadó félre.

A „győzelem” fogalmának tartalma alapvetően megváltozik. Mint fentebb már említettük, az eddigi összes háborúban a győzelem eléréshez szét kellett verni az ellenség fegyveres erőit, általában az ő területén, ezzel párhuzamosan a háborúk többségében lerombolták az ellenség gazdasági potenciálját, azt követően pedig megdöntötték (leváltották) az addigi politikai-állami vezetést.

Mindezt nem lehetett elérni az ellenség területének elfoglalása nélkül, vagyis a „katonák csizmájával” rá kellett lépni az ellenség földjére. Sok esetben a megszállás évekig, évtizedekig tartott, ami óriási költségekkel járt, minthogy a megszállt területen állomásoztatott csapatokat jó színvonalon kellett ellátni, magas fokon kellett tartani kiképzésüket, harckészültségüket. A történelem erre sok példát ismer. A jövő háborúiban a győzelem általában az ellenség legfontosabb objektumainak, kiemelten a gazdasági potenciáljának pusztításával érhető el. Az ellenség fegyveres erői, melyek mögött már nem lesz gazdasági háttér, várhatóan el fogják veszíteni harcképességüket.

A fentiekből levonható egy eléggé kategorikus, de nagyon fontos következtetés: a jövő háborúiban, melyek majd 2025–2030 után következhetnek be, a győzelem eléréséhez a támadó félnek nem szükséges elfoglalnia a védő fél területét, de még „kontaktus”-ba sem szükséges kerülnie vele, elegendő lehet egy rakéta-kozmosz-tengeri csapásmérő művelet végrehajtása, amelyben szükségképpen ötvöződik a rádióelektronikai, illetve az információs-informatikai eszközök, eljárások széles körű alkalmazása.

* * *

A prognóziskészítés minden időben egyik legfontosabb összetevője volt és maradt bármely állam katonai tervezésének. Ahhoz, hogy a védelmi szférában bevezetett rendszabályok, illetve a fegyveres erők felkészítése reális legyen és megfeleljen az adott korszak követelményeinek, azokat már jó előre meg kell alapozni. Csak így képzelhető el, hogy a fegyverzet és a haditechnikai eszközök fejlesztése, korszerűsítése terén nem lesz lemaradás, de az is, hogy a gazdaság forrásait racionálisan használjuk fel. Ahhoz, hogy meglássuk mindazt az újat, ami megjelenhet a közeli és a távolabbi jövő háborúiban, szükségessé válik a tegnap és a ma hadelméletének tudományos igényű vizsgálata, a korábbi tapasztalatok feldolgozása és az eredmények

folyamatos figyelembevétel. El kell ismernünk azonban, hogy eközben néhány nézet, amely a távolabbi jövőre vonatkozik nagyon is szubjektívnek, hipotetikusnak, sőt néha fantasztikusnak is tűnhet.

A *jövő háború*ról szóló elképzelések ugyanakkor *nem csupán a hadtudomány* művelőinek problémája kell, hogy legyen, és a kutatás területe nem is szűkülhet le a fegyveres erőkre, illetve a fegyveres küzdelemre. Ez az egész társadalomra kiható tudományos problémát jelent, amely összefügg – a történelmi tapasztalat tudományos törvényszerűségei alapján – a jövő megismerésével, annak részeként a háborúk új, következő nemzedéke jellegének, természetének valószínűsítésével.

A hadviseléssel kapcsolatos tudományos előrelátás eredményeit a politikai, a gazdasági és nem utolsósorban a katonai tervezés során figyelembe kell venni. Ezért a katonai prognóziskészítésben célszerű, ha részt vesznek a kormányzati szervek, a különböző minisztériumok és főhatóságok, illetve a tudományos kutatóműhelyek, mindenekelőtt a hadtudomány képviselői. Csak a kormányzati, illetve a kormányzathoz kapcsolódó szervek és szervezetek képesek teljes körűen átfogni a gazdasági, politikai, szociális, környezeti, jogi, nemzetiségi és végső soron a katonai problémakörök komplexumát.

A *hadviselési generációváltás megvalósításának három előfeltétele van*: a technológiai fejlesztés, a doktrinális megújulás és a szervezeti alkalmazkodás. Jelen dolgozatban e három feltételből alapvetően a technikai-fegyverzeti, illetve technológiai fejlesztések várható hatásai kerültek kiemelésre.

A nemzeti, illetve szövetségi összhaderőnemi doktrínák jelentik a hadviselés új generációiba való belépés feltételét. Ugyanakkor a doktrínák szinte kiáltanak a szükséges eszközökért, amelyek nélkül nem lehet biztosítani a műveleti parancsnok számára a szükséges adatokat, feltételeket a hadművelet politikai és katonai céljainak eléréséhez.

A szervezeti alkalmazkodás szükségességéhez sem férhet semmi kétség. Itt csak a harczvezetőkre, illetve törzstisztekre összpontosítva azt erősíthetjük, hogy az alkalmi összhaderőnemi kötelékek léte kikényszeríti a haderőnemek képességeit jól ismerő szakértők közös munkáját, mert ők működnek együtt, hogy a leghatékonyabban érvényesítsék a kötelék minden erejét és képességét az adott ellenséggel szemben. Ezért szükséges az, hogy az összhaderőnemi magasabbparancsnoki tisztképzés olyan tiszteket készítsen fel, akik behatóan ismerik minden haderőnem képességét, alkalmazásának elveit és rendjét. Az összhaderőnemi tisztek képzése arra kell irányuljon, hogy megtanítsák őket a haderőnemek összességének együttes, egymást erősítő hatására a 21. századi hadászati műveletben, a hadműveleti feladatok során, illetve harcban.

Eljutott-e a hadügy forradalma a hagyományos hadviselés új generációjának küszöbére? Úgy tűnik, hogy igen. A vezető katonai hatalmaknak – mindenekelőtt az Egyesült Államoknak – már megvan, vagy hamarosan meglesz a technológiája ehhez. Ez pedig döntő lesz majd a „hagyományos” műveleti képességek terén, különösen hadműveleti szinten.

Itt a helye annak, hogy két rövid gondolatot megemlítsünk. Elsőként azt, hogy a témával kapcsolatos – viszonylag szegényesnek látszó – külföldi szakirodalom mellett magyar hadtudományi kutatók is érdeklődést mutatnak a jövő konfliktusai,

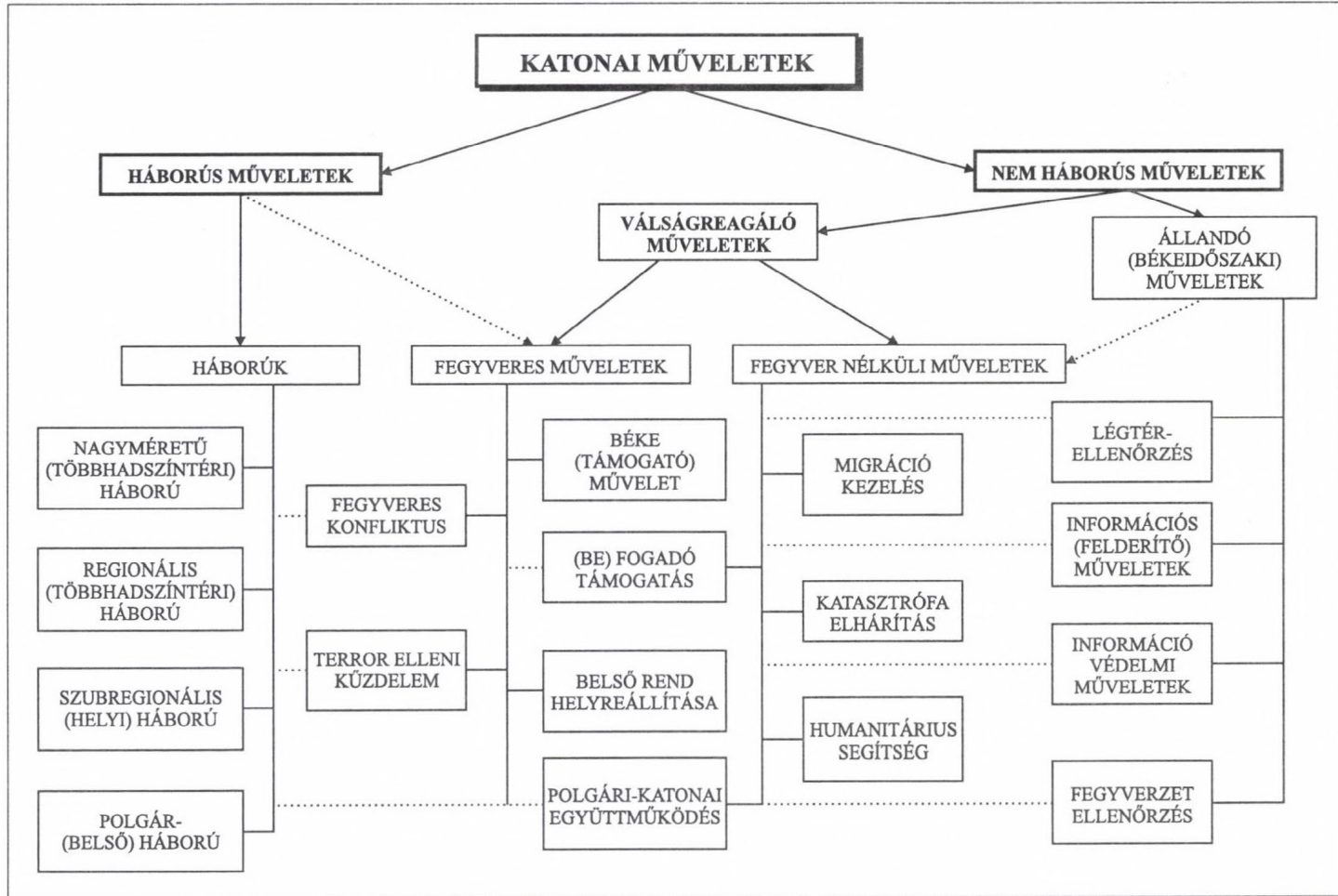
háborúi iránt. Így elismeréssel lehet említeni Várhegyi Istvánnak, a hadtudomány kandidátusának aktivitását. Az általa készített tájékoztatók egyes részeit – az ő hozzájárulásával – e cikkben is felhasználtuk. Itt köszönöm meg – nevek nélkül is – azt a segítséget is, amit a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem tanárai adtak a cikk elkészítése során.

A jelen cikk távolról sem tudja bemutatni annak a problémának teljességét, amit a jövő háborúira vonatkozó gondolkodásunkkal, felkészülésünkkel függ össze. *Mind ez további kutatást és véleményezést feltételez, amit a cikk szerzője nagy szakmai empátiával fogadna, annál is inkább, minthogy még elég sok kérdést meg sem tudott fogalmazni, nemhogy azokra választ is adhatott volna.*

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] A Magyar Köztársaság nemzeti katonai stratégiája (tervezet) [Honvédelmi Minisztérium, 2004. július.]
- [2] A Szövetség Stratégiai Koncepciója [Washington D. C., 1999. április 23–24. NATO-tükör dokumentáció, 1999. nyár.]
- [3] The National Security Strategy of the United States of America [The White House Washington, 2002. September.]
- [4] A prágai csúcstalálkozó nyilatkozata. Új kihívások a prágai csúcstalálkozó után. [Belügyminisztérium, 2002. pp. 249–263.]
- [5] Aktualnűje Zadaci razvitija Vooruzsonnűh szil Rosszijszkoi Federacii [Moszkva 2003.]
<http://www.rian.ru/rian/intro.cfm?doc-id=261>
- [6] Military Stratgy of the Czech Republic [Prague, 2002. (The Government Resolution of the Csech Republic of 29 April 2002 no. 438).]
- [7] Modern War, Modern Law, and Army Doctrine: Are We in Step for the 21st Century? Parametrs, Spring 2002, pp. 45–59.
- [8] Gyarmati István: A Magyar Honvédség az Európai Unióban [Hadtudomány, 2004/2. pp. 23–20.]
- [9] Várhegyi István: Hálózatalapú műveletek elvi kérdései [Kézirat, Budapest, 2004.]
- [10] Bowdish, R. H.: Forradalom a hadügyben: a hatodik nemzedék [Military Review, 1995/6., pp. 26–33.]
- [11] Slipchenko: A hadviselés hatodik nemzedéke [Field Artillery, 1993. október, 38–41. oldal.]
- [12] Szternák György: A nagy pontosságú fegyverek és fegyverrendszerek elleni védelem és harc kérdései [Kandidátusi értekezés, HM VKTI, 1991.]
- [13] Klaus Neumann: Der Gewalt nicht nachgeben [Truppenpraxis/ Wehrausbildung 11/1999, pp. 1 732–742, 799.]
- [14] S. Lind, William: „A háború változó arculata: A negyedik generáció felé” [Military Review, 1989. október.]

A katonai műveletek típusai

Kovács Gyula

A terrorizmus elleni küzdelem és az átalakuló haderő*

A terrorizmus a civilizált világ biztonságát egyre fokozottabb módon veszélyeztető tényező. Létezésével huzamos időn át számolni kell, de nem alapprobléma, hanem az alapproblémák tünete, következménye. Az alábbi cikk szerzője kifejti, hogy a terrorizmus ellen nemzetközi katonai összefogással is harcolni kell, de nem várhatjuk a terrorizmus problémájának megoldását a katonáktól. A terrorizmus elleni harc nem igényel külön erre a témára vonatkozó katonai elméletet, speciális haditechnikát, különleges harceljárásokat. Azok a csapatok, amelyek megfelelnek a védelmi képesség kezdeményezés előírásainak, rendelkeznek mindazokkal a képességekkel, amelyek a terrorizmus elleni harchoz szükségesek. A magyar haderő csak akkor lehet partner a XXI. század katonai műveleteiben, ha képes lesz fejlődési fokozatokat kihagyni és egy haditechnikai ugrással, egy mozzanatban felzárkózni képességekben a hálózati központú hadviseléshez. Erre csak akkor van remény, ha a haderő azonnali és radikális létszámcsoökkentéssel teremti meg a finanszírozás feltételeit.

A politikában gyorsabbak a változások annál, mint amit a haderő követni lenne képes. Nagy a politikusok felelőssége abban, hogy milyen politikai „divatirányzat”-nak kívánják alárendelni a haderőt. Ugyancsak felelősséget kell vállalni a katonai felső vezetésnek, ha a terrorizmus elleni küzdelem katonai jelentőségét túlhangsúlyozva egy 10 éves időtartamú reformot rendel alá néhány külföldi és belföldi politikus hisztériájának. Mindezzel nem azt kívánom mondani, hogy a terrorizmus nem egy tartós, belátható időn belül megoldhatatlan probléma. Nekem azzal van bajom, hogy a terrorizmus elleni küzdelem katonai jelentőségét a hadtudomány apologetái a politikai széljárásra figyelve túldimenzionálják. Különösen zavar az, ha úgy gondolják, hogy a terrorizmus elleni harc teljesen új, speciális képességeket követel meg a hadseregtől, amelyekre nem volt szükség sem a bipoláris szembenállás idején, sem a boszniai, koszovói béketámogató műveletek során. Azok a haditechnikai és alkalmazásbeli képességek, amelyek az elmúlt évtized erőfeszítései eredményeként a szövetség vezető haderőiben létrejöttek, jól jöttek volna a VSZ és a NATO közötti szembenállás időszakában is.

* Az MHTT 2004. évi pályázatára beküldött tanulmány rövidített, szerkesztett változata.

A NATO eddigi története logikus és töretlen fejlődést mutat. A NATO adekvát és megfontolt válaszokat adott a történelmi kihívásokra. A kétpólusú világ megszűnése után Clinton elnök helyesen hirdette meg a „az új világméretű rendetlenség” elleni harcot. Ez kellően tág fogalom, magában foglalja a szándékot arra, hogy az Egyesült Államok vezetésével a NATO vállalja a felelősséget a világot fenyegető globális válságok kezeléséért, ezen belül azokért a problémákért, amelyek katonai erővel kezelhetők. *Mit kell érteni az új világméretű rendetlenségben?* Mindazokat a válságokat, amelyeket az emberiség a 60-as évek elején felismert, de megoldást a mai napig nem talált rájuk.

Az alapproblémák a teljesség igénye nélkül a következőkben jelölhetők meg: túlnépesedés, éhezés, elszegényesedés, járványok a fejlődő országokban; a fejlett és a fejlődő országok közötti szakadék növekedése; ökológiai katasztrófa kialakulása a már meglévő termelő struktúrák következtében; annak felismerése, hogy a növekedésnek vannak határai, a fejlődő országok a világ elpusztítása nélkül nem járhatják be ugyanazt az utat, amelyet a fejlett országok bejártak jelen gazdagságuk, fogyasztói társadalmuk megteremtése során; annak felismerése, hogy a fosszilis energiahordozók véges mennyiségben állnak rendelkezésre.

A fenti alapproblémáknak különféle megnyilvánulásai vannak:

- etnikai és vallási alapú konfliktusok világszerte, melyek esetenként népiratásba torkollanak;
- ezt legális, vagy illegális migráció követi, kezelhetetlen menekültáradatok jönnek létre;
- megjelenik a vallási alapon kialakult, globalizáció ellenes terrorizmus, amelynek háttérében a drogkereskedelem, a szervezett bűnözés áll;
- a drogkereskedelem mellett az emberkereskedelem, a prostitúció kiszolgálója is a szervezett bűnözés;
- a volt Szovjetunió szétszakadása következtében ellenőrizhetetlenné vált a tömegpusztító fegyverek gyártásában résztvevő szakértők áramlása, sőt a tömegpusztító fegyverek, azok komponensei, gyártástechnológiai elemei, alapanyagai ellenőrizhetetlen mozgása is megfigyelhető;
- a különböző régiókban a terrorizmus állami támogatást kap részben nyílt, zömében titkos formában.

A kétpólusú világ megszűnése esélyt jelent a globális problémák kezelésére, de annak felismerése, hogy ehhez el kell ismerni egy globális hatalom kompetenciáját, különböző területein a világnak különböző problémákat vet fel.

Minden eddigi társadalom története a hatalom koncentrációjának története

A görög városállamok a mai megyéknek megfelelő területen gyakorolhatták hatalmukat. Róma uralta a teljes földközi-tengeri medencét. Anglia hajóhadával világbirodalmat működtetett. A második világháborút követően egyértelműen Washingtonba került az uralmi centrum, idő kérdése volt csak, hogy Moszkva ezt mikor hajlandó elismerni. A szocialista világrendszer felbomlásával óriási felelősség szakadt az Egyesült Államokra. A kérdés az, hogy az Egyesült Államok képes-e a megszerzett egyeduralmat az emberiség javára kamatoztatni, vagy ezzel a monopóliummal visszaélve, csak saját hasznát, saját céljait tekinti elsődlegesnek.

Ma csak az Egyesült Államok egyedül képes a globális gondolkodást globális cselekvéssel összehangolni. Ha az Egyesült Államok rövid történelmét tanulmányozzuk, ismerjük szabadság mániájukat, ragaszkodásukat az alapító atyák függetlenségi nyilatkozatához, akkor azt mondhatjuk, hogy az az állam, amelyik a népek kohója, amelyik képes volt magába szívni mindenféle kultúrát, az alkalmas arra, hogy a világ problémáinak megoldására eljárásokat ajánljon, az ellenállókat esetleg kényszerítse is az ajánlásai elfogadására.

Sajnos minden eddigi társadalmak története nem csak a hatalom koncentrációjának, hanem a hatalom titkosodásának története is. A politika kettészakadt: van egy látványos, manipulált, a tömegeknek a kommunikációs eszközökön bemutatott változata, és van egy a valódi mozgatórugókat figyelembe vevő, a tényleges döntéseket nagyon szűk körben meghozó, azokat gondosan titkoló változata, amely örökre, vagy beláthatatlanul hosszú időre rejtve marad a tömegek elől.

Az utóbbi 50 évben megfigyelhető a bűvészinas elszabadult söprűjének a problémája. A titkosszolgálatok a rájuk ruházott hatalommal visszaélnék, nem a politikát szolgálják, hanem rendre politikacsinálóként kerülnek szembe megbízóikkal.

Még nagyobb a veszély, ha egy ilyen szervezetet a hatalom felszámol, lásd a KGB elbocsátott légióját. Az ilyen szervezetek maradványaikban működőképesek, szinte elpusztíthatatlanok, nem tudható, hogy mely elemeikkel találjuk szembe magunkat a politikában, a gazdaságban, a nemzetközi bűnözés elleni harc folyamán. Napjainkban az atomfegyverek ellenőrizhetetlen elterjedésénél is nagyobb és konkrét veszélyt jelent az, hogy a konspiráció és a konspiráció elleni védekezés minden titkát ismerő szakemberek tudásukat a szervezett nemzetközi bűnözésben, esetenként a nemzetközi terrorszervezetekben váltják „aprópénzre”.

A fentiek miatt egy látszólag nyílt, becsületes, jóindulatú politikát is kellő gyanakvással kell vizsgálni. Carter elnöktől Clintonig az Egyesült Államok látszólag természetes pályán készült, nőtt fel a feladatra: kordában tartani a világméretű rendetlenséget. A fiatalabb Bush és csapata hatalomra kerülését követően rövid időn belül bekövetkezett 2001. szeptember 1-e, a Világkereskedelmi Központ ikertornya és a sérthetetlennek hitt Pentagon elleni támadás. Az Egyesült Államok hatalmi hierarchiája, a szintekben elfoglalt helyének megfelelően alulról felfelé az adekvát cselekvéstől a teljesen inadekvát cselekvésig minden változatot pordukált. A tűzoltó azonnal, a nemzeti gárdista egy órán belül tette azt, ami a kötelessége, New York polgármestere 30 percen belül helyszínen volt, képes volt viszonylag adekvát intézkedéseket tenni, csak az elnök és emberei bolyongtak napokig különféle vezetési pontok között, képtelenül arra, hogy a helyzetnek megfelelően nyilatkozzanak, netán adekvát intézkedéseket hozzanak. Mindezt azért elemeztem ilyen hosszán, mert úgy érzem, hogy Bush az első napok rövidzárlata miatti lelkiismeretfurdalása következtében a további cselekvése során túlkompenzál. A világméretű rendetlenség elleni harc Clintoni gondolata globális felelősségvállalást jelentett, ehhez képest a terrorizmus elleni harc túlhangsúlyozása leszűkíti a problémát, elhárítja a globális problémák többi, fontosabb elemével történő foglalkozás felelősségét, előrevetítve azt, hogy a terrorizmus elleni harc is eredménytelen lesz, ha annak kiváltó okaival, az alapvető globális problémákkal nem kíván foglalkozni az egyetlen globális hatalom.

A Bush kormány új nemzetbiztonsági stratégiája, amelyet 2002 szeptemberében hozott nyilvánosságra, a terrorizmust, a lator államok és a tömegpusztító fegyverek kombinációját jelöli meg az Amerikára leselkedő legfőbb veszélyként. Az amerikaiak többsége egyetért a külpolitika középpontba állításával, de vitatja az eszközöket, amelyekkel a külpolitikát végrehajtják. Valóban olyan nagy a veszély, hogy Amerikának egyedül kell cselekednie, vagy inkább a nemzetközi intézmények támogatásával kellene fellépnie? Bush a választási kampányában mondta: „ha arrogáns nemzetként viselkedünk, úgy is tekintenek ránk, ha szerény nemzetként, akkor tisztelni fognak” A Bush-adminisztráció az első 8 hónapban csak a legszűkebben vett amerikai érdekekkel törődött, katonai erejére hagyatkozott, elutasított nemzetközi szerződéseket és normákat, és elvetette a multilateralizmust. Szeptember 11-e megváltoztatta mindezt. Amerika katonai ereje, amelyet nagyobb költségvetés támogat, mint amekkora az utána következő 8 ország katonai költségvetése együttvéve, nélkülözhetetlen a globális stabilitáshoz. Elengedhetetlen része a terrorizmusra adandó válasznak, de a terrorizmus ellenes háború nem vakíthat el annyira, hogy ne lássuk: a terrorizmus elfojtásához évekig tartó türelmes, kevésbé látványos civil együttműködésre van szükség más országokkal a hírszerzési értesülések cseréjében, a rendőri munkában, a pénzügyi mozgások nyomon követésében, a vám ellenőrzésben, a határrendészetben, és más területeken.

A védelmi képességek kezdeményezés (DCI)

A NATO az 1999-es jubileumi csúcstalálkozón az új tagállamokkal történő bővítésen kívül kidolgozott egy új stratégiai koncepciót és a védelmi képességek kezdeményezés című dokumentumban definiálta azokat a képességeket, amelyekkel a szövetség haderőinek rendelkezniük kell, ha fel akarnak lépni a „világméretű rendetlenség” ellen. Ez a kettő dokumentum politikai és katonai szakmai értelemben is szakítás volt a kétpólusú világ kihívásaira tervezett reakciókkal. A két dokumentum híven tükrözi a hangsúlyeltolódásokat a nagy intenzitású háború követelte képességektől a háborús küszöb alatti tevékenységekhez szükséges képességek kifejlesztésének irányába.

A NATO-alapokmány V. cikkely szerinti alapvető védelmi képességek megteremtésének, fenntartásának kötelezettsége mellett a védelmi képességek kezdeményezése az alábbi területekre irányította a figyelmet:

1. *A felsorolt képességek első pontja a telepíthetőség.* A telepíthetőségen már 1999-ben is azt értették, hogy a NATO-tagállamok határain kívüli övezetben legyünk képesek telepíteni, felvonultatni, szétbontakoztatni csapatainkat. A szövetség periferiáján, vagy azon kívül is képesnek kell lenni a csapatoknak felvonulni, a helyszínen szétbontakozni, mobilitásukat fenntartani. A mobilitáson nem elsősorban mozgási képességeket kell érteni, hanem azt, hogy a helyzet változásainak megfelelően a résztvevők képesek gyorsan változtatni, s a változó harcbanvetési rendszabályokhoz igazítani tevékenységük jellegét, hogy képesek erővel és főleg tűzzel az érzékeny területekre fókuszálni. A felvonulási képességeknél azt is figyelembe kell venni, hogy a békétámogató műveletekben résztvevő szövetségeseknek és partnereknek rendelkezniük kell olyan reagáló erővel, amelyek nem késleltetik az időben meghozott politikai döntés végrehajtását azzal, hogy nem érték el a készségüket, vagy hosszú időbe telik a konfliktus körzetébe szállításuk.

A Magyar Honvédség 10 éves haderő átalakítási programjának alapja a „könnyű lövész” koncepció. A politikusok valószínűleg egy felületes szemlélet alapján támogatják ezt a változatot, hogy ami könnyű az olcsóbb is és egyben megfelel a DCI első követelményének: könnyen a hadműveleti területre szállítható. A katonák pedig nem tájékoztatják a politikusokat, hogy az angol, amerikai „könnyű gyalogos” doktrína tulajdonképpen különleges csapatokat takar, akiknek a jelszavuk: „mi megyünk be először, és mi jövünk ki utoljára”. Ezek a különleges csapatok a főerőket napokkal és száz mérföldekkel megelőzve „rúgták be az ajtót” a „Sivatagi vihar” idején, a főerőket jelentősen meghaladó veszteségekkel. Ezek az erők azok, amelyek nem feltétlenül ragaszkodnak a jogszerű hadviselés szabályaihoz. Ugyanakkor Vietnamtól Szomáliáig sok példa bizonyítja, hogy a jelszó második része: „mi jövünk ki utoljára” rendre nem valósul meg, az utóvédharcokban a könnyű gyalogság szenved a legnagyobb veszteségeket. Ha politikusaink és a lakosság is ismerné a „könnyű lövész” koncepció lényegét, akkor vélhetően csökkenne a népszerűsége ezen „komplementer” fejlesztési koncepciónak.

2. Amíg a világméretű szembenállás idején „az atomháború első száz órájáról” beszélhetünk, addig a béketámogató műveleteknél a félév a legkisebb mértékegység, amiben mérhetjük a feladat végrehajtásának idejét. *A béketámogató műveletekben résztvevő felek az anyaországtól nagy távolságra és huzamos időre küldik csapataikat. A konfliktus helyszínére megérkezve nem kérdezhetjük az első lakostól, hogy mi lesz ebére, hiszen az általános szegénység és a háborús károk miatt a helyieknek meg van a maguk baja. Ki kell alakítani a nagy távolságú nemzeti támogató vonalakat, helyszíni többnemzetiségű ellátó övezeteket.* Optimális lenne, ha az egyes ellátási osztályok anyagai csereszabatosak lennének a résztvevő nemzetek között. A műveletek huzamos idejű fenntarthatóságának követelményéből következik, hogy készen kell állni a résztvevő csapatok félévenkénti rotációjára, de a konfliktus jellegének változása is kényszeríthet bennünket arra, hogy a béketámogató műveletekben résztvevő csapatok összetételét megváltoztassuk a félév lejárta előtt. A missziókban helytálló magyar csapatok kevés kivételtől eltekintve csak a nemzeti harci kiszolgáló támogatásra hagyatkozhatnak, hiszen az ellátási osztályok anyagainak zöme 5 év NATO-tagság után sem csereszabatos.

3. *A hatékony harcbevétel* képességén általában nem azt kell érteni, mint amit a nagy intenzitású háborúban. A hatékony harcbevétel képessége nem azt jelenti, hogy a rendelkezésre álló halálos és nem halálos hatású eszközök képességeit maximálisan kihasználhatom, hanem azt, hogy a politikusok által előírt harcbevételi rendszabályok keretein belül csak az engedélyezett fegyverfajtákat, és csak az előírt módon alkalmazhatom, maximálisan ügyelve arra, hogy a konfliktusban nem érintett feleknek, és a polgári javaknak ne keletkezzenek járulékos veszteségei. A magyar haderőnek nincsenek ilyen „sebészi pontosságú” beavatkozási képességei.

4. *Az erők és az infrastruktúra túlélőképességét* is másként kell értelmezni, mint a nagy intenzitású háborúban. A nagy intenzitású háború velejárója a felek közötti kölcsönös és jelentős veszteségokozás. A béketámogató műveletekben sem a nemzetközi hadijog, sem a média, sem az anyaország lakossága nem tolerálja a béketámogató erőkben bekövetkező veszteségeket. Ugyanez vonatkozik a szétválasztandó, a konfliktusban résztvevő felek állományában keletkező indokolatlan veszteségekre.

Az Öböl-háború iraki halottjait is megszámlolta a világ, és nem gratulált az Egyesült Államoknak csapatai „hatékonyágáért”. A túlélőképességet azzal lehet biztosítani, hogy a szárazföldi erőket már csak akkor küldjük a konfliktus körzetébe, ha valamilyen béke megállapodást kikényszerítettünk, ha olyan erőket vetünk be, amelyek nyilvánvaló erőfölénye eltántorítja a konfliktusban résztvevő feleket attól, hogy még csak gondoljanak is a békétámogató feladatokat ellátó csapatok megtámadására. A konfliktuskezelésben résztvevő csapatok túlélőképességét javítja az is, hogy a hírszerző, harctérfelügyeleti, célszerző és felderítő eszközök teljes spektrumát alkalmazzzák, ezzel biztosítják, hogy minden szükségeset tudjanak a konfliktusban szembenálló felekről. A magyar haderő ilyen eszközökkel nem rendelkezik, legalább arra kellene felkészülni, hogy a szövetségesek fenti erőforrásokból származó információit képesek legyünk felhasználni saját érdekünkben.

Amíg Boszniában, Koszovóban működött az „elrettentés” elve, addig Afganisztánban és Irakban csak részben érvényesült ez a hatás. A folyamatos gerilla és terrorista akciókban az öngyilkos merénylőkkel szemben hatástalan az elrettentés. Csak az amerikaiak veszteségei 2004 második felére túllépték az 1000 főt. Mindennaposakká váltak a nemzetközi civil szervezeteket érintő emberrablási akciók, majd az azt követő kivégzések. Ez a veszély a katonai táborok, vegyes menetoszlopok, civil szervezetek elhelyezési körletei védelmének újszerű megerősítését igényli. A gerillák az úgynevezett puha célpontokat támadják: civil szervezet szállása, logisztikai menetoszlopok, tréleren szállított harckocsik.

A missziókban résztvevő katonák védelmére a küldő országnak sokkal nagyobb figyelmet kell (kellene) fordítani. Nem következhetett volna be az, hogy egy a tábor kerítésénél végrehajtott nagy erejű robbanás következtében a fóliázatlan üvegek szilánkjai miatt keletkezzenek sérülések. A sorozatvető rakéta vagy aknavető támadások ellen a tábor épületeit összekötő utakat fedetté kell tenni. A szállító teherautóknak legalább a vezető fülkáját páncélozni kellene a 7,62 mm űrméretű és az alatti lövedékek és a közelben robbanó bombák vagy tűzérségi lövedékek repeszei ellen. A vegyes szállító oszlopok menetvonalát alaposabban kell felderíteni, erre kis vagy közepes légi robotokat is igénybe kell venni. A legmegbízhatóbb, de legdrágább a támadó helikopteres kísérés. A vegyes menetoszlopba beosztott aktív járművek (lövészpáncélos, PSZH) mellett meggondolandó a szállító járművek felfegyverzése is legalább egy géppuskával. Természetesen nem amatőr módon, hogy kiteszem a motorháztetőre, vagy a vezetőfülke tetejére a védtelen golyószórót, hanem úgy, ahogy az amerikai kisméretű páncélozott terepjáróknál láttuk: a páncélozott utastér tetején búvó nyílás, a búvó nyíláson forgatható keretre rögzített géppuska ferde pajzzsal, hátulról pedig a búvó nyílás páncél fedele védi a sisakban és golyóálló mellényben lévő katonát. A veszteségek jelentős része abból keletkezett, hogy a támadás következtében együtt állt elő a sebesülés és a jármű kigyulladás. Automatizált tűzoltó berendezések legalább a kezelőállomány elégését megakadályozhatták volna.

Az út mentén elhelyezett bombák hatástalanításában az amerikaiak eredményesen alkalmazzák a nagy teljesítményű szélessávú mikrohullámú zavaró berendezést, amelyik – az élen haladó jármű első lökhárítójára szerelve, az oszlop előtt 50–100 méterre – beindítja a bomba időzítő szerkezetét, vagy lehetetlenné teszi annak távirányítását.

Az ellátási útvonalak mentén tüzéséget kell telepíteni, a vegyes menetoszlopokba pedig olyan tűztámogató járműveket kell beállítani, amelyek képesek a menetoszlopot támadó erők megsemmisítése érdekében a magas készenléten álló tűzér eszközöktől azonnali és hatékony tűztámogatást igényelni, a célokat a nagypontoságú rakéták vagy lövedékek pontos célra vezérléséhez lézerrel megvilágítani.

A BTR 80A 30 mm-es gépágyúja hatékony eszköz a vegyes menetoszlopok aktív védelmére, ugyanakkor a különböző merényletekről készült felvételeken látható, hogy már a 12,7 mm-es lövedékeknek sem képes ellenállni a vékony páncél. Nem hiszem, hogy az iraki misszióban lévő katonáknak, vagy az itthoni felkészítőiknek kellene kitalálniuk, hogy milyen rozsdás dróthálókat, homokkal töltött lőszeresládákat, homokzsákokat kell felaggatniuk kívülről vagy belülről a járműre a páncélzat ideiglenes megerősítése céljából. A Magyar Honvédségnek van Haditechnikai Hivatala, az ő javaslatai alapján kell sürgősen megoldást találni. A leggyorsabb megoldás az, ha az erre a feladatra alkalmas lövészpáncélost szerzünk be és ezzel váltjuk le az alkalmatlan BTR 80-akat. A másik változat, hogy a HH tervei alapján kívülről (esetleg belülről) kiegészítő páncélzattal látjuk el a BTR-eket. Felelőtlenségnek tűnik az is, hogy az afganisztáni magyar kontingens nem páncélozott járműveken látja el a feladatát. Az ember nem tudja, hogy sírjon, vagy nevéssen, amikor a Mercedes terepjáró személygépkocsira szakszerűtlenül aggatott repeszálló mellényeket látja, mint végső megoldást.

A civil szervezetek tevékenységét sokkal jobban kell szinkronizálni az adott felelősségi körzetben folyó katonai tevékenységgel. A katonai tevékenységek jelentős részét a civil tevékenységek védelmére kell rendelni. Meg kell védeni a katonák kiszolgálását végző civil szervezeteket, a humanitárius szervezeteket, és a média képviselőit is meg kell próbálni saját érdekükben kordában tartani, amennyire ez lehetséges. A veszélyeztetett személyeket el kell látni GPS alapú követő és segélyhívó berendezésekkel, hogy azonnali kiszabadításuk esélyeit növeljük.

5. A vezetési-irányítási és információs rendszereknek a többnemzetiségű alkalmi kötelékek belüli működőképességeknek kell lenniük. Ez azt jelenti, hogy a résztvevőknek ismerniük kell a NATO döntéshozókészítési folyamatát, e folyamatban azonos fogalmakat kell használni, nem lehetnek nyelvi nehézségek. A végrehajtásban azonos eljárásokat kell alkalmazni, (digitális térképek, terepmodellek) a számítógépek és távközlési eszközök összekapcsolhatóságát meg kell teremteni. A magyar haderő a fenti képességekkel csak részben rendelkezik, a vezetési, irányítási és információs rendszer bármely elemének összekapcsolhatatlansága meghiúsíthatja a teljes rendszer működését.

A béketámogató műveletek

Az 1999-es stratégiai koncepció, a védelmi képességek kezdeményezés, a boszniai és a koszovói tapasztalatok alapján kialakult a válságok kezelésének katonai elmélete és gyakorlata, amelynek rendszere az alábbiakban foglalható össze.

A védelmi felülvizsgálat dokumentumaiban szerepelnek a katonai alkalmazási forgatókönyvek: a NATO 5. cikkelye szerinti műveletek (hazai – külföldi), a határbiztosítás, a befogadó nemzeti támogatás, a béketámogató műveletek (békefenntartó-békekikényszerítő), az egyéb nemzetközi műveletek (Irak), valamint a terrorizmus elleni harc (földrajzi hely nem meghatározott).

Szerintem a terrorizmus elleni harcot katonai feladatok szempontjából nem kell önálló feladatnak tekinteni, hiszen például Irak felszabadítása teljes egészében a békekikényszerítés eddig megszokott szabályai szerint folyt. A háborút követő stabilizációs folyamat már nem egészen hasonlít a békefenntartó műveletekre. A stabilizációs folyamat befejezése a békeépítő és humanitárius műveletektől remélhető.

A terrorizmus elleni küzdelemre nem kell kidolgozni katonai szempontból új teóriákat, az utóbbi években kialakult a válságkezelő, béketámogató műveletek elmélete. Ez alkalmazható a terrorizmus elleni harccal kapcsolatos műveletekben is. A katona a legritkább esetben fog közvetlenül a terroristák ellen harcolni.

A béketámogató műveletek magukba foglalják a konfliktus megelőzését, a béke kikényszerítőt, a békefenntartót, a béketeremtőt, a békeépítőt és a humanitárius műveleteket.

Az ilyen műveletek egyre gyakoribbak, intenzitásuk és időtartamuk előre megbecsülhetetlen. A műveletek bonyolultak, általában rendkívül nehezen létrehozott béke megállapodás után, vagy annak kikényszerítése közben kerül rájuk sor. Nem mindig pontosan körülhatároltak a politikai döntések, civil szervezetek százainak közreműködésével kell a műveleteket végrehajtani. A béketámogató műveletek során végzett katonai tevékenységet egy megállapodás szerinti kívánt cél érdekében megvalósított általános stratégia keretein belül végrehajtott párhozamos műveletek sorának tagjaként kell értelmezni. A béketámogató műveletek tehát katonai erők, diplomáciai és humanitárius szervezetek által végrehajtott többfunkciós műveletek, amelyekben a katonai erő alkalmazását kellő alázattal kell beilleszteni a diplomáciai erőfeszítések és a humanitárius szolgáltatások időrendjébe, programjába. Ezekkel az úgynevezett hatásalapú műveletekkel az ellenfél viselkedését akarjuk megváltoztatni, folyamatosan szem előtt tartva azt, hogy most leendő partnereink ellen folytatunk katonai műveleteket.

A béke kikényszerítő műveletek az ENSZ alapító okirat VII. fejezete szerint akkor is folynak, ha ezt megfelelő ENSZ határozat legitimizálja, akkor is, ha ezt a szövetség az alapító okirat szelleméből vezeti le, az ismert határozatképtelenség korlátain átlépve.

A konfliktusmegelőző tevékenységek általában diplomáciai kezdeményezésekben, az erők megelőző, elválasztó jellegű elhelyezésében öltenek testet. A konfliktus megelőzés ugyanakkor tényfeltáró feladatokat, tanácsadást, vizsgálatokat és felügyeletet tartalmaz. Az alkalmazott katonai erőnek elég erőt kell demonstrálnia a szembenálló felek közötti konfliktus elkerüléséhez.

A béketeremtés a konfliktus befejeződése utáni diplomáciai tevékenységet jelenti. Tartalmazhatja a jószolgálati tevékenységet, közvetítést, békéltetést, diplomáciai nyomást, elszigetelést és egyéb szankciókat.

A békeépítés célja a konfliktus okának a felszámolása, tehát azt elérni, hogy a béketámogató csapatok kivonása után se újuljon fel a konfliktus. Tartalma a polgári közigazgatás létrehozása, szabad választások ellenőrzött végrehajtása, gazdasági segélyprogram és az újjáépítés beindítása, az adott ország ellen életbeléptetett szankciók megszüntetése, az adott ország visszaintegrálása a nemzetközi közösségbe.

A humanitárius műveletek célja az emberi szenvedések enyhítése. Tartalma vészhelyzeti ellátás biztosítása a háború sújtotta lakosságnak, a menekültáradat kezelése, a háborús bűncselekmények megakadályozása stb.

A béketámogató művelet a fent felsorolt változatok valamennyi, vagy egyes elemeit tartalmazhatja. A katonai műveletek során mindig pontosan meg kell határozni, hogy mely fázist támogatjuk katonai erővel, mert a szereptévesztés az egész folyamatot veszélyeztetheti. Fontos megérteni, hogy mielőtt bármiféle béketámogató műveletet indítunk, kell, hogy legyen valami békehelyzet vagy esély, amit ki lehet kényszeríteni (Szerbia bombázása), vagy fenn lehet tartani. Ha nem sikerül békeszerződést köttetni a konfliktusban érintett felekkel, akkor a békekikényszerítés érdekében akár magas intenzitású háború is előfordulhat. (Öböl-háborúk, Afganisztán)

Amennyiben a békemegállapodás valamennyi a konfliktusban résztvevő fél számára elfogadott, akkor békefenntartásról beszélhetünk. A béketámogatás jellege természetesen, és sajnos, idővel változik, erősen függ a belső viszonyok alakulásától, nem egy esetben külső nem jó szándékú fél pártatlannak egyáltalán nem nevezhető, az egyik fél szándékait preferáló, támogató beavatkozásától. A külső nyílt, vagy titkos támogatás gyökeresen megváltoztathatja az egyensúlyt, végtelenbe tolhatja a konfliktus megoldásának esélyeit, és idegen érdekeknek szolgáltatja ki a konfliktusban résztvevő valamennyi felet.

A béketámogató műveletek során az egyik legnehezebb feladat a külső beavatkozás lehetőségének elszigetelése. (Ezért volt nagyon fájó az amerikaiaknak a török parlament döntése, amely megakadályozta az északi front megnyitását. Az északról indított műveletek egyik legfontosabb feladata lett volna az Irak és Szíria közötti határ azonnali lezárása. A határ nyitottsága személyek és eszközök szabad mozgását tette lehetővé a háború első kettő hetében. Ez megakadályozta kulcsfontosságú személyek elfogását, esetlegesen kimenekített tömegpusztító fegyverek elemeinek lefoglalását)

A béketámogató műveletek sikerét az jelzi, ha az idő múlásával lehet a nehéz fegyverzetű csapatok létszámát csökkenteni, a kontingens összetételén belül a könnyű fegyverzetű csapatok arányát növelni, végül át lehet adni a terepet a nemzetközi civil szervezeteknek és helyi adminisztrációnak.

A béketámogató műveletek során, különösen a békekikényszerítés fázisában kerülni kell, a „face to face” harcot, ha indokolt a támadás valamely cél ellen, akkor arra kell törekedni, hogy azt a tűztámogató erőforrások hajtsák végre minimális saját veszteséggel.

A terrorizmus elleni harc problémája 2001. szeptember 11-e után került a fókuszba. Azt azonnal látni lehetett, hogy a nemzetközi terrorizmus újszerű fenyegetéseivel a civilizált világ biztonságát alapvetően fenyegető veszélyforrássá lépett elő. A civilizált államok polgárai megdöbbenek, hogy a világ legerősebb, sérthetetlennek hitt állama képtelen lakosait megvédeni a több ezer halottat eredményező terrortámadástól. A terrorizmus ezzel a támadással egyenrangú félként felkerült a hagyományos katasztrófaforrások (földrengés, tűzvész, hurrikánok, árvizek) mellé a veszélylistára.

A beindított elméleti és gyakorlati kutatások rövid időn belül választ adtak arra a kérdésre, hogy hogyan, milyen szervezetekkel, milyen együttműködéssel kell az ilyen támadások következményeit felszámolni, hogyan lehet a veszteségeket minimalizálni. Az Egyesült Államokban szövetségi és állami szinten egyaránt a teljes katasztrófavédelmi és polgári-védelmi rendszert átdolgozták, és beépítették a terrorakciók megelőzésével, a következmények felszámolásával kapcsolatos feladatokat.

Különös figyelmet fordítanak a metropoliszok veszélyeztetettségére, a szövetségi infrastruktúra biztonságára.

A mai napig nincs hatékony válasz arra, hogyan lehet az ilyen támadásokat megelőzni. A NATO 2002. novemberi prágai csúcsértekezlete célul tűzte ki valamilyen válasz kidolgozását a kihívásra, de csak a naiv emberek gondolhatták azt, hogy van válasz. A prágai katonai képességfejlesztő kötelezettségvállalás tulajdonképpen a védelmi képességek kezdeményezés öt követelményének a megismétlése, vagyis a PCC a DCI régi (minőségi) bora új palackban.

A prágai csúcs egyértelművé tette a szövetség területén kívüli katonai műveletekre való alkalmasság követelményét, a biztonsági érdekek határoktól távoli területeken történő megelőző jellegű védelmét. Hangsúlyozta a minőségi követelmények prioritását a nagy létszámú, de korlátozott képességű haderőstruktúrákkal szemben. A prágai csúcs adott hangot először a terrorizmus elleni harc fontosságának. Ennek ellenére nem sikerült a résztvevőkben a „heuréka!” élményt felkelteni, vagyis elismertetni azt, hogy van katonai megoldás. Közvetlenül a tanácskozás után az elemzők úgy érezték, hogy az Egyesült Államok az ismert Murphy törvény szerint működik: „ha csak kalapácsod van, akkor hajlamos vagy minden problémát szöggé transzformálni”. Az Egyesült Államok hisz abban, hogy van katonai megoldás a terrorizmus ellen. A prágai csúcsot majdnem „megölte” az, hogy az Irak felszabadítását végző koalíció műveleteit néhány európai állam (Franciaország, Németország, Belgium) elutasította. Indokaik között szerepelt az ENSZ és NATO felhatalmazás hiánya. A legitimitás megkérdőjelezése csak a felszín. A mélyben az van, hogy ezek az országok tudni vélik: „öldöklésen vett szelidség káron vásárolt haszon”

A nemzetközi terrorizmus globális problémává nőtte ki magát

Ha az ország, vagy a haderő lehetséges feladatait vizsgáljuk a terrorizmus elleni harcban, akkor abból kell kiindulni, hogy a Magyar Köztársaság, mint a civilizált világ része, mint a NATO tagja, mint olyan állam, amely csapatokat küld Irakba, a nemzetközi terrorizmus célpontja. A körülmények alakulásának függvényében aránylag kicsi valószínűséggel érheti terrortámadás. Magyarország nem elsődleges célpont. A véletlenek szerencsétlen összjátéka eredményeként azonban a legkegyetlenebb, legnagyobb veszteséget okozó terrortámadásnak is lehet célpontja. (lásd a madridi merényleteket) Jelentősen növeli a terrortámadás bekövetkezésének valószínűségét, ha elhanyagoljuk a megelőző szankciók érvényesítését (leggyengébb láncszem, puha célpont).

A Magyar Köztársaságnak, ezen belül a magyar haderőnek be kell tartania a közös ellenintézkedések hazánkra vonatkozó előírásait. Hatékonyan kell működnie a határrendészetnek, a titkosszolgálatoknak. A Magyar Köztársaság megfelelő szerveinek meg kell osztania az információt a szövetség szervezeteivel és fordítva, a szövetségtől kapott információkat hatékonyan kell felhasználni az ország vagy a szövetség ellen készülő akció elhárítása során.

Mondhatnánk azt, régen rossz, ha egy terrorakció olyan méreteket ölt, hogy annak elhárítására, vagy bekövetkezése után a következmények felszámolására a haderőt kell igénybe venni. A haderő feladata – ezen belül az aktív és tartalékos kom-

ponensé egyaránt – együttműködve a katasztrófavédelemmel a bekövetkezett terrortámadás esetén a károk felmérése, a terület elszigetelése, a következmények felszámolásában történő részvétel. A szárazföldi haderő és a légierő egyaránt rendelkezik csak a haderő által biztosítható képességekkel, amelyek az ilyen műveletben más szervezet képességeivel nem pótolhatók.

A biológiai terrortámadásban óriási jelentősége van az alkalmazott ágens meghatározásának, a meghatározás gyorsaságának. A katonai egészségügyi szolgálat rendelkezik a gyors kimutatás és meghatározás képességével, így mindenképpen tervezni kell az alkalmazását, az athéni olimpia rendezői is hasznosnak tartották a magyar haderő ezen képességét.

A magyar haderő a terrorizmus elleni harcban, mint a szövetség tagja, korlátozott létszámban expedíciós műveletben, többnemzetiségű alkalmi harci kötelék tagjaként vehet részt. Az ilyen műveletekben az alkalmazás módja széles skálán változhat. 2001. szeptember 11-e óta kettő – a nemzetközi terrorizmus elleni fellépéssel indokolt – katonai akció volt. Az első az afganisztáni, a második az iraki. A műveletekre jellemző volt, hogy az Egyesült Államok önállóan, vagy szűk szövetségi körrel indította a támadást a helyszínen levő terroristák ellen, (talibok), vagy azzal a feltételezéssel, hogy az állam (Irak) olyan tömegpusztító fegyvereket tárol, fejleszt, amelyeket azt általa támogatott terroristák felhasználhatnak a civilizált világ ellen intézett terrortámadás során.

Mindkét háború a nagy intenzitású háború szabályai szerint folyt: tömeges légi előkészítés, a szárazföldi csapatok műveletei során nagy intenzitású tűztámogatás, a légierő, a csapatrepülő, haditengerészeti tüzérség és a földi tüzérség részéről egyaránt. Az afganisztáni műveletek során a B-52-es bombázók a szőnyegbombázás módszerét is használták a kiképző táborok ellen.

Operation Iraq Freedom

Az iraki akcióban a nagy járulékos veszteségeket okozó eszközöket visszafogottan alkalmazták. Növelték a precíziós lövedékek, bombák, rakéták arányát. (70%). Az alkalmazott harcmóddal sikerült a civil veszteségeket minimalizálni. A lakosság annyira bízott az amerikai-angol fegyverek pontosságában, hogy a háború alatt a civil élet zavartalanul folyt. Nem volt elsötétítés, az emberek autóikkal a nap 24 órájában, a légitámadás idején is nagy számban közlekedtek a bagdadi utcákon. Az akcióban páncélos hadosztályt és könnyű hadosztályt egyaránt alkalmaztak. Az amerikai veszteségek minimálisak voltak, mégis kimutathatóan nagyobbak voltak a könnyű fegyverzetű csapatoknál. Sajnálatosak voltak a baráti tűz következtében keletkező veszteségek, mind a szárazföldi csapatoknál, mind a légierőknél.

Maga a háború 21 nap alatt „sikeresen” befejeződött. A háború kezdetén sem volt kétséges, hogy a koalíció képes-e a diktatúra megdöntésére, a kulcsfontosságú körzetek, így Bagdad, a főváros elfoglalására.

Az elmúlt évtized amerikai *technológiai, eljárásbeli fejlesztései beértek*. A harctéri katonai Internet tette lehetővé a hatékony műveleti vezetést. Az információs rendszer magas szintű integrálása tette lehetővé, hogy a haderőnemek műveleteinek szinkronizálása valós időben történt. Az érvényben levő tábori kézikönyvek 72 óras

munkagrafikonban rögzítik a haderőnemek közötti együttműködés megszervezését. Az iraki műveletek során stratégiai bombázók feladatait változtatták meg a szárazföldi csapatok „közvetlen légi-támogatása” érdekében 10 perces ciklusidővel. A hírszerző, harctér-felügyeleti, célképző és felderítő rendszerek integrálása a csapatvezetés legkorszerűbb eszközeivel lehetővé tette, hogy a frontvonalakat képező, felmorzsoló technikáit alkalmazó harcmód helyett az össze nem függő harctéri tevékenységet folytassanak a koalíciós csapatok.

Az alkalmazott haditechnikai eszközök elemzése eredményeként a magyar haderő reformja kapcsán le kell vonnunk azt a következtetést, hogy nem csak lehetséges, hanem kötelező is a haderőreform során haditechnikai generációk sorát átugrani. A XXI. század magyar hadereje csak akkor lehet partner e. század katonai műveleteiben, ha képes a többnemzetiségű harci kötelék hálózat központú vezetési rendszerére csatlakozni.

A fentiekből azt a következtetést kell levonni, hogy egyre közelebb van az az idő, amikor az ilyen nagy intenzitású műveletekkel kezdődő akcióban is elvárja az Egyesült Államok a szövetségesei szélesebb körű részvételét. A Magyar Honvédségnek rendelkeznie kellene egy, de inkább kettő nehéz fegyverzetű (páncélos) zászlóaljjal az ilyen típusú műveletekre készen. Páncélos erőkhöz sorolom a tankos és a lövészpáncélos alegységeket egyaránt. (A BTR 80 egyik változatát sem lehet lövészpáncélos harcjárműnek minősíteni.) Az ilyen zászlóaljaknak rendelkezniük kell a megfelelő harci támogató erőkkel – például önjáró páncélozott tűzérség – vagy fogadóképesnek kellene lenniük a szövetséges tűztámogatásra.

A műveletek első szakaszának a befejezése után mindkét akció átalakult stabilizációs folyamattá. A stabilizációs folyamatban kibővült a műveletben résztvevők köre. Afganisztánban például 2003 augusztusában a NATO átvette az ISAF parancsnokságát, állományában 31 nemzet összesen 5500 fő katonával. Az iraki stabilizációs erők megalakulásának napjainkban lehetünk tanúi.

A *stabilizációs folyamatról* azt gondolhatnánk, hogy más képességeket igényel, mint a diktatúrák megdöntését szolgáló nagy intenzitású háború. Az előzetes tapasztalatok is erre utalnak. Boszniában és Koszovóban egyaránt a békefenntartó erők elrettentő erejét a konszolidációval párhuzamosan csökkenteni lehetett. A nehéz fegyverzetű csapatokat könnyű fegyverzetűek válthatták fel, csökkenteni lehetett a résztvevő csapatok létszámát. A békétámogató csapatok veszteségei nullára csökkentek az idő múlásával.

Afganisztán és Irak megcáfolta az eddigi tapasztalatokat. A gerillatámadások nem csökkentek, hanem fokozódnak. A meghirdetett haderőreform alapkoncepcióját megkérdőjelező tapasztalat az, hogy a gerillák a könnyű páncélatú HMMWV harcjárműveket és a páncélozatlan harci kiszolgáló támogató gépjárműveket támadják. Az Abrams tank és a Bradley lövészpáncélos rétegelt páncélatával ellenáll a kézi páncélelhárító fegyverek tűzének. A csapatok túlélőképességét a stabilizációs folyamatban is csak a kellő páncélozottság, és a folyamatos közvetlen légi és földi tűzérségi tűztámogatás biztosítja. Azt látjuk, hogy a koalíciós erők a „könnyű” fegyvereikkel kerültek „nehéz” helyzetbe.

Olvasom az *Úton a XXI. század hadereje felé* című kiadványt. Minden oldalán legalább háromszor szerepel a „könnyű” szó. Egyszer még az „erős könnyű” is. Vajon a

dokumentum szerzői tudják-e, hogy az iraki műveletekben résztvevő negyedik „light mechanised division” alap harcjárműve a Stryker is 20 tonnás volt. Ha ma még a titokzatosság kódébe vész a „könnyű páncélozott jármű” amellyel a tatai „könnyű” dandárt felszerelik, akkor kétségeim, vannak, hogy ezek a zászlóaljok 2006-ra „korszerű eszközökkel felszerelt, telepíthető, rugalmas feltöltött zászlóaljak” lesznek.

Irakban, a stabilizációs folyamatban a békét a megszálló csapatok és a helyi, meglehetősen változatos etnikumú és vallású népesség között kellene kialakítani. Ma már látszik, téves volt az a feltételezés, hogy a bevonulással sikerül a népet egyesíteni egy Szaddam Husszein ellenes blokkban, sikerül egy Husszein ellenes népfelkelést indukálni, majd az iraki nép örömtől könnyezve borul a felszabadító koalíció katonáinak nyakába. Volt szerencsénk látni a bukaresti népfelkelést, ott milliók voltak az utcán. Bagdadban úgy tűnt, mintha a CNN néhány statisztája bíbelődne a diktátor szobrának ledöntésével. Nem lehetett tömegeket látni, csak később, a fosztogatások idején. Most újra vannak tömegek, de ezek sajnos Amerika ellenes megmozdulásokon vesznek részt. Most már valóban el kell gondolkodni egy népfelkelés lehetőségén, amely alapvetően veszélyeztetheti a misszió célját. Az iraki haderő ellen lehetett harcolni a jogszerű hadviselés keretei között. Ha kitör egy felkelés, akkor lehet választani az alábbi változatok közül:

- a csapatok pánikszerű kimenekítése súlyos veszteségekkel (lásd Mogadishu)
- a felkelés leverése – ahogy ezt már Husszein is megtette a kurdok ellen – katonai erővel, szintén súlyos veszteségekkel, népi tással kombinálva.

A felkelés leverése nem vetne véget a gerilla háborúnak. Az Egyesült Államok és szövetségesei előtt kettő lehetőség van, vagy megnyerik a békét, vagy ki kell dolgozniuk egy hatékony menekülési tervet. A második változat bekövetkezésének van nagyobb esélye. Bush elnök azt állítja: „minél erősebbek vagyunk, a világ majd annál inkább követ bennünket”. Kupchan professzor a Georgetown Egyetem nemzetközi kapcsolatok tanára szerint: „minél erősebbek vagyunk, a világ annál inkább összefog ellenünk”. Ha másra nem, hát az arab világra biztosan a második állítás érvényes.

A jövő

Ne legyenek illúzióink. A szövetség előtt a boszniai és koszovi válságkezelésnél súlyosabb feladatok állnak. Az Egyesült Államok vezetésével a „haramia államokkal” szembeni megelőző műveleteket kell javuló transz-atlanti kapcsolatok mellett végigvinni. Ehhez partner politikusokra és partner haderőkre lesz szükség. Európának egy lehetősége van, mielőbb rendezni a transz-atlanti kapcsolatokat, nem szégyenkezni a hűségese fegyverhordozó (vízhordó?) szerep miatt. Belátható időn belül csak az Egyesült Államok lesz képes a világméretű rendetlenség, ezen belül a terrorizmus elleni Don Quijotei harcra hűségese, vagy hűtlen fegyverhordozókkal, vagy azok nélkül.

A magyar haderő azzal, hogy évente 30 ezer dollárt költ egy katonára, még a vízhordói minősítést sem éri el. Ha 50 ezer dollárt hatékonyan fordítanánk évente a katonákra, akkor léphetnénk elő a Sancho Panza fegyverhordozói címére. Ha valódi partnerek szeretnénk lenni, akkor minimum 100 ezer dollárt kellene évente fejésként fordítani a haderőre. Ez azt jelenti, hogy az évi körülbelül 300 milliárdból 15 ezer fős haderőt lehetne fenntartani. A 15 ezer fős haderőnek 60 milliárd forintból a mun-

kaerőpiacon versenyképes fizetést lehet adni, 60 milliárd elég lenne a dologi kiadásokra. Évente maradna 180 milliárd dollár a legmodernebb technikai eszközök beszerzésére. Évente majdnem egy GRIPEN projekt méretű fejlesztési beruházást lennénk képesek megvalósítani.

A kisméretű haderőt pedig harmonikusan kellene fejleszteni. A harmonikus fejlesztésen azt értem, hogy nem lóghatnak a levegőben zászlóaljok. Egy dandár (lásd debreceni dandár) nem állhat csak lövésszázlóaljából. Minden szinten (szakasz, század, zászlóalj, dandár... a magyar haderőben mi is a folytatás?) rendelkeznie kell a szintnek megfelelő támogató elemekkel: felderítés, tűztámogatás, műszaki, vegyi, egészségügyi, stb. és harci kiszolgáló támogatással.

A magyar haderő fejlesztését nem lehet alárendelni a terrorizmus elleni harcnak, félreértelmezve, túldimenzionálva annak jelentőségét. A nemzetközi feladatokra felkészítést úgy kell végezni, hogy közben nem szabad szem elől veszíteni a hazai védelmi képességet. A missziós feladatokra felkészítést is úgy kell végrehajtani, hogy ne okozhasson számunkra meglepetést például egy közép-afrikai feladat, amelyet nem lehet a terrorizmus elleni harc című rovatba besorolni, hanem „csak” az „új világméretű rendetlenség” elleni harc kategóriájába.

Jakus János

A Magyar Honvédség a rendszerváltástól napjainkig

A tanulmány célja bemutatni – rendszerváltástól napjainkig terjedő – a haderőátalakítás folyamatát, főbb lépéseit, az új honvédség megteremtésének „sikertörténetét”. Ez a sikertörténet más és más olvasatban jelenthet ugyan sikert és kudarcot, mindenesetre egy tény nem vitatható: a Magyar Honvédség jellegének megváltozása, szerkezetének átalakítása lényegében egyenes utat mutat a sorozott hadsereg megszüntetéshez, az önkéntes hivatásos hadsereg kialakításához, amely 2004. év végére beteljesedett.

„Az 1989-es amerikai–szovjet máltai megállapodás döntött a Német Demokratikus Köztársaság, Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország kiengedéséről a szovjet befolyási övezetből. Itt nem területet cseréltek területre, hanem területet adtak gazdasági kompenzációért és világhatalmi pozíció fenntartásáért cserébe. A Szovjetunió kivonulása a négy országból annak érdekében történt, hogy a külső birodalom egy részének elvesztése fejében stabilizálhatóvá váljék mind a belső birodalom, a Szovjetunió, mind pedig a szovjet »reformvezetés« hatalma.” – Írja Lengyel László, neves politológus-elemző az egyik napilapban megjelent publicisztikájában a 90-es évek közepén.¹ Az érdeklődő közvélemény valóban nem ismerheti részleteiben, hogy miről is döntöttek a két szuperhatalom vezetői Máltán. Az ott született dokumentumokat ötven évre – közös megegyezéssel – zárolták a tárgyaló felek.

Mindenesetre az idősebb George Bush és az egykori Szovjetunió első emberének, Gorbacsovna a találkozója – a megegyezés – döntően hatott az egyébként is „felbolydult” magyar társadalomra. Az ország belső rendje azonban a rendszerváltás pillanatában a belpolitikai szereplők konszenzusra való törekvéseinek okán biztosított volt. Az erőszakszervezetek a demokratikus átalakulást támogatók oldalán mindvégig az ország biztonságának garantálásában voltak érdekelték, és erről a kérdésről ma sem gondolkodnak másképpen. Még akkor is így volt/van ez, ha manapság sokkal inkább jelent egzisztenciális, mint érzelmi elkötelezettséget a védelmi szektorban vállalt szolgálat.

1 Lengyel László politológus: Az európai civilizáció és határai [Publicisztika, Népszabadság, 1997. 12. 6.]

Biztonságpolitikai környezet a rendszerváltás időszakában

1989 végén, 1990 elején bekövetkezett világpolitikai változások nem fejeződtek be a diktatúrák megszűnésével. Európában felerősödött a politikai, katonapolitikai viszonyok átrendeződése, amely hatással volt Magyarországra. Országunk környezetében egy sor kedvezőtlen folyamat bontakozott ki. Biztonságunk szempontjából kiemelt jelentőségűvé vált, hogy miként alakul a szomszédságunkban lévő államok biztonságpolitikája. A szomszédos országok egyikében-másikában uralkodó politikai bizonytalanság, a demokratikus erők viszonylagos gyengesége, az időnként nyíltan és szélsőségesen felszínre törő magyarellenesség növelte Magyarország fenyegetettségét. Mindezt fokozta, hogy a felhalmozódott feszültségek nyomán polgárháborúk, konfliktusok robbantak ki, államok váltak szét, hol kisebb, hol nagyobb robajjal, ami összességében potenciális veszélyt jelentett hazánkra. Különösen, az egykori Jugoszlávia szétbomlása vált hosszan elhúzódó, fegyveres összecsapásokkal terhelt válsággóccá, de a Romániában lezajlott véres események is kihatottak hazánk biztonságára.

A Varsói Szerződés megszűnésével, a szovjet csapatok kivonulása után (1991), Magyarország teljesen független, önálló állammá vált. Függetlensége védelmében lényegében csak magára számíthatott, a honvédelmet teljes egészében saját erőből kellett megoldania.²

Válságos helyzetek idején, fenyegetések jelentkezésekor a politikai vezetés higgadságának, a honvédelmi vezetés intézkedő-képességének, döntéseinek, a honvédség és a határőrség gyors reagáló-képességének köszönhetően a lakosság biztonsága, védelme egy pillanatig sem került veszélybe.

Magyarországnak érdeke volt – és ma is az –, hogy jó kapcsolatot alakítson ki a szomszédos országokkal. Az ország vezetése még akkor is ragaszkodott ehhez a fel fogáshoz, amikor jugoszláv katonai repülőgépek 20 alkalommal sértették meg a magyar légitert, illetve Horvátország keleti, zömében magyarok lakta régiójában folyó szárazalföldi összecsapások időszakában fegyveres csoportok sodródtak át Magyarországra, de gyakorivá vált a határ-közel harci harcok során a gyalogsági fegyverekkel történt átlövés is.

A délszláv konfliktusba való belesodródás veszélyét csökkentette az a tény, hogy az európai közösség 1991. szeptember 30-án megfigyelőket telepített a határ jugoszláv oldalára, majd november 20-án kiterjesztették tevékenységüket a magyar oldalra is. E körülmények hatására a magyar közvéleményben felértékelődött a honvédelem szerepe.

Ebben a biztonságpolitikai környezetben kezdődött meg a Magyar Honvédség első – mint látni fogjuk – nem az utolsó jelentős átalakítása. A haderőreformot egyrészt az ország demokratikus fejlődése, a korszerűsítés általános igénye, másrészt az euroatlanti szervezetekhez történő csatlakozás tudatos felkészülésének programja motiválta.

Az átalakítás lényege – a haderő alkalmazását előtérbe helyezve – a következőkben foglalható össze: a csapatoknak az ország területén történő aránytalan díszloká-

2 Ezt a feladatot a haderő békelétszámának (155 700 fő) és a határőrség erőinek hadi állományra történő kiegészítésével tervezte megoldani a politikai és katonai felső vezetés.

cióját lehetőség szerint csökkentve, a veszélyeztetettség irányába közel azonos erő-eszköz csoportosítás kialakítása – adott esetekben – biztosított legyen.

A honvédség a fegyveres küzdelem során történő alkalmazásának koncepciója ennek megfelelően változott., döntően a védelmi jellegű hadműveletekre történő felkészülés került a kiképzési feladatok középpontjába. A haderő négy katonai kerület keretei között (1. KK Székesfehérvár-i, 2. KK Kaposvár-i, 3. KK Cegléd-i és a Budapest-i KK) tervezte megoldani feladatait.

A Magyar Honvédség átalakításának körülményei és folyamata

Az 1990–1994 közötti időszakban megszülettek az ország katonai biztonságának megóvásához szükséges politikai és törvényhozási döntések, megalkotásra kerültek a biztonságpolitikai, illetve honvédelmi alapelvek, és a Honvédelmi Törvény. A sor-katonai szolgálati idő 12 hónapra csökkent. Bevezették a fegyver nélküli, illetve polgári szolgálatot. Megkezdtek működésüket a tábori lelkész hivatalok. Jelentősen fejlődtek a Magyar Honvédség nemzetközi kapcsolatai. Megkezdődött a hivatásos állomány képzése a nyugati katonai tanintézetekben, ez hozzájárult a haderő szerepével kapcsolatos szemléletváltozás folyamatának elindításához.

Az Országgyűlés 1993. december 7-én szinte egyhangúlag – egyetlen „nem” szavazat és egy tartózkodás mellett – elfogadta az új, kétharmados szavazati arányt igénylő 1993. CX. honvédelmi törvényt, amely a végrehajtásáról szóló 178/1993. (XII. 27.) Kormányrendelettel együtt 1994. január 1-jén lépett hatályba.

A honvédelmi alapelvek és az új honvédelmi törvény követelményrendszerével, a nemzeti hagyományok és a társadalmi elvárások figyelembevételével új alapokra került az ország védelme, fegyveres erejének felépítése, és a funkcionális feladataival kapcsolatos követelmények. A honvédelmi alapelvek szellemében változott a honvédség csapatainak diszlokációja, leépítésre kerültek a felesleges, az országon kívüli működést biztosító szervezeti elemek és a térségben példátlan méretű létszámleépítésre is sor került.

A honvédség fő erőit továbbra is a szárazföldi csapatok képezték, vezetésükre létrehozásra került a Szárazföldi Csapatok Parancsnoksága (Székesfehérvár), a honi légvédelmi csapatok bázisán pedig kialakították a Légvédelmi Parancsnokságot (Veszprém). A fegyveres erők honi területen történő alkalmazásának hatékonyabbá tétele érdekében – koncepcionálisan – ún. honvédelmi dandárok felállítását tervezte a katonai felső vezetés, amelyeknek a megszervezése rövid idő elteltével lekerült a napirendről.

Az átalakítás egyik alapkövetelménye az volt, hogy a koalíciós jellegű, túlméretezett, párt által irányított és ellenőrzött haderő átalakuljon egy nemzeti jellegű, a nemzetközi és a hazai igényekkel, feltételekkel összhangban álló, az ország védelmét ellátni képes, a parlament által ellenőrzött fegyveres erővé. Ezért a haderő csökkentése szervezeti és haditechnikai területre egyaránt kiterjedt. A méreteket tekintve: békelétszáma mintegy 35 százalékkal, szervezeteinek száma közel 20 százalékkal, technikai eszközparkja pedig – differenciáltan – 20–40 százalékkal lett kisebb. Megszűnt hét összefegyvernemi és egy tüzérdandár, valamint huszonkét harcokciszászlóalj. Teljesen megszűntek a szárazföldi rakétacsapatok.

A honvédség átalakításának-leszervezésének további menete

A 90-es évek közepéig a hagyományos értelemben vett biztonsági kockázatok és ugyanakkor Magyarország veszélyeztetettsége, minden lehetséges összetevőt számításba véve, növekedett. Az egykori Jugoszlávia tagállamaiban – Bosznia-Hercegovina, Horvátország – polgárháború dúlt, amelyben a Jugoszláv Hadsereg aktívan bekapcsolódott. A harcok sok esetben közvetlenül Magyarország határai mentén bontakoztak ki. Ezzel együtt a veszélyeztetett régió országaiból megindult menekült hullám (migráció) elérte Magyarországot is. Több ezer vajdasági, horvátországi magyar és horvát menekült érkezett az országba. Itt találtak biztonságos menedéket a Bosznia-Hercegovinából elűldözött bosnyákok tömegei is.

Ukrajna, Románia és Szlovákia esetében a belső politikai harcok váltak jellemzővé ebben az időszakban. Ezek az országok még nem határozták meg egyértelműen saját helyüket és szerepüket az új európai biztonságpolitikai struktúrában. Ausztria és Szlovénia esetében stabil, kiszámítható, a jószomszédi viszonyra épülő kapcsolatokra számíthatott Magyarország.³

Ilyen biztonságpolitikai körülmények között hazánkban az 1994. évi parlamenti választásokat követően új kormány alakult, amelynek programjában kiemelt figyelmet kapott a Magyar Honvédség további leépítése. Ezt az tette szükségessé, hogy a kormányzati ciklus kezdetén a haderő sem méreteiben, sem szervezeti felépítésében, sem működésében nem felelt meg pontosan a kor követelményeinek, a kockázatok értékelése alapján pedig a politika által szükségesnek ítélt hadseregképnek és a honvédelmi törvénynek.⁴ A nemzetgazdaság ugyanakkor szűkében állt a honvédség fenntartására és fejlesztésére fordítható költségvetési forrásoknak. A további átalakítás megkezdése ilyenformán valóban elodázhatatlanná vált, amihez a már említett nemzetközi körülmények változatlanul nem voltak kedvezőek, de mégis lehetőséget biztosítottak. Megfelelő előkészítés után kormány-, illetve országgyűlési határozatok születtek a honvédség hosszú, valamint középtávú átalakításának irányairól és a létszámviszonyokról.

A honvédség átalakítását – a NATO-hoz történő csatlakozási szándék egyértelmű kinyilvánításával – az 1994. júniusi kormányprogram új alapokra helyezte és meggyorsította. Az 1995 nyarán hozott 88/1995. /VII. 6./ számú Országgyűlési határozat azzal is céltudatosabbá tette a haderő reformot, hogy hosszabb távra – 2005-ig – az alapvető célokat, középtávra – 1998-ig – pedig a konkrét tennivalókat határozta meg. Ilyen helyzetben került sor a Horvátországhoz (Okucani) telepítésre tervezett műszaki kontingens megszervezésére, amelyről a 114/95 (XII. 2.) számú Országgyűlési határozat, illetve a HM 58/1995. sz. utasítása rendelkezett. Az IFOR néven ismertté vált akcióban a honvédség nem több, mint 500 katonával, általában műszaki

3 A vizsgált időszakban hazánkkal szomszédos országok haderői – Ausztria, Szlovákia és Szlovénia kivételével – méreteikben nagyobbak voltak a Magyar Honvédségnél. Jugoszlávia és Horvátország hadban állt egymással, ennél fogva jelentős számú tartalékos állományt vonultattak be a hadseregeikbe.

4 A tárgyilagosság kedvéért meg kell jegyezni, hogy nem is felelhetett meg ezeknek a követelményeknek, hiszen a megkezdett reform vagy átalakítás időben nem a tervek szerint kezdődött el, illetve a kormányváltás időszakában még nem fejeződtek be az elindított programok.

jellegű feladatokat oldott meg. A zászlóalj mandátumának ideje alatt egyértelmű elismertségre tett szert, igazolták a magyar katonák és tisztek rátermettségét, kreativitását.⁵

A 90-es évek második felében a biztonságpolitikai folyamatok megkövetelték, hogy az ország rendelkezzen egy korszerűen kiképzett és felszerelt haderővel, amelynek alaprendeltetése a Magyar Köztársaság légterének, területének, lakosságának, anyagi javainak, valamint demokratikus intézményrendszerének fegyveres védelme. Hazánkban olyan, szükség esetén kiegészíthető hiteles haderőt kellett kialakítania, amelynek nagysága, ereje, felkészültsége önmagában már létével is meggondolásra készítette a velünk szemben katonai erő alkalmazását fontolgató országok politikai és katonai vezetőit. Ennek érdekében a Magyar Honvédségnek az alábbi feladatokra kellett felkészülnie: az ország védelmére külső támadásokkal szemben; a nemzetközi kötelezettségek teljesítésére; a belső biztonsági erők megerősítésére szükségállapot idején; segítségnyújtásra elemi csapás, katasztrófa esetén; valamint polgárvédelmi feladatok ellátásában való közreműködésre.

A fenti feladatokból kitűnik, hogy az ország politikai és katonai vezetése ekkor már előrehaladott tárgyalásokat folytatott a NATO-csatlakozás érdekében az érdekelt nemzetközi szervezetekkel, illetve országokkal. Éppen ezért a hitelesség bizonyítása érdekében a haderő legfontosabb feladatát az ország védelme képezte, de már csak egy hadászati irányból bekövetkező és hadművelleti célokat követő – az ország egy része ellen irányuló, vagy fontos objektumok elfoglalását célzó – támadással szemben. Mindehhez tudni kell, hogy a Szövetséghez tartozás, a kollektív védelem elve már a csatlakozási szándék megszületése pillanatában sem jelentette azt, hogy külső támadás esetén a Szövetség reagálása azonnali és automatikus lesz. Ugyanis a NATO fegyveres erőinek felvonulása csak a tagállamok konszenzuson alapuló döntése után kezdődhet meg, ennél fogva a tagállamoknak képesnek kell lenniük korlátozott ideig nagyobb erejű ellenséggel szemben saját területeik önálló védelmére.⁶

A biztonságunkra ható külső tényezők közül a kormányzat kiemelt figyelmet szentelt a NATO-hoz történő fokozatos közeledésünknek. NATO-csatlakozásunk egyik várható következményeként került értékelésre, hogy már nem csak közvetlen környezetünk, de az egész Szövetség felelősségi körzetében bekövetkező események is bekerülnek biztonságpolitikánk körébe, ezáltal helyzetünk a Szövetségbe való tervezett felvételünkkel radikálisan javulhat. Vagyis az alacsony kockázat és a nagyfokú stabilitás állapotának katonai értelmezése lényegében ártértékelte a haderővel kapcsolatos korábban domináns felfogást: az ország ellen irányuló külső katonai erők fenyegetésével szemben való arányos reagálást.

Miközben Európa középső és északi részére egyre inkább a stabilitás vált jellemzővé, addig a balkán továbbra is konfliktusokkal volt terhelt. Ezeket a konfliktusokat – a korábbi konkrét és jól azonosítható veszélyek helyett – inkább a vallási és etnikai el-

5 Az Országgyűlési határozat lényegében változtatás nélkül hagyta a 2383/1995 (XII.7.) Kormányhatározat megállapításait.

6 Ez az elv nem halványult el napjainkban sem, amikor a NATO a terrorfenyegetésre reagálva a felelősségi területén túl is (a Washington-i Szerződés 5. cikk értelmében és a 2002-ben a Prága-i csúcstalálkozón hozott döntés figyelembevételével) bizonyíthatja akcióképességét.

lentétek jellemezték. A térben és időben elkülönülten, vagy egy időben jelentkező kihívások kontinensünk biztonsági helyzetét nehezen prognosztizálhatóvá és gyakran kiszámíthatatlanná tették. A veszélyforrások sok esetben komplex módon, egymással kölcsönhatásban jelentek meg, és kezelésük is egyre inkább csak nemzetközi keretek között, illetve az egyes országok rendelkezésére álló valamennyi eszköz együttes alkalmazásával vált lehetségessé.

A magyar védelmi politika ebben az időszakban az együttműködés, a visszatartás és a védelem egységére épült. Az együttműködés elve kifejezte, hogy a Magyar Köztársaság biztonságának garanciáit elsősorban a kétoldalú és regionális kapcsolatok fejlesztésével, az európai biztonsági és együttműködési intézményrendszerhez történő csatlakozással kívánja elérni.

A visszatartás és a védelem elve kifejezte a Magyar Köztársaság akaratát a nemzeti egyezményekkel összhangban álló védelmi képességének fenntartására:

- a visszatartás elve azt jelentette, hogy a magyar fegyveres erőket olyan szinten és készségi fokon kell tartani, hogy az tegye kockázatosná az ország ellen irányuló fegyveres agressziót, számottevő veszteséggel, a kudarc veszélyével fenyegetse az ország területére betörni szándékozó ellenséges erőket, és ezáltal járuljon hozzá a fegyveres konfliktus elkerüléséhez;
- a védelem elve azt fejezte ki, hogy eltökélt a szándékunk az országot ért fegyveres támadás esetén a fegyveres ellenállás és önvédelem, az ország lakosságának, területének és légterének védelmére irányuló harci tevékenységek végrehajtására. A honvédelem legfontosabb céljává a külső fegyveres veszélyek kialakulásának megelőzése, a fegyveres konfliktusok kezelése és kibontakozásának megakadályozása vált.

A Magyar Honvédség korábban végrehajtott átalakításai elsősorban a létszám csökkentésére, a védelmi elveknek megfelelő szervezeti felépítés és a csapatok optimális területi elhelyezkedésének kialakítására, valamint – nem utolsósorban – a polgári felügyelet, a demokratikus kontroll megteremtésére irányultak. Döntő mértékben azonban a mindenkor költségvetésben mutatkozó differenciák kiigazítása hatott kényszerítően az átalakítás menetrendjére.

A honvédség nagysága, haderőnemi és fegyvernemi összetétele, vezetési rendje az átszervezések következtében már nem állt teljesen összhangban az újonnan megfogalmazott feladatrendszerrel és a költségvetési lehetőségekkel. Kritikussá vált a haditechnikai eszközök, az anyagi készletek és az objektumok helyzete. A technikai eszközök átlagéletkora meghaladta a 15 évet, korszerűsítésüket nem sikerült a követelményekhez igazítani. Mintegy 60 százalékuk technikailag elhasználódott, a szükséges javításokhoz nem minden esetben állt rendelkezésre pénzügyi fedezet. A leg súlyosabb gondok a harci repülőgépek, a légvédelmi oltalmazás és a páncélozott szállító harcjárművek terén mutatkoztak. Számolni kellett a kialakult helyzetnek az üzemeltetési biztonságra gyakorolt negatív hatásaival. Ezeket a gondokat az államadósság terhére Oroszországból beszerzett MiG-29-es vadászgépekkel, valamint BTR-80 típusú páncélozott szállító harcjárművekkel lehetett orvosolni. De érkeztek T-72 típusú harckocsik Fehér-Oroszországból is.

Ebben az időszakban a honvédség alkalmazhatósági készségét tekintve csak korlátozott mértékben volt képes az esetleges válsághelyzetekben feladatai megoldá-

sára. Csak a honvédség akkori körülményeit meghatározó mutatók – szervezeti felépítése, nagyságrendje, vezetési és működési rendje – átalakításával adódott lehetőség a fenntartási elvárások biztosítására.⁷ A működési zavarokat észlelve a szakmai közvéleményt formáló szervezetek és személyek alkotó és – nem egy esetben – erős kritikát is magába rejtő elvi vitát kezdeményeztek a honvédségen belül. Alsóbb vezetési szinteken, illetve a ZMNE-en vizsgálták és tanulmányokban közzé is tették az ország katonai védelmének tárgyában gondolkodó szakértők a javasolataikat.

Figyelembe véve az európai biztonság összetevőinek alakulását, a Magyar Honvédség állapotát és az ország gazdasági helyzetét az átalakítás hosszú és középtávú céljává fokozatosan a kisebb és hatékonyabb, hiteles visszatartó és reagáló képességgel bíró, korszerű, a NATO katonai szervezetébe integrálható fegyveres erő kialakítása vált.

Ebben az időben vette kezdetét a kötelező katonai szolgálaton alapuló reguláris haderő átalakítása vegyes rendszerű – szerződéses és sorozott katonákból álló – hadsereggé. 1997 novemberében életbe lépett a sorállomány újszerű kiképzési rendszere. Ennek megfelelően a bevonult sorállomány két országos kiképző központban – négy helyőrségben – kezdte a sorkatonai szolgálat első három hónapját, itt kapták meg az alapkiképzést és az egyéni szakkiképzést. Ezt követően a bevonult sorállomány a csapatoknál szakasz-század-zászlóalj szintű kötelék kiképzésben részesült. Erősödött a haderő professzionális jellege, nőtt a szerződéses állomány aránya. Megkezdődött az új tiszti előmeneteli rendszer alapjainak a lerakása és egy új típusú, új feladatokkal felruházott tiszthelyettesi kar kialakítása. Erősödött a Magyar Honvédség polgári ellenőrzése. A sorkatonai szolgálatot előbb kilenc, majd rövid idő elteltével hat hónapra csökkentette a törvényhozás.

A NATO-tagságra történő felkészülés időszakában jelentősen javult a Szövetség katonai rendszereivel való együttműködési képesség. A MH megteremtette a szellemi kompatibilitás és az interoperabilitás alapjait. Széleskörűvé vált a tisztek és a tiszthelyettesek nyelvi képzése. Kialakult a megerősítő erőket befogadó nemzeti támogatási képesség. A honvédség bekapcsolódott a Szövetség integrált légvédelmi rendszerébe. A kijelölt alakulatok felkészültek a reagáló erőként való alkalmazásukra.

A szárazföldi csapatok szervezete az átalakítás következtében gyökeres változáson ment keresztül, 1997. szeptember 1-jétől elérték működőképességüket a Szárazföldi Vezérkar alárendeltségében a Katonai Kerületek szervezeteiből létrehozott 2. és 3. Gépesített Hadosztályok.

A hadrendi elemek átcsoportosításával a 2. Gépesített Hadosztály állományába az alapkiképzést végrehajtó kiképző központok, a 3. Gépesített Hadosztály állományába pedig alapvetően a reagálóerők kerültek. A Honvéd Folyami Flottilla, a Honvéd Tűzszerész és Aknakutató Zászlóalj, valamint két vegyes anyagraktár a Szárazföldi Vezérkar alárendeltségébe került. A területvédelmi és személyi tartalékképző szervezetek felállításával kapcsolatos feladatok irányítását ugyancsak a Szárazföldi Vezérkar vette át.

A repülő- és légvédelmi csapatok struktúrája és létszáma az 1995 decemberében megkezdett átalakítások következtében jelentősen változott. 1997. szeptember 1-jétől az

7 Valójában már ekkor körvonalazódott a területvédelemre épülő haderő koncepciójának feladása.

újonnan megalakított Légierő Vezérkar alárendeltségébe egy harcászati magasabb egység, nyolc ezred, valamint három egyéb besorolású szervezet került.

Összesen az átalakítás végére a repülő- és légvédelmi csapatoknál megszűnt 32, és állományukba került két új békeszervezet.

A honvédelmi tárcánál, ezen belül a Magyar Honvédségnél a végrehajtott szervezeti változások következtében a rendszeresített létszám jelentősen megváltozott. A tárca békelétszáma az 1994. évi csaknem 100 000 főhöz képest 1997 év végére mintegy 38%-kal, 61 500 főre csökkent. A békelétszám 1998-ra elért szintje lehetővé tette a költségvetési feszültségek pillanatnyi oldását, a demográfiai helyzethez történő igazodást. 1997 végére lezárult a Magyar Honvédség tervezett átalakításának első, döntően a mennyiségi változásokra épülő szakasza, befejeződött a makroszintű átrendeződés.

A Magyar Köztársaság 1999-ben tagja lett a NATO-nak

Magyarországon 1997. november 16-án népszavazást tartottak a NATO-csatlakozásról. A népszavazáson az ország szavazásra jogosult állampolgárainak több, mint 49 százaléka vett részt, s közülük 85,33 százalék (3,3 millió szavazó polgár) igent mondott a NATO-tagságra. Magyarország és a nemzetközi közösség számára nagy kihívást jelentett, hogy az államok közötti „klasszikus konfliktusok” mellett felerősödtek az államokon belüli, nagyrészt vallási és etnikai színezetű összecsapások, illetve a nem tisztán katonai megoldásokat igénylő új típusú transznacionális jellegű veszélyforrások.

A hagyományos értelemben vett veszélyforrások – a szomszédos államok némelyike esetében meglévő, hagyományos támadó eszközökben mutatkozó túlsúly – a Szövetséghez történő csatlakozás következtében veszítettek jelentőségükből.⁸

Az 1999-es parlamenti választások eredményeként a NATO-csatlakozás feladatait már új kormány hajtotta végre. Az 1999. március 19-ei csatlakozással Magyarország tagjává vált az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének, ezáltal megnőtt felelősségi köre, és biztonsága összefonódott az egész észak-atlanti térség biztonságával. Magyarország Euro-atlanti integrációja első konkrét eredményének köszönhetően biztonságpolitikai helyzete és érdekérvényesítő képessége a tárgyalt időszakban jelentős mértékben erősödött.

Ennek következtében már nem csupán szűkebb régiója, Közép- és Kelet-Európa jelentette biztonsági környezetét, hanem az Észak-Amerikát és Nyugat-Európát magában foglaló térség is. A globalizáció előrehaladtával pedig a világ stabilitása szempontjából jelentőséggel bíró összes régió vagy állam közvetett módon hatást gyakorol Magyarország biztonságára.

Hazánk NATO-tagsága egyedülálló lehetőséget biztosított arra, hogy a Magyar Honvédség fejlesztése a hosszú stagnálás, a korábbi évek kitérői, sőt buktatói után új fordulatot vegyen. Ezt a haderővel szemben jelentkező fokozott képességi követelmények is halaszthatatlanná tették.

8 The Military Balance. The International Institute for Strategic Studies 1999-2000. [Arundel House, 13-15 Arundel Street London WC2R, UK]

Már a NATO-csatlakozási tárgyalások időszakában – hazánk biztonsági környezetéből kiindulva, a kollektív védelemből adódó lehetőségeket figyelembe véve – újra kellett fogalmazni a haza védelmére vonatkozó alapelveket, melyekben meg kellett teremteni a NATO-hoz tartozás jogi és szervezeti feltételeket.

A kormány döntött egy 2013-ig szóló fejlesztési program elindításáról, amely lényegét tekintve átgondolt folyamatként és nem „ad-hoc” döntések eredményeként képzelte el a honvédség jellegének, szerkezeti összetételének további átalakítását. A 2322/1999 (X. 7.) Kormányhatározat konkretizálta a haderőfejlesztés (leépítés) során következő lépéseit. Megszűnt a Magyar Honvédség parancsnoka beosztás, a Honvéd Vezérkar visszakerült a tárca alárendeltségébe, a haderőnemek vezetése – békében – azok parancsnokainak hatáskörébe került. A kormányhatározat döntött a pénzügyi keret felhasználásáról is: 40 + 30 + 30%-os megosztást irányzott elő személyi, fenntartási és fejlesztési kiadások területén.

A Szövetséghez történő tartozás és a fejlesztési kudarc maga után vont a Magyar Honvédség teljes ún. stratégiai felülvizsgálatát. Ennek elrendelését 1999. 10. 28-án tett közzé a katonai felső vezetés: nyílt levélben fordult a Honvédség személyi állományához.⁹ A program végrehajtását tíz évre prognosztizálta a kormány, amelynek részleteit a 2120/2000 (V.31.) határozatban rögzítette.

A biztonságpolitikai környezet, mint a haderő leépítésének legfontosabb indoka és etalonja, továbbra sem mutatott kedvező képet. Szerbia-Montenegróban – Koszovóban – erőteljes etnikai tisztogatás kezdődött. A tartományban többséget alkotó albán közösséget a szerb biztonsági erők (MUP) szisztematikusan szorították Albánia felé. A szerb hatalom erőszakos fellépésének következtében az albánok fegyveres ellenálló csoportokat szerveztek és felvették a harcot a rendőri erőkkel. A koszovói albánság politikai vezetői a nemzetközi közösséghez fordultak segítségért. Kérésük meghallgatásra talált és a NATO – nemzetközi felhatalmazás nélkül – katonai beavatkozás mellett döntött. A NATO-tag Magyar Köztársaság a katonai akcióhoz csatlakozva megnyitotta légterét a Szövetséges légierő számára, de a fegyveres erőit nem bocsátotta harcba, csupán az ilyen esetekben szükséges biztonsági rendszabályok foganatosítására került sor. A 78 napig tartó NATO légitámadó hadművelet meghatározásra kényszerítette a szerb politikai vezetést, aminek eredményeként a szerb-montenegrói csapatok kivonultak Koszovóból. Az ENSZ felhatalmazásával, de a NATO által szervezett béketámogató műveletekben Magyarország egy őrző-védő zászlóalj felajánlásával és telepítésével vett/vesz részt.¹⁰

A 2002. év elején kedvezően hatott a honvédség hivatásos és szerződéses állományára, hogy a törvényhozás megalkotta a 2001. évi XCV. törvényt a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról, amelyben újr szabályozta a hivatásos katonák jogait és kötelezettségeit. A jogállásról szóló törvény

9 A stratégiai felülvizsgálatot, a korábbi haderőreformnak nevezett átalakítások/leépítések sikertelensége tett szükségessé, amelyek nem voltak képesek az alapvető strukturális és működési problémák megoldására. A tervek szerint a felülvizsgálat eredményeképpen tíz évre előre tekintő fejlesztési program készült, amely három ütemben irányozta elő a soron következő feladatok megoldását. *Első ütemben:* az élet- és munkakörülmények javítását, a NATO-val történő együttműködés zavartalanságának biztosítását, *a második ütemben:* a kiképzés hatékonyságának növelését, *a harmadik ütemben:* a haditechnika fejlesztését tervezték.

konszolidálóan hatott a honvédség gerincét adó hivatásos katonák egzisztenciális gondjaira. A hivatásos tiszteket és tiszthelyetteseket a korábbi átszervezésekkel együtt járó elbocsátások sokkhatásszerűen érték, morális helyzetük, hivatásuk iránti elkötelezettségük meggyengült.

Megalkotásra került és a 2144/2002 (V. 6.) sz. Kormányhatározatban nyilvánosságot kapott a nemzeti biztonsági stratégia is, amely fontos – haderő átalakítási folyamatát a veszélyeztetettség oldaláról támogató – tételeket foglalta magába. A dokumentum, mint alapvető biztonságpolitikai okmány, az új típusú veszélyeket és kockázatokat foglalta össze. Nem tárgyalta a hagyományos értelemben vett katonai veszélyeztető tényezőket, pedig a NATO álláspontja mit sem változott abban a tekintetben, hogy a tagországoknak gondoskodniuk kell saját katonai védelmükről.

A Magyar Honvédség átalakítása tovább folytatódik

A NATO-tagságot követően a magyar kormányzat által a Szövetség felé tett vállalásai rendre kudarcra végződtek. A haderő-átalakítás (leépítés) elképesztő összegeket emésztett fel, miközben a Magyar Honvédség teljes egészében felélte tartalék készleteit.

A 2002. évi parlamenti választásokat követően a hivatalba lépő új kormány a Szövetség felé tett vállalások elmaradását felülírva újabb, úgynevezett reform program elindítását tűzte napirendre. A védelmi szférára vonatkozóan a biztonságpolitikai apropót a 2001. szeptember 11-ei, az Egyesült Államokat ért terrortámadás és az azt követő válaszcsoport kiváltása Afganisztánra, illetve az Irak ellen indított – ENSZ BT felhatalmazását nélkülöző – háború szolgáltatta. Az Egyesült Államok által szervezett koalíciós haderőbe Magyarország Afganisztán esetében egy egészségügyi csoportot, majd harcbiztosító erőket, egy szállító zászlóaljat pedig az Irakban zajló műveletekhez ajánlott fel és telepített. 2001. szeptember 11-i terrortámadások nyomán az Egyesült Államok kezdeményezésére a Szövetség 5. cikk szerinti támadásnak minősítette a New York-i és Washington-i merényleteket. Ezáltal a tagállamok a terrorfenyegetést, illetve a terrorizmust emelték a „fő ellenség” szintjére. A Magyar Honvédség követte ezt a gyakorlatot, bár történtek kísérletek arra, hogy a hagyományos katonai fenyegetés, mint olyan tényező, amelyre a fegyveres erőknek reagálnia kell, ne kerüljön ki a haderőtervezés látóteréből.¹¹ Ezek a kísérletek hoztak ugyan némi eredményt, de még ebben az évben tapinthatóvá vált, hogy a tervbe vett konszolidációs folyamatok nem érnek

10 A nemzetközi közösség nem tudott az új kihívásokra konszenzuson nyugvó megoldást találni, ugyanis az egyes nagyhatalmak saját érdekeik alapján rangsorolták a szuverenitást és az emberi jogokat. A szuverenitás elsőbbségének tézisével valló államok – elsősorban Oroszország és Kína – hevesen elleneztek a Jugoszlávia elleni légitámadó hadművelet megindulását, mondván: egy állam belügyeibe még az emberi jogok durva megsértése esetén sem szabad kívülről beavatkozni. Ennek az elvnek a hangoztatása miatt az Egyesült Államok és NATO-szövetségesei nem vitték az ügyet az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé, hanem ENSZ-felhatalmazás nélkül, a humanitárius katasztrófa elkerülése céljából, úgynevezett területen kívüli akciót indítottak Jugoszlávia ellen. Az orosz és a kínai vezetés ennek következtében megvádolta a NATO-t, hogy a koszovói akcióval precedenst kívánt teremteni, mely által – az ENSZ megkerülésével, saját érdekeinek megfelelően – a világ bármely szegletében háborút indíthat szuverén államok ellen.

11 The Military Balance. The International Institute for Strategic Studies 2004-2005. [Arundel House, 13-15 Arundel street, London, WC2R 3 DK, UK 77-96. o. 288-198. o.]

célba és újabb pénzügyi megszorításokkal lehet számolni. Ehhez a haderő újabb teljes körű átvilágítása vált szükségessé, amelyre 2003-ban került sor.

Az új felülvizsgálat célul tűzte ki a vezetési rendszer átalakítását, a tervezési hiányosságok felszámolását, az erőforrások közötti összhang hiányának és az anyagi eszközök célszerűtlen felhasználásának megszüntetését. A kormány külpolitikai céljaiból, és a nemzeti biztonsági stratégiából kiindulva feladatként jelölte meg a részletes politikai célok és az azokhoz szükséges képességek megfogalmazását, egy forrásokkal alátámasztott, kiegyensúlyozott, koherens terv kidolgozását, amely döntési változatokat, valamint a tárca egészére vonatkozó forráselosztási javaslatot is tartalmazott.

A védelmi felülvizsgálat megtervezéséhez bizottság alakult (Védelmi Felülvizsgálat Intéző Bizottság, VFIB), amelynek feladatai a következők voltak: a nemzeti érdekek és célok alapján a Magyar Honvédség feladatainak újrafogalmazása; a forrásokhoz és a képességekhez szükséges jog- és hatáskörök, illetve az elszámoltathatóság biztosítása.

A bizottság munkájában részt vettek a MEH, KÜM, PM, BM munkatársai, belső és külső, valamint külföldi szakértők.

A VFIB a felülvizsgálat célkitűzéseit az alábbiakban határozta meg:

- hitelesség helyreállítását a Szövetségben, minőségi hozzájárulást az euroatlanti békéhez és biztonsághoz;
- az MH tíz év alatt történő modernizálása, NATO-kompatibilissé tétele;
- az önkéntes haderő kialakítása feltételeinek megteremtése és az áttérés végrehajtása;
- a csapatok helyzetének, infrastruktúrájának, felszereltségének javítása, a haderő társadalmi tekintélyének növelése;
- a követelmények és a 2004-2013 között rendelkezésre álló számvetett források között az egyensúly megteremtése, ennek érdekében: modern, működőképes finanszírozható haderőstruktúra kialakítása.

A megváltozott feladatrendszer az önkéntes haderő struktúrájára épült, amelynek összlétszáma békeidőszakban legfeljebb 40 000 fő lehet. Az elképzeléseket a honvédelmi tárca vezetése 2013-ig tervezte megvalósíthatónak.¹²

Az újabb megszorító intézkedéscsomag hatásainak törvényszerűségét és célszerűségét bizonyítandó, a katonai szaklapok, valamint a polgári elektronikus és nyomtatott sajtó egy része is számos publikációt, illetve vitaműsört tett közzé a honvédségben zajló folyamatokról. Ezekben a többnyire szakmai hozzászólásokban nyomon követhetővé vált a negatív hatású döntések utólagos magyarázata.

A jövőkutatók – figyelmen kívül hagyva a honvédséget jelenleg szorító és megoldásra váró gondjait – a hálózatos katonáról és harcmezőről, az információs társadalom érzékelhető hatásairól, a robottechnológia majdani térhódításáról vizionálnak. Ezzel szemben a haderő mindennapos gondjai és problémái csupán pénzügyi fejezetként jelennek meg a szakmai közvélemény előtt. A polgári médiában a hadsereg-

12 2236/2003 (X.1.) számú Kormányhatározat a Magyar Honvédség 2006-2013. időszakra vonatkozó átalakításáról.; 14/2004 (III.24.) számú OGY. Határozat vonatkozó meghatározásai a 2236/2003 (X.1.) Kormányhatározatban foglaltakat változatlanul hagyta.

gel foglalkozó anyagok az állományarányok tarthatatlanságáról, vagy konjunkturális igény szerint más természetű működési zavarokról tájékoztatják a közvéleményt.

A honvédség által finanszírozott média, ugyanakkor sikerről, prosperitásról, tervszerűségről és szervezettségről számol be, előtérbe helyezve a béketámogató műveletekbe, illetve a háborútól sújtott régiókba vezényelt kisalegységek (1000 katona) munkáját. Rájuk valóban büszkék lehetünk, mert közvetítik értékeinket a partnereink felé.

A haderő új keletű feladatai és új szervezeti rendje¹³ 2002-től

A Kormány előterjesztésére az Országgyűlés rövid idő alatt döntött a sorozott hadsereg intézményének megszüntetéséről és az önkéntes haderő felállításáról. Ennek fényében a 14/2004 (III. 24.) számú Országgyűlés-i határozat kitűzte a Magyar Honvédség hosszú távú fejlesztésének irányait.

Ez a döntés új alapokra helyezte a haderő fejlesztés teljes programját.¹⁴ Egyértelművé vált, hogy az ország biztonságát a döntéshozatalban érintettek csak és kizárólag NATO, EU keretei között tartják megoldhatónak. Az önálló védelmi identitás fenntartása kikerült a biztonságpolitika alakításában szerepet vállaló döntéshozók látóköréből.¹⁵ Miközben a kormány 2073/2004 (IV.15.) számú határozatában ismételten közzé tette az új nemzeti biztonsági stratégiát, amelynek II. fejezete már szól a hagyományos biztonsági kockázatokról.¹⁶

13 Ugyanez a táblázat megjelent az Új Honvédségi Szemle 2004/2. sz. a 3. oldalon, Kiss Gergely ezredes által jegyzett, Az önkéntes haderő felkészítésének és kiképzésének új vonásai című összeállításban.

14 A kormányzati döntések a védelmi szféra fenntartására, működtetésére és fejlesztésére a GDP-ből 2004-re 1,71%-ot; 2005-re 1,76%-ot; 2006-ra 1,81%-ot irányzott elő. A 2004-ben bekövetkezett pénzügyi megszorítások következtében a védelmi szektor 2005-re vonatkozó GDP előirányzatra 1,25%-ra zsugorodott, amelynek következtében kb 4000 hivatásos katona elbocsátását helyezte kilátásba a tárca vezetése. A haderő létszáma 20–25 000 főben került meghatározásra, a 2013-ig tervezett feladatok pedig 2006-ra kerültek előrehozatalra.

15 A NATO, EU védelmi rendszereiben történő szerepvállalás (maximum 1.000 katona felajánlása béketámogató műveletekben való részvételre) költségei évi 12 md Ft-tal terhelik a HM költségvetését, de napvilágot láttak ettől eltérő adatok is (20–25 md Ft). 2004. augusztusáig 962 katona teljesített külszolgálatot béketámogató műveletek keretében. Ez a kontingens kiegészült 172 fővel, akiket Afganisztánba vezényeltek.

16 2073/2004. (IV.15.) Kormányhatározat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról 3. o. II. Biztonsági Környezet „...Az átrendeződő nemzetközi rendszer sajátossága, hogy egyszerre vannak jelen a hagyományos biztonsági kockázatok és az új, gyakran globális megjelenésű vagy kiterjedésű fenyegetések...”

A Magyar Honvédség feladatai

1.	NATO 5. cikkely szerinti műveletek	1.1. Országvédelem
		1.2. Más tagország megsegítése
		1.3. Részvétel a Szövetség egésze elleni stratégiai támadás elhárításában
2.	Határbiztosítás	
3.	Befogadó nemzeti támogatás	
4.	Részvétel nemzetközi válságkezelésben, békétámogató műveletekben	4.1. Békétámogató műveletek
		4.2. Békefenntartás
		4.3. Békekikényszerítés
5.	Részvétel nemzetközi válságkezelésben. Egyéb nemzetközi műveletek	
6.	Terrorizmus elleni harc	
7.	Két- és többoldalú nemzetközi kapcsolatok	
8.	Nemzetközi szerződések ellenőrzése, fegyverzetellenőrzés	
9.	Humanitárius segítségnyújtás	
10.	Információszerzés, feldolgozás, védelem	
11.	Polgári hatóságok támogatása	11.1. Katasztrófavédelem feladataihoz való hozzájárulás
		11.2. Tűzszerészeti feladatok
		11.3. Kutatás-mentés
		11.4. A szükségállapot katonai feladatai
12.	Légtérellenőrzés	
13.	Frekvencia gazdálkodás	
14.	Protokolláris feladatok	

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] A Honvédelem négy éve 1990–1994 [Zrínyi Kiadó, Bp., 1994.]
- [2] A Honvédelem négy éve 1994–1998 [Zrínyi Kiadó, Bp., 1998.]
- [3] A Honvédelem négy éve 1998–2002 [Zrínyi Kiadó, Bp., 2002.]
- [4] The Military Balance 1990-től 2004-ig megjelent számai, International Institute for Strategic Studies, London.
- [5] A dolgozatban feltüntetett, a honvédelemmel, illetve a Magyar Honvédséggel foglalkozó Országgyűlési és Kormányhatározatok.
- [6] Dr. Végh Ferenc nyá. vezérezredes: Doktori értekezése az MH átalakításáról [ZMNE, 1998.]
- [7] Dr. Bocz László nyá. altábornagy: Doktori értekezése az ország megváltozott biztonsági helyzetéről [ZMNE, 2000.]
- [8] Lőrincz Kálmán nyá. vezérezredessel készített interjú [Napi Magyarország, 1997. október 24. szám, 14. o.]
- [9] Lengyel László politológus: Az európai civilizáció és határai [Népszabadság, 1997. december 6., 17–19. o.]
- [10] Dr. Szabó János MK honvédelmi minisztere – Fodor Lajos nyá. vezérezredes: Nyílt levél a Magyar Honvédség személyi állományához a honvédelem egészét érintő stratégiai felülvizgálatról. 1999. október 29.
- [11] Dr. Jakus János alezredes: Biztonság, veszélyeztetettség, válságkezelés. Tanulmány [ZMNE, 1999.]
- [12] Kovács Gyula: Rekviem a bakákért [Népszabadság, 2004. november 3. szám]
- [13] Szászvári Lajos: Baloldali támadás a haderőreform ellen [Magyar Nemzet, 2004. október 25. szám]
- [14] Szemerkényi Réka: Egy feleslegessé vált miniszter [Magyar Nemzet, 2005. január 24. szám]

Kovács Zoltán

Az MH műszaki zárási képességeinek fejlesztése és a NATO-elvek adaptálása*

A NATO-csatlakozás és a gyalogsági aknák alkalmazását betiltó nemzetközi egyezményekkel történt azonosulás új követelményeket generált a műszaki zárás területén. Megváltozott a Magyar Honvédség feladatrendszere, a döntéshozatali eljárás, a parancsnoki és törzsmunka rendje. A változásokra történő reagálás első lépéseként meg kell vizsgálnunk a fent felsoroltak hatásait a szervezet képességeire és lehetőségeire, valamint az egységesen alkalmazott eljárások adaptálásának lehetőségeit, mértékét és módszerét. Ezt követően kell kialakítani azokat a képességeket, főleg a műszaki zárási képességeket, melyek biztosítják a megváltozott körülményeknek megfelelő feladat-végrehajtást.

Már az emberi fejlődés kezdetén megjelent az egyedeknek és közösségeknek az a védekezési reakciója, amely a gyakori természeti jelenségek veszélyeinek, valamint más egyedek és közösségek fenyegetéseinek, támadásainak elhárítására irányult. Az ember igyekezett kihasználni a természet védőképességét, azonban gyakran előfordult, hogy erre nem volt módja és lehetősége, így arra kényszerült, hogy mesterségesen teremtsen olyan körülményeket, amelyekkel a támadóját akadályozhatja és magát megvédeheti.

Az eddigi háborúk, konfliktusok kiváltó okait, kimenetelét, következményeit összegző tapasztalatok alapján állítható, hogy a jövőben is számolnunk kell a különböző szövetségek, államok, csoportok közötti fegyveres konfliktus bekövetkezésének lehetőségével. Mindez pedig szükségessé teszi, hogy eddigi ismereteinket és tapasztalatainkat rendszerezzük és elemezzük, illetve ezzel párhuzamosan új, hatékony megoldást jelentő ismereteket, elveket szerezzünk és dolgozzunk ki.

A hadtudomány, a fegyveres küzdelem és annak szegmense, a műszaki támogatás elméletét és gyakorlatát permanensen kell kutatnunk és felülvizsgálnunk, majd a kutatások eredményeit, tudományos ajánlásait, tapasztalatait építő jelleggel fel kell használnunk és alkalmaznunk az új elvek, módszerek kidolgozása során. A tanulmányomban *feldolgozott téma időszerűségét és aktualitását több tényező is alátámasztja, melyek közül én főleg az alábbiakat emelném ki:*

* Az MHTT 2004. évi pályázatán I. díjat nyert tanulmány rövidített, szerkesztett változata.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez történt csatlakozásunk folytán új elvárások és követelmények jelentek meg a Magyar Honvédség alkalmazási lehetőségei, lehetséges feladatai vonatkozásában, melyek alapjául szolgáló jelenlegi alapelveinket felül kell vizsgálnunk és a szükséges mértékben módosítanunk. A kutatómunka során úgy kell leraknunk a műszaki támogatás – ezen belül a műszaki zárás – új elméleti alapjait, hogy képesek legyünk együttműködni más tagállamokkal, ugyanakkor megőrizzük a nemzeti sajátosságainkat is. Mindez azt jelenti, hogy nem minden esetben célszerű és szükséges a NATO egyes tagállamaiban alkalmazott és ott bevált elmélet, illetve az arra épített gyakorlat teljes mértékű adaptációja, hanem azokat mindig a mi sajátos körülményeinkhez kell igazítanunk.

Másik fontos tényezőként említem, hogy a Magyar Köztársaság kormánya ratifikálta és törvényerőre emelte azokat a nemzetközi egyezményeket, amelyek előírják mértéktelen sérülést okozó eszközök alkalmazásának korlátait, köztük a gyalogság elleni aknák alkalmazásának teljes tilalmát. A törvényben foglaltaknak megfelelően a gyalogsági aknákat kivontuk a hadrendből, azonban jelenleg még nincs kikísérletezve és a gyakorlatban kipróbálva olyan alternatív módszer, amely a fegyveres küzdelem során ezeket az aknákat, illetve azok funkcióit tökéletesen kiváltaná, vagy pótolná.

Jelentős hatással van a műszaki zárás felülvizsgálatának szükségességére az a tény is, hogy a Magyar Honvédség átalakítása, reformja során radikálisan megváltozott a műszaki zárási tevékenységbe bevonható szervezetszerű erők és eszközök mennyisége és minősége. Az új struktúrának megfelelő, a feladatokhoz illeszkedő műszaki zártelepítő szervezet és a hozzá rendelt korszerű eszközpark összetétele szintén nincs még kidolgozva.

A NATO-csatlakozásunkat követően új követelmények jelentek meg a műszaki zárás területén is. Megváltozott a Magyar Honvédség feladatrendszere, a döntéshozatali eljárás, a parancsnoki és törzsmunka rendje. A változásokra történő reagálás első lépéseként meg kell vizsgálnunk a fent felsoroltak hatásait a szervezet képességeire és lehetőségeire, valamint az egységesen alkalmazott eljárások adaptálásának lehetőségeit, mértékét és módszerét. Ezt követően kell kialakítani azokat a képességeket, főleg a műszaki zárási képességeket, melyek biztosítják a megváltozott körülményeknek megfelelő feladat-végrehajtást.

A felsorolt tények és indokok mellett az is inspirált tanulmányom elkészítésében, hogy az érvényben lévő műszaki szabályzatainkban, szakutasításainkban leírt műszaki zárási alapelvek többsége elavult, idejét múlt, így azok újraértelmezése, a kor színvonalának megfelelő átalakítása mindenképpen szükségszerű.

Műszaki záarak, zárrendszerek, aknamezők

A műszaki záarak telepítése és létrehozása nem öncélúan történik, azokat minden esetben össze kell hangolni az adott katonai tevékenységek, műveletek jellemző sajátosságaival. Ez alapján a NATO terminológiában három fő csoportot: a terephez, a (harc) helyzethez és a célponthoz illeszkedő műszaki záarakat különböztetnek meg.

A terephez illeszkedő műszaki záarak megtervezése részletes terepértékelésen alapul és hosszú távra szól, valamint kapcsolódik a parancsnok tevékenységre vonatkozó kiinduló elgondolásához. Ezeket a műszaki záarakat – összehangolva a terep adta lehetőségekkel, a meglévő természetes és mesterséges akadályokkal – már a békeidőszakban is meg lehet

tervezni. Ilyenek lehetnek a rendszerben telepített aknamezők, romboláshoz előkészített objektumok, megfigyelt töltetek és nem robbanó műszaki záruk. Ezek alkotják a műszakizár-rendszer alapját, az előkészítettségük és megtervezettségük miatt pedig gyorsan létrehozhatók.

Az ilyen jellegű műszaki záruk létrehozásának fő célja a veszteségokozás, az ellenség idő előtti szétbontakozásra kényszerítése, tevékenységének módosítása, ezzel sebezhetővé tétele más fegyverrendszerekkel szemben, valamint a manőverező erők mozgási útvonalainak lezárása, a csapatok irányokba terelése és az ellenség rugalmas cselekvőképességének korlátozása.

Az ellenség támadásának vagy manőverének megindítása után megerősíthető vagy módosítható az ellenség szándékának valószínűsége, azonosítható támadásának fő iránya, célja és módosulhat a várt erő-eszköz arány is. Mindezeket értékelve további – a helyzethez illeszkedő – műszaki zárukat lehet telepíteni azzal a céllal, hogy tovább erősítsük a már kiépített védelmi rendszert. A végrehajtáshoz rendelkezésre álló idő rövideje miatt gyakran szórással telepített aknamezőket és rövid idő alatt létrehozható műszaki zártípusokat lehet csak alkalmazni. Ezek a műszaki záruk az általuk okozott veszteséggel tovább csökkentik az ellenség lendületét, korlátozzák lehetőségeit, rákényszerítik, hogy máshol vesse be erőit. Az ilyen műszaki záruk felhasználhatók még a saját erők szárnyainak védelmére, valamint – mivel a szórással telepített aknáknak rendelkeznek valamilyen időzítő szerkezettel – olyan korlátozott időtartamú záró terepszakaszok kialakítására, melyekre a saját csapatok manőverei és további tevékenysége során szükség lehet.

A harmadik nagy csoportot a célponthoz illeszkedő műszaki záruk alkotják, melyet a repülőgépekkel, helikopterekkel, rakétákkal vagy tüzérségi – azaz mélységi távtelepítésre alkalmazható – eszközökkel kijuttatott szórt aknamezők képeznek. Ezek az eszközök lehetővé teszik a célpontok közvetlen támadását, – akár nagy távolságra is – így a manőverező vagy még körletben lévő csapatokra is hatni képesek. A célpontokhoz illeszkedő műszaki záruk alkalmazásának előfeltételeit a naprakész felderítési adatok, a rendelkezésre álló korszerű technikai eszközök, valamint a gyors reagálási idő képezi. Az ilyen típusú műszaki záruk alkalmazásának célja, hogy veszteségeket okozva megtörjék az ellenség lendületét és megakadályozzák a második vagy követő lépcsők gyors és akadálytalan harcbevételét. A műszaki záruk főbb célpontjai főleg a nagypontosságú fegyverrendszerek, a páncélos csapatok, a vezetési pontok, valamint a tűztámogató harcrendi elemek lehetnek.

A műszakizár-rendszer fő alkotóelemei az aknamezők. A NATO Katonai Szabványügyi Hivatala (MAS) által megalkotott és a tagországok többsége által – fenntartásaikkal részben, vagy teljes terjedelmében – elfogadott STANAG 2036¹ és a STANAG 2991² okmányok (mely utóbbi hatályba léptetése a Magyar Honvédségben a 3/2001. HFKFH intézkedéssel már megtörtént!) alapján a műszaki aknazáraknak négy fajtája különböztethető meg az alkalmazás célja szerint: a színelért, a zavaró, az oltalmazó és a harcászati.

1 STANAG 2036. *Land Minefield Laying, Recording, Reporting and Marking Procedures*. Edition 5. [NATO MAS, Brussels, 1987.]

2 STANAG 2991. *NATO Combat Engineer Glossary*. Edition 3. [NATO MAS, Brussels, 1998.]

A színlelt aknamezőket az ellenség megtévesztésére, félrevezetésére alkalmazzák. A legjobb hatásfok eléréséhez azonban a színlelt aknamezőt mindig valódi aknamezőkkel együttesen kell alkalmazni, mégpedig ugyanolyan technológiával telepítve és ugyanolyan „áruló jeleket” hátrahagyva, valamint megfelelő tűzfedezettel kiegészítve. Miután az ellenség felfedi a valódi aknamezőket (netán jelentős veszteséget is szenved) a színlelt aknamezőről is a valódi jelleget feltételezi, ezért erőket, eszközöket kell lekötnie és nem kevés időt ráfordítania a leküzdésre.

A zavaró aknamezők aknáit általában nem a hagyományos, úgymond rendszerben történő telepítési séma alapján helyezkednek el az aknamezőben. Az aknamezők alakja és mérete nem szabványos és nem szabályos, az aknákat általában szórással telepítik. Az aknamező állhat csak egyetlen aknacsoporthoz, de akár több aknásiított területet is magába foglalhat. Ezt a zárfajtát főleg olyan területeken hozzák létre, melyeket csak időlegesen kívánnak megtartani, azok az ellenségnek feladhatók. A fentiekből következően az ilyen műszaki zárok tűzfedezettsége nem teljes mértékű és intenzív, valamint megfigyelésük sem mindig biztosított. Az aknamezőbe telepített akna típusa, a telepítési módjuk sem mindig azonos, ami további nehézséget jelent az ellenség átjárónyító erői számára. Az ilyen aknamezők fő előnyét a meglepés képezi, minél változatosabb módon, helyen és időben kell létrehozni azokat.

Az oltalmazó és a harcászati aknamező között az alapvető különbség a harcmezőn elfoglalt hely. A harcászati aknamezőt az ellenség előrevonásának, szétbontakozásának és a rohamalakzat felvételének terepszakaszain telepítik, míg az oltalmazót a roham terepszakaszán és közvetlenül a védelmi támpontok előtt.

Az oltalmazó aknamezőket az alegységek (szakasz, század, néha zászlóalj is) telepítik, mivel ezek az aknamezők – mint nevük is mutatja – közvetlenül védik, oltalmazzák a csapatokat az ellenség támadásától, rohamától. Ezek a műszaki zárok önmagukban még nem biztosítják az alegység védelmét, azokat teljes mértékben tűzfedezet alatt kell tartani. Az oltalmazó műszaki zárok telepítésének fő célja, hogy a rohamozó ellenség alakzatát megbontsa, a támadási ütemet lassítsa, ezzel időt biztosítson a védelem esetleges átszervezéséhez. Összetétele függ a védő sebezhetőségétől: a gépesített lövészalegység védelmére a harckocsi (páncélos) támadás a legkritikusabb, ebben az esetben túlnyomórészt harckocsi elleni aknákat tartalmaz, míg a páncélos védelemre a gyalogos harcrendben támadó lövész kötelék jelent veszélyt, ekkor főleg gyalogság elleni műszaki zárokat tartalmaz. Általánosságban rögzíthető elv, hogy vegyesen kell alkalmazni a harckocsi, illetve a gyalogság elleni műszaki zárokat. Az oltalmazó műszaki zárnak számos formája lehet: néhány akna a peremvonal előtt, de akár egy komplex műszakizár-rendszer egy repülőter körül.

Létrehozhatók a harc folyamán (ekkor beszélhetünk ún. hevenyészett műszaki zárról) vagy pedig már az előkészítés időszaka alatt (előkészített műszaki zár). A hevenyészett műszaki zárokat a védő általában a saját készleteiből hozza létre. Fontos, hogy az aknamezők szükség esetén gyorsan felszámolhatók legyenek, ezért felszedés elleni biztosítást és megtévesztő aknákat általában nem alkalmaznak. A védőállás, támpont végleges elhagyásakor ezeket a műszaki zárokat fel kell számolni, kivéve, ha ez az ellenség tevékenysége miatt nem hajtható végre.

Az oltalmazó műszaki zárokat a kézigránátdobás távolsága és a gépkarabély hatásos lőtávolsága közötti területre kell telepíteni. A telepítés elrendelésének joga a dan-

dárparancsnoké, azonban általában le szokta adni az alárendelt zászlóalj vagy század parancsnokoknak. Az előkészített műszaki zárat hosszabb időre telepítik, elhelyezkedésük jobban megtervezett, nagyobb az anyagszükségletük, valamint főleg statikus célpontok (raktár, repülőtér) védelmére alkalmazzák. Az oltalmazó műszaki záruk létrehozását részletes terepértékelésnek kell megelőznie, amely során a támpont előtti területet legalább 500–800 m távolságig elemezni kell.

A harcászati aknamezők fő rendeltetése nem a veszteségokozás. Elsősorban az ellenség mozgásszabadságára hatnak: korlátozzák és lassítják manővereit, szétdarabolják támadó erőit, megzavarják a vezetését, akadályozzák a tűzvezetését és arra kényszerítik, hogy átjárónyitó erőit és eszközeit bevesse. Ezek az aknazáruk egyfajta támadási, illetve ellentámadási képességet, lehetőséget is biztosítanak a védelemben levő csapatoknak azzal, hogy elhelyezésük bizonyos reakciókra kényszeríti a támadó ellenséget, amelyre a védő fel tud készülni. Az önállóan vagy más műszaki zárral kombinálva telepített harcászati aknamezőket – a kiépített tűzrendszerrel szoros összhangban – mindig az elérendő célnak megfelelően kell a terepen létrehozni. A NATO terminológiában négyféle harcászati aknamezőt különböztetnek meg, melyek mindegyikének megvan a saját hatása az ellenség erőinek manővereire és ezt a hatást az ábrázolásukra alkalmazott grafikai jelek is egyértelműen tükrözik.

A megosztó aknamezők létrehozásának célja, mint ahogyan az elnevezése is jelzi, hogy a támadó ellenség erőit megossza, a támadás lendületét és időzítését megtörje, valamint arra kényszerítse a támadó csapatokat, hogy az átjárónyitásra kijelölt erőket és eszközöket idő előtt alkalmazzák. Ezen kívül megteveszti az ellenséget a saját védelmi pozíciók pontos helyét illetően, szétválasztja a támadó harci lépcsőket, leválasztja azokat a logisztikai támogató csapatoktól. Úgy kell létrehozni, hogy nagyobb távolságról ne legyen észrevehető, azonban közelebbről könnyen látható és felismerhető legyen a zár helye. Telepítésükre többnyire a harcmezővédelmi területe előtti terepszakaszon kerül sor, ahol a harcokcsíveszélyes irány szélességének legalább felét szükséges aknákkal, vagy más műszaki zárral lefedni.

A lassító aknamezők telepítésének célja nem a támadás megállítása, hanem a lassítása egy meghatározott területen, miáltal a védő félnek javulnak a lehetőségei az ellenség tűzzel történő megsemmisítésére, hiszen a támadónak jóval több időre van szüksége, hogy manőverezéssel leküzdje az aknamezőket, mintha csak kisebb mélységű lineáris műszakizár-rendszert kellene leküzdenie. Alkalmazására elsősorban a harcmezővédelmi területén belül kerül sor. Az aknamezők egymás mögött helyezkednek el, ami arra készteti az ellenséget, hogy az átjárónyitó erőket állandó jelleggel alkalmazza. Az aknamezőknek a teljes harcokcsíveszélyes irányt le kell fedniük.

A fordító aknamezők a támadó felet a védő által kívánt irányba terelik, ahol a terület kedvezőbb a védő számára a tűzzel való pusztításra és megsemmisítésre. Az ilyen aknamezőket úgy célszerű kialakítani, hogy a támadó csapatok a lehető legkönnyebben felismerjék a megkerülés lehetőségét, az aknamező leküzdése bonyolultabbnak tűnjön a valóságtól és nyilvánvaló legyen, hogy élni kell a megkerülő manőverrel. Alkalmazására elsősorban a szárnyakon kerül sor. Az aknamezők elsősorban fenék elleni aknákból állnak, az aknamezők egymást részben átfedik.

A záró aknamezők aknasűrűsége az előzőekhez viszonyítva nagyobb, a lehető legszorosabban össze kell hangolni a kiépített tűzrendszerrel, hiszen képesnek kell lenniük a támadás

(időleges) megállítására. Célszerű egymás mögött több aknamezőt létrehozni, ha az ellenség leküzdí az elsőt, ne tudja újra felvenni a támadás ütemét, lendületét. Az egymás mögötti telepítéssel az is elérhető, hogy a támadó valamennyi átjárónyitó kapacitása le lesz kötve, azokat állandóan alkalmaznia kell. *A műszaki zárat a harcokszívesélyes irány teljes szélességében telepíteni kell.* Az aknamezőben szinte kizárólag csak fenék elleni aknák telepítése célszerű, széleskörűen alkalmazva a felszedés elleni biztosítást is.

A NATO-elvek szerint a műszakizár-rendszer megnevezése a tervező, illetve a létrehozó kötelék szintjétől, nagyságától függ. Ez alapján *a hadtest és a hadosztály zónát, a dandár övet, a zászlóalj (és az alkalmi harci kötelék) csoportot, míg a század és szakasz egyedi műszaki zárat hoz létre.*

A műszakizár-zóna helyét a hadtest/hadosztály parancsnokság jelöli ki, az ott telepítendő műszaki zárat által elérendő összehatást (lassítás, megosztás, stb.) azonban csak abban az esetben határozzák meg, ha a művelet szempontjából döntő fontossággal bír. A nyugati szemléletű „feladatorientált” feladatszabás ugyanis nagyobb önállóságot biztosít az alárendelt számára, ezért a részletek kidolgozását, vagy esetünkben a megadott zóna műszaki zárral történő „feltöltését” teljes mértékben az alsóbb szintre delegálják, ahol a kellő mennyiségű és pontosságú információ áll a törzs rendelkezésére a részletesebb tervezéshez.

Egyéb rendszabályok

Valamennyi vezetési szinten *kijelölhetnek még ún. korlátozás alá eső területet, illetve zármentes területet, melyeket az előjárónak szintén meg kell határoznia a kiadott parancsaiban és jelölnie kell a térképen.* Az előbbi területre csak az előjáró által meghatározott típusú és működési élettartammal rendelkező (általában szórással telepített) aknák telepíthetők, illetve egyes nem robbanó műszaki zárat (pl. vízzárat) egyáltalán nem hozhatók létre, mivel ott az előjáró a jövőben valamilyen manővert vagy egyéb tevékenységet tervez. Az utóbbi területre pedig, ahogy a neve is jelzi egyáltalán nem tervezhető és telepíthető semmilyen műszaki zártípus. *Ezzel a tervezési módszerrel minden alárendelt parancsnok nagyfokú önállósággal rendelkezik a műszaki zárat tervezését illetően úgy, hogy közben az előjáró elgondolását is támogatja, illetve a tervezett manővereket sem akadályozza a telepített zárral.* A műszaki zárási tevékenységek ilyen történő tervezése és végrehajtása azonban rendkívül magas fokú koordinációt és együttműködést igényel valamennyi tervező és végrehajtó elemtől.

A műszaki zárral kapcsolatos feladatok nem fejeződnek be a telepítést követően. A műszaki zárat többségét folyamatosan megfigyelés és tűzfedezet alatt kell tartani, az esetlegesen keletkezett károkat helyre kell állítani, valamint a feladatuk ellátását követően néha vissza kell telepíteni. A felsorolt tevékenységekre nincs egy-egy eljárás rend meghatározva, mindegyik feladat egyedileg eltérő és számos körülmény függvénye lehet. Egyes részfeladatok azonban, mint például *a műszaki zárat megjelölése, nyilvántartása, más köteléknek történő átadása egységesen rögzített és alkalmazott eljárásokat és módszereket tesznek szükségessé.*

A műszaki zárat, különösen az aknamezők pontos, jól érzékelhető és az előírá- soknak megfelelően történő megjelölése megkönnyíti és biztonságosabbá teszi a saját csapatok manővereit, a műszaki zárat fenntartását és a későbbi esetleges vissza-

telepítést. A NATO-elvek alapján általános érvényű szabálynak tekinthetjük azt az előírást, mely szerint *a saját csapatok elülső vonalai mögött elhelyezkedő műszaki zárat minden oldaláról meg kell jelölni és amennyiben szükséges, körül is kell keríteni.* A megjelölésre szolgáló egyezményes jel főbb jellemzőit a STANAG 2036 egyezmény 21. pontja és a hazánk által az 1997. évi CXXXIII. tv. keretében bevezetett nemzetközi egyezmény technikai mellékletének 4. pontja határozza meg.

A műszaki zárok jelölésének vizsgálatakor nem kerülhetjük meg a zárokon létesített vagy nyitva hagyott átjárók jelölésének kérdéskörét sem. A STANAG 2889³ és a STANAG 2036 „B” melléklete részletesen meghatározza ezen átjárók jelölésének kritériumait és módszerét. Korlátozott látási viszonyok esetén, illetve amennyiben szükséges, *a jelet ki kell egészíteni megfelelő módon elhelyezett fényforrásokkal.* Amennyiben az átjáró alkalmazásával kapcsolatosan korlátozások vannak érvényben, *azt jelölni kell az átjárót jelző egyezményes jel alá elhelyezett korlátozást jelző jellel, melynek formája és tartalma szintén a STANAG-ek által szabályozott.*

A műszaki zárokkal kapcsolatos NATO-okmányrendszer az előkészítő tevékenység és a telepítés teljes vertikumát átfogja. A STANAG 2430 egyezmény⁴, amely a műszaki támogatás feladataival kapcsolatos okmányok, jelentések és beszámolók egységes formátumát rögzíti, a különböző vezetési szinteknek megfelelően meghatározza, *hogy milyen okmánytípust kell többek között a műszaki zárás feladataira vonatkozóan elkészíteni és továbbítani.*

Az egyezményben foglalt 53 okmány közül 26 (!) vonatkozik a mozgásakadályozás, ezen belül a műszaki zárok és rombolások létrehozásának részfeladataira. Az okmányok formátuma úgy került kialakításra, hogy az automatizált vezetési rendszeren (számítógéphálózat) akár a műveleti területen lévő minden parancsnokságra továbbíthatók legyenek. A rombolások, mint speciális műszaki zárok létesítésével kapcsolatosan a STANAG 2017 egyezmény⁵ tartalmazza a végrehajtással kapcsolatos tudnivalókat és a kitöltendő okmányok leírását. A műszaki zárok, különösképpen az aknamezők – mind a hagyományos, mind a szórással telepített – nyilvántartására szolgáló okmányformátumot, az ún. *aknamező törzskönyvet és a kitöltésének szabályait a STANAG 2036 egyezmény ismerteti részleteiben.*

A műszaki zárok egyedi azonosítása, számozása a Magyar Honvédségben jelenleg alkalmazott eljárástól eltérően egy 12 számjegyből és betűből álló karakteregyüttes segítségével történik, amely az elrendelő parancsnokságot jelöli, megadva annak hadrendi számát és típusát, a hadest/hadosztály szinttől zászlóalj szintig lefelé haladva megadja a zárzóna betűjelét, zónában lévő záröv számát, valamint a zárövben lévő zár csoport betűjelét. Karakterek jelzik az adott műszaki zár típusát, melyek a Szövetség által elfogadott kétbetűs kódok, illetve a zár csoportban lévő egyedi műszaki zár azonosítószámát. Az utolsó karakter egy szimbólum, amely azt mutatja, hogy a műszaki zár tervezett, elő-

3 STANAG 2889 *Marking Hazardous Areas and Routes Through Them. Edition 3.* – NATO MAS, Brussels, 1984.

4 STANAG 2430 *Land Forces Combat Engineer Messages, Reports and Returns. Edition 2.* – NATO MAS, Brussels, 1998.

5 STANAG 2017 *Orders to the Demolition Guard Commander and Demolition Firing Party commander. Edition 3.*, NATO MAS, Brussels, 1981.

készített vagy pedig már telepített helyzetben van. Ezzel az azonosítási móddal az adott műszaki zárra vonatkozó alapvető információk beszerezhetőek.

A műszaki záarak, különösen az aknamezők és az előkészített rombolások más kötelekek részére történő átadásának mozzanatai és folyamata szigorúan szabályozott, amelynek előírásait a STANAG 2989 egyezmény⁶ határozza meg. Az egyezmény ismereti az átadás-átvétel végrehajtásának célszerű menetét, az átadó és az átvevő személy feladatait, az átadandó szükséges információk jellegét. Az eljárásnak fontos mozzanata a műszakizár-gyűjtő átadás-átvétele, mely az adott műszaki zárral kapcsolatban keletkezett valamennyi okmány és dokumentum egy példányát tartalmazza angolul és a megfelelő nemzeti nyelven kitöltve. A gyűjtő formátuma, az okmányok típusa, formája és tartalma szintén részletesen meg van határozva a megfelelő STANAG-ban.⁷ Az átadás-átvételi eljárás egyik különösen fontos tényezője tehát, hogy mindkét félnek ismernie (esetleg alkalmaznia) kell a műszaki záarakkal kapcsolatos egyezményes okmányokat!

A NATO-elvek adaptálásának jelentősége és lehetőségei

A műszaki zárás elméletének és gyakorlatának felülvizsgálata és átdolgozása során a legsürgetőbb és leglényegesebb tényező, hogy a NATO szabványokban meghatározott előírásoknak a megfelelő mértékben eleget tegyünk. Ez azt (is) jelenti, hogy a közös szabványokat a megfelelő nemzeti sajátosságokkal el kell fogadnunk, a továbbiakban azok előírásai szerint kell a műszaki zárással kapcsolatos tevékenységeket tervezni és végezni. A szabványok közül – egyfajta prioritási sorrendet is felállítva – véleményem szerint azokat kell először megvizsgálni és véleményezni, amelyek ismerete és közös alkalmazási képessége elengedhetetlen a többnemzetiségű műveletek műszaki zárási feladatai során. Ilyenek lehetnek az egyezményes térképi jelek ábrázolásának (STANAG 2019 – APP-6(A) kiadvány⁸) előírásai, az aknamezők jelölésének és okmányolásának, valamint jelentésének szabványai, illetve a veszélyes területek és a rajtuk keresztül vezető utak, átjárók jelölésének szabványai és a műszaki záarak átadásának egységes módszere. A Szabványosítási Egyezmények elfogadásának és bevezetésének végrehajtása előtt azonban szeretném felhívni a figyelmet egyes tényezőkre, amelyeket célszerű figyelembe venni az eljárás során.

Az első ilyen jellegű szabvány a műszaki záarak (főleg az aknamezők!) dokumentálási eljárásainak, módszerének, a jelentés, a figyelmeztetés, de főleg az ún. törzskönyv formátum adaptálása. Ezeknek az okmányoknak valamennyi NATO tagállamban azonos formátummal kell rendelkezniük, illetve a kitöltésük során alkalmazott jeleknek és jelzéseknek is tökéletesen meg kell(ene) egyezniük. Az írásos pontok némelyikének kitöltése és a grafikus rész megrajzolása azonban egy újabb – szintén teljes mértékben – adaptálni szükséges tényezőt is felvet: mégpedig a NATO által használatos térképi koordináta hálózat⁹ (UTM) alkalmazását. A kiadott vezérkarfőnöki intézkedés

6 STANAG 2989 *Transfer of Barriers*. Edition 1. – NATO MAS, Brussels, 1985.

7 STANAG 2123 *Obstacle Folder*, Edition 2. – NATO MAS, Brussels, 1984.

8 APP-6(A) *Military Symbols for Land Based Systems*. [NATO MAS, Brussels, 1999.]

9 Angolul *Universal Transverse Mercator*, a továbbiakban: UTM.

szerint 2004. július 1-jétől a Magyar Honvédségben használatos térképeknek rendelkezniük kell az UTM hálózattal. A kiképzés folyamán pedig a személyi állományt, de legalábbis azon részét, aki – a műszaki zárásnál maradván – az aknamezőt okmányolja, ki kell képezni az ilyen térképek „olvasására”, kezelésére. Továbbra is a térképeknél maradván célszerűnek tartom a különböző műszaki zárasi térképi jelölések (aknamezők, rombolások, akadályok, átjárók, stb.) átvételét is. Vannak ugyan olyan műszaki létesítmények, építmények és műszaki zártípusok (pl. a helikopter elleni, vagy a jelzőakna), melyekre jelenleg nincs egységes NATO jelölés, arra minden nemzet a saját maga által kidolgozott térképi jelet alkalmazhatja, legfeljebb a jelmagyarázatban feltüntetni annak pontos jelentését, értelmét.

A műszaki zárok azonosításával, számozásával kapcsolatban is tennék néhány észrevételt. A Szövetség APP-6(A) jelű kiadványa foglalkozik az egyezményes jelek és jelzések térképi ábrázolásával és annak szabályaival. A műszaki zárok egyedi azonosítóját a jel mellett elhelyezkedő, meghatározott megírási mezőben kell feltüntetni. A kiadványban foglaltak szerint mind a vonalas felépítésű (pl.: aknamező), mind a pontszerű (pl.: hídrombolás) műszaki zártípusok egyezményes jelének jobb oldalán elhelyezkedő valamennyi mező, köztük az ún. „H megírási mező” is, amelybe az azonosítót írni kell, 21 karaktert tartalmazhat. A megengedett karaktermenyiségből jelenleg csak 12 karaktert használnak fel a műszaki zárok azonosítására, mely azonosító megadja ugyan az adott műszaki zár egyes főbb jellemzőit, azonban számos információt nem lehet belőle leszűrni. Nem derül ki többek között, hogy mely nemzet csapatai telepítették a zárat, mivel nem tartalmazza a nemzeti azonosító jelet. Amennyiben nem térkép, hanem valamilyen elektronikus vagy nyomtatott szöveges okmány hivatkozik az adott műszaki zárra az egyedi azonosítójával, nem feltétlenül állapítható meg egyértelműen, hogy saját, vagy egy felderített ellenséges műszaki zár azonosítója, mivel a karakterek közül semmi nem utal erre a tényre. A műszaki zár „mellékelt” térképi koordinátái nélkül a terepen történő elhelyezkedésére sem lehet következtetni az egyedi azonosítóból.

Mivel a jövőben többnyire az automatizált rendszerek segítségével fog történni az információáramlás, az azonosító utolsó karakterének megválasztásakor véleményem szerint célszerű szem előtt tartani, hogy a számítógép esetleg nem tud értelmezni és elfogadni bizonyos szimbólumokat, például a jelenleg is használt „#” jelet, amely a zár telepített helyzetére utal. Az utolsó karakterek körét véleményem szerint hasznos lenne kibővíteni, például a saját műszaki záarakkal kapcsolatosan jelölni lehetne, ha: egy műszaki zár körül van kerítve, rendelkezik átjáróval, vagy lejárt az akna beállított működési élettartama, stb., mely információk fontosak lehetnek a parancsnoki döntéshozatal és a művelet tervezése során.

Miután az előzőekben említett egységes szabványokkal való azonosulás megtörtént, eleget tudunk tenni a műszaki zárok átadásának eljárás módját meghatározó szabvány előírásainak. A közösen használt jelek és okmányrendszerek révén már csak az átadás-átvétel lefolyásának menetét kell elsajátítanunk és elfogadnunk.

A jelek és jelzések egységesítése felé az első lépéseket már megtettük. A kiképzés és felkészítés során a Szövetség által alkalmazott térkép jelrendszer oktatása kiemelt feladatot jelent. A műszaki zárok jelölésére szolgáló egyezményes jelet a Magyar Honvédség bevezette és alkalmazza csakúgy, mint a műszaki záarakon lévő átjárók jelölésére szolgáló jeleket.

Összegezve a NATO műszaki zárasi elveit és a műszakizár-rendszer tervezésének folyamatát, illetve a szabványosított metódusokat, megállapítható, hogy:

- a NATO-tagállamok csapatai által létrehozott műszakizár-rendszer rendeltetése, a műszaki zártípusok alkalmazási céljai teljes mértékben megegyeznek a magyar elmélettel;
- a műszakizár-rendszer tervezésének folyamatában azonban markáns szemléletbeli különbségek tapasztalhatóak, melyek legjelentősebb eleme az alárendelt parancsnokoknak adott nagyobb önállóság a műszaki záruk elhelyezésének, konkrét típusának és paramétereinek meghatározása terén;
- a fejlett hadsereggel rendelkező tagállamok a műszaki záruk különböző típusait széleskörűen, a harc minden formájában alkalmazzák, a műszaki zárás végrehajtása a védelemtől már nagy távolságra megkezdődik és folyamatosan kerül végrehajtásra;
- az egységesített NATO-elvek hasznossága megkérdőjelezhetetlen, némelyik eljárás azonban még nem tökéletesen kiforrott. Mindezek ellenére az eljárások, a szabványos módszerek és eszközök adaptációja, átvétele egy közös művelet alapfeltételét képezheti;
- a STANAG-ek többségének elfogadása és bevezetése mindenképpen szükséges, azonban figyelembe kell venni a nemzeti sajátosságokat, valamint prioritási sorrendet felállítva fokozatosan célszerű áttérni az új elvekre.

A Magyar Honvédség műszaki zárasi lehetőségei és képességei

A NATO-hoz történt csatlakozásunk óta felerősödött és napjainkban is folyamatban van a nyugati hadikultúra és hadtudomány értékeinek átvétele, melynek egyik meghatározó eleme az indirekt, vagy manőverező hadviselés elve.

A direkt hadviselés az ellenséggel szembeni harcra, fegyveres küzdelemre törekedett, amely során felőrölte a szembenálló fél csapatait, a győzelmet az ellenséges erők és eszközök fizikai megsemmisítésével érte el. Ezzel szemben az indirekt hadviselés célja a manőverezés, az ellenséggel szembeni harc elkerülése. A manőverekkel minden előnyt meg kell ragadni és arra kell törekedni, hogy az ellenség olyan helyzetbe kerüljön, ahol a saját erősségeit és lehetőségeit nem képes kihasználni.

A NATO tagjaként hazánkra is vonatkozik a Washingtoni Szerződés 5. cikkelyében megfogalmazott elv, mely szerint valamely tagországot fenyegető veszélyeztetés esetén a többi tagország azonnal konzultációkat kezdeményez és konszenzusos döntés alapján, szükség esetén akár fegyveres erőkkel is a segítségére sietnek. Az egyeztetés folyamata azonban időt vesz igénybe, ami azt jelenti, hogy minden tagállamnak készen kell állnia korlátozott ideig akár nagyobb erejű ellenséggel szemben is hazája önálló védelmére. Ebből következtetve a Magyar Honvédségnek is alkalmasnak kell lennie a fenyegetések, fegyveres támadások elhárítására, a túlerejű ellenséggel szemben korlátozott ideig történő eredményes harcra, biztosítva ezzel a szövetség részére a politikai döntések meghozatalához és az erők felfejlesztéséhez szükséges időtartamot.

Nyilvánvaló, hogy a lehetséges támadási irányokat összefüggő, támpontrendszerű védelemmel lezárni nem tudjuk. Egyes irányokban egyébként sem érdemes ilyen védelemre berendezkedni, mivel a védőkörleteket és támpontokat az ellenség könnyedén meg tudja kerülni. A fenti körülmények között tehát az látszik a legcélravezetőbbnek, ha a védő minden rendelkezésére álló erővel, halogató harccal törekszik az ellenség támadási cél-

jának és irányának felderítésére, késleltetésre, az erőviszonyok megváltoztatására és ezzel a kezdeményezés megragadásához szükséges kedvező feltételek megteremtésére. Az erők szélességben és mélységben történő széttagolt elhelyezése folytán fokozott követelményeket kell támasztani a kötelékek közötti hézagok lezárásával és a szabad szárnyak biztosításával szemben. Ennek eléréséhez egyik legfontosabb feladat az ellenség manővereinek és mozgásának akadályozása lesz, amely alapvetően kétféle módon valósítható meg.

Az egyik elvi lehetőség a harcrend mélységben történő kialakítása és tartalék erők készenlétben tartása. A kötelékek számára kijelölt nagy szélességi kiterjedésű harcterületek és harctevékenységi körzetek viszont szerintem csak nagyon kevés lehetőséget nyújtanak a parancsnoknak a rendelkezésére álló erők mélységi lépcsőzésére. A másik elvi lehetőség a természetes és mesterséges akadályok kihasználásával, azokra építetten nehezen leküzdhető műszakizár-rendszer telepítése és létesítése lehet, amely zártelepítő erők, eszközök és a különböző műszaki zártípusok alkalmazásával valósítható meg.

Az utóbbi évek során a Magyar Honvédséget és annak műszaki csapatait a folyamatos, állandó jellegű változás jellemezte. A haderő átalakításának menetéről és irányáról intézkedő határozat¹⁰ alapján az átalakításnak „...ki kell terjedni a haderő életének minden területére, így a Magyar Honvédség hadrendjére, szervezeti felépítésére...”. A megváltozott szervezeti felépítés a létszámarányok változását is magával vonta, amelynek megoszlásáról szintén határozat született.¹¹ A közelmúltban újlag szabályozásra kerültek mind a haderőreform lefolyása és ütemezése, mind az új szervezetben kialakítandó létszámarányok kérdésköre.¹²

Csak az elmúlt néhány évre visszatekintve megállapíthatjuk, hogy a műszaki csapatok száma radikálisan lecsökkent. 1997-ben a szárazföldi erők kötelékében egy műszaki dandár, egy műszaki ezred és három összefegyvernemi dandár műszaki zászlóaljai képezték a műszaki csapatok gerincét, míg napjainkban a műszaki dandár és az összefegyvernemi zászlóaljak műszaki szakaszai, valamint egy „harcos” műszaki század vállán nyugszik a műszaki támogatás végrehajtásának terhe. A zártelepítő szakalegységek tekintetében pedig azt a megállapítást tehetjük, hogy a műszaki csapatok szervezetén belül a zártelepítő alegységek megszűntek! Míg a műszaki dandár és a műszaki ezred állományában 1997-ben egyaránt zászlóalj szintű zártelepítő alegység volt szervezve, mára egyetlen (!) szakasz maradt meg a dandár állománytáblájában, 3 db aknatelepítő eszközzel felszerelve. Az összefegyvernemi dandárok műszaki zászlóaljai is rendelkeztek zártelepítő századokkal, később szakaszokkal, azonban a jelenlegi struktúrában nem áll az összefegyvernemi csapatok rendelkezésére saját szervezetszerű zártelepítő erő!

10 61/2000. (VI.27.) OGY határozat A Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól. [In.: <http://www.complex.hu/kzlcim/ogya00.htm> portál, 2001. 06. 20.]

11 62/2000. (VI.27.) OGY határozat A fegyveres erők részletes bontású létszámáról szóló 124/1997. (XII.18.) OGY határozat módosításáról. – [In.: <http://www.complex.hu/kzlcim/ogya00.htm> portál, 2001. 06. 20.]

12 14/2004. (III. 24) OGY határozat A Magyar Honvédség hosszútávú fejlesztésének irányairól. [In.: Honvédelmi Közlöny, CXXXI. évf. 9. szám, 2004. május 14. – 461–463. o.] és 15/2004. (III. 24) OGY határozat A Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról. [In.: Honvédelmi Közlöny, CXXXI. évf. 9. szám, 2004. május 14. – 463. o.]

A haderőreformmal járó strukturális változások mellett jelentősen módosult a műszaki zárás feladataihoz rendelkezésre álló technikai eszközök és harcanyagok mennyisége és minősége is. A gyalogság elleni aknák a nemzetközi egyezményekkel történt azonosulás miatt kivonásra kerültek. Szavatossági idejük többszöri meghosszabbítása ellenére 2000-től kezdődően nem halogathattuk tovább az UKA-63 típusú harckocsi elleni aknák kivonását és leselejtezését sem. 2002-ben szintén lejárt a szavatossági ideje a rendszerben álló mintegy 78 000 darab TM-62P3 típusú harckocsi elleni aknának, így azokat is ki kellett vonni. Az aknák kivonásával párhuzamosan a PMZ-4 típusú vontatott aknatelepítők is „kimaradtak” az állománytáblákból.

A harckocsiaknak generációváltása mindenképpen szükségszerű volt. A Technológiai Hivatal (korábban: Haditechnikai Intézet) már az 1990-es évek elején megkezdte egy új, a korszerű követelményeknek megfelelő akna – területvédő töltet – kifejlesztését és próbáját, amely a HAK-1 típusnevet kapta. A PMZ-4, valamint a német segélyprogram keretében még a 90-es évek elején kapott MLG-60 típusú vontatott aknatelepítők új aknatípusra történő átállítására is megkezdődtek a kísérletek. Az aknát és a gyújtóját az évtized végén módosították, a HAK-1M akna is sikerrel vette a csapatpróbát, a Magyar Honvédség pedig 2003-ban ötszáz darabot (!) gyártatott le, míg az idei esztendőre a költségvonzatai miatt szintén ugyanez a mennyiség van tervezve. Ebben a beszerzési ütemben azonban évtizedek szükségesek ahhoz, hogy az elegendő aknamennyiséggel rendelkezünk! (Lásd a következő oldalon lévő táblázatot!)

A gyalogság elleni aknák kivonásával az élőerő ellen alkalmazható aknatípusok a MON-aknacsalád rendszeresített tagjaira korlátozódtak, melyekből jelenleg közel 4500 darabbal rendelkezünk. Az aknák szavatossági ideje viszont hamarosan lejár, ezért kivonásuk vagy cseréjük az évtized végére elkerülhetetlené válik. Erre felkészülve, a Technológiai Hivatal fejlesztésében új, a MON-okhoz hasonló irányított hatású repesztöltetek jelentek meg, az IHR-60 típus az élőerő, az IHR-150 típus pedig a páncélvédelem nélküli vagy könnyű páncélozott célok ellen alkalmazható. Az előbbi típus a sikeres csapatpróbát követően már rendszerbe állt, jelenleg 840 készlettel rendelkezünk, amely azonban szintén csak töredéke a szükséges mennyiségnek. Az IHR-150 „0-sorozatának” gyártása az idei esztendőre van tervezve, a csapatpróbát követően legkorábban 2005-ben állhat csak rendszerbe.¹³

Egy új zárfajta is megjelent az arzenálban a műszaki zárás feladatainak végrehajtásához: a FLITTER típusnevű jelzőakna, amely füst, fény és hangjelző piropatronokkal van ellátva. Jelenleg 850 készlet áll a csapatok rendelkezésére (többek között az Irakban települt szállító zászlóalj is alkalmazta), évente pedig ugyanennyi van tervezve beszerzésre. A minimálisan szükséges készlet ebben az ütemben szintén csak évtizedek múlva lesz elérhető!

A korszerű műszaki zártípusok közül a mobil drótzárhoz tartozó, GYODA típusnevű gyorstelepítésű drótakadályt kell még megemlítenem, amely már évek óta rendszerben áll ugyan, de nem rendelkezünk belőle a kellő mennyiséggel: jelenleg közel 1 600 készlet van a szárazföldi és légierő csapatainál, azonban e mennyiség

13 Az IHR-150 típus helyett az IHR-200 típus áll jelenleg kifejlesztés alatt, mely a MON-200 kiváltására hivatott.

A műszaki záráshoz szükséges készletek mennyisége¹⁴

Megnevezés	Me.	Szárazföldi csapatok szükséglete			MH 30 napos készlete
		1 napos	3 napos	7 napos	
Harcokosiakna	db	2 925	8 775	20 475	92 880
Robbanóanyag	t	7,6	22,9	53,4	285
MON-50/IHR-60	db	959	2 877	6 713	31 899
MON-100	db	274	822	1 918	9 114
MON-200/IHR-150	db	137	411	959	4 557
Jelzőakna	kl.	1 370	4 110	9 590	45 570
Jelzőtöltény	db	6 850	20 550	47 950	227 850
GYODA	kl.	535	1 605	3 745	22 620

véleményem szerint a minimális szükségletet nem éri el. A költségvonzatai miatt erre az évre csak 130–140 készlet beszerzése van tervesítve.

Összegezve a fent leírtakat megállapítható, hogy jelenleg a Magyar Honvédség nem rendelkezik szervezetszerű zártlepipítő erővel (kivéve egy zártlepipítő szakaszt!) és elegendő mennyiségű harckocsi ellen alkalmazható aknával. Ez azt is jelenti egyben, hogy a műszaki csapatok nem képesek a harc közben aknamezők gépi eszközökkel történő létrehozására. Az élőerő ellen alkalmazható aknák, repesztöltetek megfelelnek a nemzetközi egyezmények előírásainak, azonban a rendelkezésre álló mennyiség nem elegendő még a korlátozott ideig tartó halogató harctevékenység megvívásához sem! A mobil nem robbanó zártípusokból szintén nem áll rendelkezésre a szükséges mennyiség.

Tény, hogy a Magyar Honvédség minden katonája ki van képezve az egyes aknamelepítés mozzanataira, illetve megfelelő szakmai irányítás mellett nem robbanó zárelemek létesítésére, azonban véleményem szerint mindenképpen szükséges olyan szervezeti elem és képesség kialakítása, amely lehetővé teszi, hogy a harc folyamán műszaki zárat, ezen belül pedig főleg harckocsi elleni aknazárat lehessen létrehozni. A korábbi elveinket, melyek szerint például az aknamezők 60–70%-át a harc megvívását megelőzően kell telepíteni és a műszaki zárat túlnyomó részét a saját csapataink fő csoportosítása védelmére kell létrehozni, véleményem szerint felül kell vizsgálni. Jelenleg ugyanis sem a meglévő szervezeti képességek, sem a technikai lehetőségek nem biztosítják ennek gyakorlati megvalósítását, illetve napjaink manőverező hadviselése nem is teszi szükségessé a műszaki zárat „idő előtti” létrehozását.

Véleményem szerint a harc előkészítése időszakában létrehozható terephez illeszkedő műszaki zárat tömeges telepítése helyett a kialakult helyzethez és az ellenséges célpontokhoz illeszkedőket kell preferálnunk, azaz csak oda és akkor kell műszaki zárat telepíteni, ahova és amikor szükséges. A terephez illeszkedő műszaki zárat (például az előkészítés időszakában telepített aknamezők) túlnyomó része teljesen használhatatlanná és célszerűt-

14 Az adatokat az MH ÖLTP Műszaki Technikai Szolgálatfőnökség szolgáltatta.

lenné válik, mivel az ellenség nem feltétlenül az általunk elgondolt irányban fog támadni. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az ellenség is rendelkezik korszerű felderítő eszközökkel és képességekkel, ezért valószínűleg nem a jól felépített műszakizár-rendszer leküzdésével kívánja végrehajtani támadását, hanem manőverekkel igyekszik azt megkerülni, nem arcból hajtja végre a rohamot, hanem igyekszik kijutni a szárnyakra és nem fog egészen szakasz erőig szétbontakozni és szinte „vonalharcrendben” támadni, hanem a hatékonyabb „ék” alakzatot alkalmazza. Ezen kívül szinte biztosra vehető, hogy elsősorban nem a legerősebb csoportosításunkat fogja megtámadni, hanem a vezetési és a logisztikai rendszert, a különösen fontos objektumokat, valamint a tűzérség csoportosításait.

Mindezeket figyelembe véve véleményem szerint a *Magyar Honvédségnek* az eredményes és hatékony országvédelemhez olyan *műszaki zártípusokra és műszaki zártelepítő képességekre van szüksége*, amelyek:

- a harc megvívása során *célirányosan telepíthetőek, létrehozhatóak, illetve alkalmazhatóak;*
- *megfelelő feltartóztató (lassító, terelő) hatással és/vagy pusztítóképesseggel rendelkeznek;*
- a lehető *legkisebb mértékben befolyásolják a saját csapataink manővereit és tevékenységét;*
- a telepítéshez és létrehozáshoz *minimális személyi állomány szükséges, mely feladatba egyes műszaki zártípusok és harchelyzetek esetében a nem műszaki és a polgári munkaerő is bevonható legyen;*
- a műszaki zártípusok, zárelemek tárolása, utanszállítása *a lehető legkisebb logisztikai kapacitást kösse le;*
- végül, de nem utolsó sorban, *alkalmazásuk ne ütközzön az elfogadott nemzetközi egyezmények előírásaiba.*

Természetesen a fentiekén kívül még számos egyéb fontos követelmény is megfogalmazható lenne, – a gazdasági és gazdaságossági indokok például kimondatlanul is szükségessé teszik, hogy a rendszeresített műszaki zártípusok visszatelepíthetőek és többször felhasználhatóak legyenek, karbantartási igényük minimális legyen stb. – én azonban csak a harc megvívása érdekében legmarkánsabb elemeket kívántam kiemelni.

Az ellenség támadó műveleteinek akadályozását, a szétbontakozást, a harcrend felvételét azonban már a lehető legkorábbi időponttól meg kell kezdeni. A műszaki zárás vonatkozásában ez a tevékenység a távaknásítással valósítható meg. Ideális esetben az ellenség erőit már a megindulási körletben és az előrevonás kezdeti szakaszában szükséges akadályozni a légi és tűzérségi aknatelepítő rendszerekkel. E rendszerek néhány fő jellemvonására azonban itt szeretném felhívni a figyelmet.

A légi úton történő aknatelepítéssel létrehozott aknamezők méretei igen változatosak lehetnek, megjelölésük, pontos nyilvántartásuk lehetetlen, ezért a saját csapatok közelében történő alkalmazás nem célszerű. A telepítés nagyfokú koordinációt tesz szükségessé a szárazföldi és a légierő csapatai között, az aknatelepítés „igénylése” pedig hosszadalmas folyamattá nyúlhat, a telepítést pedig nagy előrelátással, a lehető legkorábban meg kell tervezni. Mivel a külföldi haderőkben alkalmazott rendszerek általában hosszú (2–15 nap) élettartamú aknákat telepítenek, az aknamezők a későbbiekben akár a saját csapatok tevékenységét és manővereit is befolyásolhatják. A telepítő rendszer további

hátrányaként értékelem azt a tényt is, hogy a több tíz kilométer távolságra telepített aknamezők leküzdésének tűzzel történő akadályozása nehézkes, a Magyar Honvédség tűzérési eszközeivel pedig nem is mindig lehetséges.

A tűzérési telepítő rendszerek a távolság tekintetében még hadműveleti, az időintervallum szempontjából már inkább harcászati célból alkalmazhatóak. A saját csapatok későbbi tevékenységére ugyanis kisebb befolyást gyakorolnak, mint a légi telepítő rendszerek, hiszen a modern tűzérési telepítésű aknák inkább lőszerként funkcionálnak, nem pedig aknaként: gyakran közvetlenül a célra vagy az elé lövik, ahol szinte azonnal kifejti a hatását. Az ilyen aknák általában rövid idejű (4–8 óra) élettartammal rendelkeznek, ami lecsökkenti a veszélyét, hogy a saját manővererők éles aknamezőre tévedjenek.

Mindkét rendszerre vonatkozóan hátrányként említhető, hogy a különleges lőszer, konténerek, illetve speciális aknák gyártási vagy beszerzési költsége igen magas. A folyamatban lévő haderőreform miatt a távaknásításra alkalmazható légi és tűzérési eszközök mennyisége egyébként sem teszi lehetővé az ilyen rendszerek kialakítását, illetve a meglévő szakalegységek bevonása más, jelentősebb feladatba valószínűleg nagyobb prioritást élvezne, mint a műszaki zárási feladatok végrehajtása.

A földi bázisú aknaszóró rendszerek az előbbiekkal ellentétben egyértelműen harcászati szintű, védelmi jellegű eszközöknek tekinthetők. A védelem elé telepített aknamezők peremvonaltól mért távolsága lehetővé teszi megfigyelésüket és a közvetlen vagy közvetett irányzású tűzzel történő fedezésüket, ami megnöveli az aknamezők hatékonyságát. Ezzel kölcsönhatásban természetesen a páncéllhárító tűzrendszer hatékonysága is fokozódik, hiszen az aknamezők lassító, akadályozó képessége révén több idő áll rendelkezésre a páncélozott célok megsemmisítéséhez.

A szárazföldi haderő állományán belül a műszaki dandár szervezetébe, a vontatott aknatelepítővel felszerelt zártelepítő szakasz meghagyása mellett, javaslom egy járműre szerelt aknaszóró berendezésekkel ellátott önjáró zártelepítő szakasz integrálását, melynek feladata lenne a harcászati jellegű harcokcs elleni aknamezők létesítése a harc (hadművelet) megővése időszakában. Az alegység állományában célszerűnek vélem megtartani a vontatott aknatelepítő eszközöket és a már rendszerben álló HAK-1M típusú aknákat, melyek a korábbi gyakorlatnak megfelelően többnyire hatékonyan alkalmazhatóak a védelem mélységében aknamezők létrehozására a harc folyamán. A telepítő eszközök ugyan nem rendelkeznek páncélvédelemmel és a telepítés ciklusideje viszonylag hosszadalmas lehet, azonban az aknamezők létrehozása a kézi erővel történő telepítésnél még mindig gyorsabban megvalósítható, azonban a peremvonal közeli alkalmazásuk a sebezhetőség miatt nem célszerű.

A védelem elé történő harcászati, illetve közvetlenül az első lépcső alegységek támpontjai elé a harc megővése folyamán létrehozandó oltalmazó harcokcs elleni aknamezők telepítésének feladatát az önjáró aknaszóró eszközökkel felszerelt zártelepítő alegység látná el. Az egyik összefegyvernemi dandárunk szervezetébe integrált „harcos” műszaki század állományába is javaslok egy járműre szerelt önjáró aknaszóró berendezéssel felszerelt műszaki zártelepítő rajt szervezni, mely a dandár védelmi harca során hasonló feladatokat látna el, mint a műszaki dandár önjáró zártelepítő szakasza. A kialakítandó műszaki zártelepítő alegységekkel és a rendszeresítendő technikai eszközeivel kapcsolatban a következő főbb követelményeket szükséges támasztani:

- a telepítő berendezés *alapgépe legyen páncélvédett, rendelkezzen nagy terepjáró képességgel, a javítási-karbantartási tényezők miatt lehetőleg az MH-ban már rendszeresített (pl. BTR) járműből legyen kialakítva;*
- a telepítendő harckocsi elleni *aknák rendelkezzenek több, különböző időpontra beállítható működési élettartammal, önhatástalanító mechanizmussal, többszöri felhasználhatósággal és olyan konstrukcióval (méret, tömeg, működtető mechanizmus, stb.), amely biztosítja, hogy a telepítés során az akna nem működik el, a telepítést követően pedig rövid időn belül élesíti önmagát;*
- a zárttelepítő alegység *egy feltöltéssel képes legyen felszínre telepített aknákból álló, minimum 500–600 méter szélességű harckocsi elleni aknamezők rövid idő alatt, akár a peremvonal elé történő létesítésére, a telepítő berendezés gyors újrafeltöltésére.*

A műszaki dandár zárttelepítő szakaszai – mind az önjáró, mind a vontatott eszközökkel felszerelt – elsősorban a HVK közvetlen alkalmazásában vagy az aknaszóró járművel nem rendelkező összefegyvernemi dandár támogatására használhatóak fel. Az összefegyvernemi zászlóaljak közvetlen önvédelmére létesítendő oltalmazó harckocsi elleni aknazárak gyors létrehozására pedig minden összefegyvernemi zászlóalj szervezetében javaslok összefegyvernemi századonként kijelölni és felkészíteni egy 2–4 fős részleget, melynek fő feladatai az alábbiak lennének:

- *szórt harckocsi elleni aknamezők és aknacsoportok rövid idő alatt történő létrehozása közvetlenül a peremvonalban vagy előtte kis távolságra;*
- *a harc előkészítése időszakában telepített műszaki záraon nyitva hagyott átjárók gyors lezárása, a zára közötti hézagok csökkentése, a harc megvívása folyamán a műszaki zára mélységének (zársűrűségnek) a növelése.*

Mindezeket szem előtt tartva, az összefegyvernemi századok tervezett állományát nem járműre szerelt, hanem hordozható aknaszóró berendezésekkel ellátva, a kijelölt részleg képes a fenti követelményeknek megfelelni és a feladatokat végrehajtani. Amennyiben az általam javasolt zárttelepítő alegységek rendszeresítése megtörténik, szükségessé válik a szórással telepítő berendezésekhez olyan harckocsi elleni aknatípusok kifejlesztése vagy beszerzése, melyek megfelelő adottságokkal rendelkeznek és megfelelnek a korszerű követelményeknek. A legfontosabb követelményként véleményem szerint a következőket állíthatjuk:

- a logisztikai kapacitás igényének minimalizálása érdekében *kis tömeg;*
- hatékonyság megteremtéséhez *nagy páncélatütő képesség;*
- a saját csapatok manővereinek biztosításához *rádiótávvezérléssel ki/be kapcsolható gyújtószerkezet;*
- a telepített aknamezők harci alkalmazása érdekében *távvezérléssel beállítható és esetleg megváltoztatható működési élettartam.*

* * *

Összegezve a korszerű és gyorsan telepíthető műszaki zártípusokra vonatkozó észrevételeimet és javaslataimat, a védelem előkészítése időszakában harckocsik ellen a felszín alá telepíthető HAK–1M harckocsiaknak vagy más területvédő töltetek, valamint a gyorsan összeszerelhető fém sündisznók telepítését tartom célszerűnek, míg a harc megvívása időszakában az előrejelző szenzorok által felderített előrevonási irányokban szórással telepített aknamezők létrehozásával egészíteném ki a műszakizár-rend-

szert. Az élőerő ellen az előkészítés időszakában a védelem elé oltalmazó műszaki-zár-rendszerként telepítendő, már rendszeresített jelzőaknáknak, dróthengerek és irányított hatású repesztöltetek együttes alkalmazását tartom célszerűnek, a harc megvívása folyamán pedig a támpontokban a nem robbanó műszaki záruk közül a dróthengerek alkalmazását javaslom.

A Magyar Honvédség műszaki szakcsapatai a jelenlegi szervezettel, szakállománnyal és eszközrendszerrel, valamint a rendelkezésre álló készülékekkel nem képesek a fegyveres küzdelem megvívása folyamán a műszaki zárás feladatainak olyan mértékű végrehajtására, amely elősegíti a védelmi művelet sikerét. A haderő nem rendelkezik korszerű, napjaink harcászati elveinek megfelelő, mozgékony, mind honi, mind többnemzetiségű műveletekben önállóan alkalmazható műszaki zártelepítő alegységekkel, aknatelepítő berendezésekkel, kellő mennyiségű és minőségű műszaki zártípusokkal. A védelmi művelet előkészítése időszakában a jelenleg rendelkezésre álló, korszerűnek mondható műszaki zártípusok mennyisége folytán csak korlátozásokkal vagyunk képesek olyan műszakizár-rendszer létrehozására, amely megfelelő feltartóztató hatással és pusztítóképeséggel rendelkezik.

A manővererők csekély létszámuk miatt nagy területű harctevékenységi körzetekben vagy harcterületeken tevékenykednek, ezért a műszaki zárral való manőverezés nagyobb intenzitását követelik meg. Amennyiben a manővererőket minél ritkábban akarjuk kitenni a közvetlen harcnak, úgy a támogató erők képességeit jelentős mértékben javítani kell. Ennek elérése csak modern technikai eszközökkel és jól felkészített személyi állománnyal valósítható meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1997. évi CXXXIII. tv. „Mértékelen sérülést okozónak vagy megkülönböztetés nélkül hatónak tekinthető egyes hagyományos fegyverek alkalmazásának betiltásáról, illetőleg korlátozásáról” szóló Egyezmény és a hozzá csatolt jegyzőkönyvek kihirdetéséről rendelkező 1984. évi 2. törvényerejű rendelet módosításáról és kiegészítéséről. [Honvédelmi Közlöny, CXXV. évf. 1. sz., 1998. február 5. – pp. 3–12., ISSN–1218-0378]
1998. évi X. tv. A „Gyalogsági aknáknak alkalmazásának, felhalmozásának, gyártásának és átadásának betiltásáról, illetőleg megsemmisítéséről” szóló Egyezmény megerősítéséről és kihirdetéséről. [Honvédelmi Közlöny, CXXV. évf. 8. sz., 1998. április 22. – pp. 387–394., ISSN–1218-0378]
- 94/1998. (XII. 29.) OGY határozat. A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelveiről. [Honvédelmi Közlöny, CXXVI. évf. 1. sz., 1999. január 31. – pp. 20–23., ISSN–1218-0378]
- 61/2000. (VI. 21.) OGY határozat. A Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól. [<http://www.complex.hu/kzlcim/ogya00.htm>]
- 62/2000. (VI. 21.) OGY határozat. A fegyveres erők részletes bontású létszámáról szóló 124/1997. (XII.18.) OGY határozat módosításáról. [<http://www.complex.hu/kzlcim/ogya00.htm>]
- 14/2004. (III. 24.) OGY határozat A Magyar Honvédség hosszú távú fejlesztésének irányairól. [Honvédelmi Közlöny, CXXXI. évf. 9. sz., 2004. május 14. – pp. 461–463., ISSN–1218-0378]
- 15/2004. (III. 24.) OGY határozat A Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról. [Honvédelmi Közlöny, CXXXI. évf. 9. sz., 2004. május 14. – p. 463., ISSN–1218-0378]
- APP-6(A) Military Symbols for Land Based Systems. [NATO MAS, Brussels, 1999.]
- ATP-52 (A). A szárazföldi csapatok harci-műszaki doktrínája. [HVK Euro-atlanti Integrációs Munkacsoport, Bp., 1997. – 128 p., Nyt. sz.: 585/2479/TK]
- Mű/91. Szakutasítás az összefegyvernemi harc műszaki biztosítására. [HM kiadványa, Bp., 1994.]
- Mű/116. Szakutasítás a műszaki záruk létesítésére és leküzdésére. [HM kiadványa, Bp., 1981.]
- Mű/243. Műszaki szakutasítás a nem műszaki alegységek számára. [A HM kiadása, Bp., 1978.]

- STANAG 2017. *Orders to the Demolition Guard Commander and Demolition Firing Party Commander.*, Edition 3, [NATO MAS, Brussels, 1981.]
- STANAG 2036. *Land Minefield Laying, Recording, Reporting and Marking Procedures.*, Edition 5 [NATO MAS, Brussels, 1999.]
- STANAG 2123. *Obstacle Folder.*, Edition 2 [NATO MAS, Brussels, 1984.]
- STANAG 2394. *Land Force Combat Engineer Doctrine – ATP-52(A).*, Edition 2 [NATO MAS, Brussels, 2001.]
- STANAG 2430. *Land Force Combat Engineer Messages Report and Returns – AEngrP-2(A).*, Edition 2 [NATO MAS, Brussels, 1998.]
- STANAG 2889. *Marking Hazardous Areas and Routes Through Them.*, Edition 3 [NATO MAS, Brussels, 1984.]
- STANAG 2989. *Transfer of Barriers.*, Edition 1 [NATO MAS, Brussels, 1985.]
- STANAG 2991. *NATO Combat Engineer Glossary.*, Edition 3 [NATO MAS, Brussels, 1998.]
- Sz.n.: *Final report to the NATO RTB SAS panel (SAS-023), Military Application Study on Alternatives to anti-personnel mines.*: Tanulmány. [Brussels, 2001. – 52 p.]
- BOSCHMANN, Peter: *The mobile barrier – Landmine warfare in the 1990's.*
[In. NATO's Sixteen Nations, Vol. 31 Issue 4, July 1986. – pp. 54–59.]
- ERST, Frederick: *Scatterable minefield request and report procedures.*
[In. Engineer, Vol. 30 Issue 2, Apr 2000, Washington – pp. 42–45., ISSN–0046-1989]
- Dr. LUKÁCS László: *A gyalogság elleni aknák betiltásának hatása a fegyveres harcra.* [In. Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 6. évf. 3. sz., 2002. – pp. 125–140., A ZMNE Tudományos Lapja, ISSN 1417-7323]
- TENNANT, William G. – SMITH, Thomas P.: *Obstacle numbering...critical to planning tracking and reporting.* – [In. Engineer, Vol. 31 Issue 1, Feb 2001, Washington – pp. 34–35., ISSN 0046-1989]
- WRIGHT, Thomas: *Mobile obstacles for a mobile defence.*
[In. NATO's Sixteen Nations, Vol. 34 Issue 7, December 1989. – pp. 52–65.]

Birák Ottó

A beszerzések céginformációs rendszerének működéséről*

A katonai beszerzések hatékony és időben történő végrehajtásának mindig kiemelt jelentősége volt. E jelentőségét döntően az adta és adja, hogy e folyamatok során kerülnek felhasználásra azok a költségvetési források, amelyeket az ország a katonai védelem érdekében a tárca részére biztosít. Hatékonysági követelményét pedig az generálja, hogy e beszerzések általában nagy értékű anyagok és eszközök megszerzésére irányul. (Tanulmányomban eltekintek attól, hogy a tárca bérköltsége valójában a szükséges munkaerő beszerzését jelenti. Tehát eszmefuttatásom szempontjából beszerzés alatt most kizárólag az eszköz, anyag és szolgáltatás beszerzéseket értem.)

Az elmúlt közel 15 éven – mint annyi más területen – a beszerzések terén is korszakos változások mentek végbe. Ennek sok egyéb mellett, legfőbb jellemzője, hogy a honvédség számára döntően megszűnt az államilag szabályozott piac és a katonai beszerzések egyre inkább egy ellenőrzött, de közgazdasági tartalmát tekintve piaci mechanizmusok által működtetett folyamatokban kénytelenek helytállni. Ezen a piacon már sem a szállítói, sem a vevői oldalon nincsenek abszolút állami garanciák. Az itt kialakuló viszonyokat, a törvények által kijelölt keretek között (amelyek egyre kevésbé, vagy egyáltalán nem tartalmazhatnak protekcionista elemeket, nem korlátozhatják a versenyt, és nem élhetnek az állami erőfölénnyel) döntően az egyenrangú felek közt, szabad akaratukból létrejövő szerződéses előírások határozzák meg.

Ez a helyzet mind a vevő, mind a szállító részére egymással szemben, a szerződéses viszonyok kialakításában meglehetősen széles körű szabadságfokot biztosít. Látni kell azonban, hogy ennek a szabadságnak az államilag garantált biztonság feladása az ára. Ma már ugyanis a magunk által kialakított, a szerződéses előírások mindkét oldali betartását garantáló biztosítékszrendszeren kívül semmi más nem szavatolja a teljesítést. Természetes, hogy a legerősebb garancia a felek azon érdeke, hogy az egyik oldalról a szállítások teljesüljenek, a másik oldalról, hogy ennek nyomán a szállító árbevételre és végső soron nyereségre tegyen szert.

* Az MHTT 2004. évi pályázatán III. díjat nyert tanulmány rövidített, szerkesztett változata.

Ha ebben a viszonyban el is tekintünk attól, hogy a szállító, tisztességtelen módon, a teljesítési kötelezettsége valamilyen megszegésével kíván bevételhez jutni, illetve attól, hogy a másik oldalon a vevő a szerződésszerű teljesítés ellenértéke megfizetésének manipulálásával akar nem egyenértékű cserét elérni, még mindig szembetaláljuk magunkat az eladó és a vevő alapvető és természetes érdekellentmondásával. Nevezetesen, hogy az eladó minél kevesebb termékért akar minél magasabb árat kapni, a vevő pedig minél több termékért szeretne minél alacsonyabb árat fizetni. Ez az ellentmondás a legnagyobb együttműködési készség esetén, a felek formális szándékai nélkül is fennáll.

Ezért a jogi, anyagi és a szándékok egybeeséséből adódó biztosítékok mellett nem szükségtelen olyan közgazdasági biztosítékokat is beépíteni a szerződéses viszonyokba, amelyek még a döntés előkészítési fázisban biztosítanak a vevő számára olyan információkat, amelyek segíthetnek a helyes döntésben. Ennek egyik eleme lehet, ha a szerződéskötésre szóba jövő cégekről olyan elemzett információkkal rendelkeznek a katonai beszerző szervezetek, amelyek viszonylag nagy biztonsággal kimutathatják azt, hogy a szándékaik szerinti szállítások végrehajtásában a kiszemelt, vagy szóba jöhető cégek közgazdasági mutatóik alapján egyáltalán alkalmasak-e a beszerzők által elvárt teljesítményekre.

A tanulmányomban bemutatott módszer arra kínál közgazdasági biztosítékot, hogy a katonai beszerző szervezetek annak alapján – a cégek nyilvános adatai figyelembevételével – képesek legyenek még a konkrét kereskedelmi tárgyalásokat megelőzően képet alkotni arról, hogy szabad-e egyáltalán az adott céggel kapcsolatot teremteni, illetve, ha igen, akkor ezekhez, kell-e és ha igen milyen közgazdasági biztosítérendszerrel kapcsolni.

E bevezető után vizsgáljuk meg, hogy *miképpen rakható össze a céganalízist szolgáló elemzési rendszer.*¹

A *céginformációs rendszer működésének feladata* a HM beszerzéseket végző szervezeteivel kapcsolatba került vagy kerülhető cégek pénzügyi, közgazdasági adatainak gyűjtése, rendszerezése és elemzése, a tárolt adatok folyamatos, szelektív frissítése, ennek alapján olyan cégnyilvántartás létrehozása, amely a beszerzési döntések szakszerű, megalapozott meghozatalához szükséges. Ezen belül információkat szolgáltat a tárca beszerző szervezeteinek a kereskedelmi partnerek alapadatairól, képességeiről, erős és gyenge oldalairól, az általuk kínált termékekről és szolgáltatásokról, a velük való üzleti kapcsolat kockázatairól és egyéb, a tárca számára lényeges kondícióiról.

Az elemzés általános követelményei

Az elemzés végrehajtása során alapvető követelmény, hogy az elemzés struktúrája legyen egységes, tehát az elemzők minden vállalkozás esetében ugyanazon szempontok szerint értékeljenek. Az elemzés módszere miatt az érintett cégek előnyt nem élvezhetnek, illetve hátrányt nem szenvedhetnek. Amennyiben valamely informá-

1 A rendszer és annak számítógépes támogatása a honvédségi beszerzésekre került kidolgozásra, de alkalmazható bármely beszerző szervezet, vállalkozás beszállítóinak elemzésére. Ebben az esetben a honvédség, mint beszerző szervezet, illetve a katonai beszerzések, mint folyamat az adott beszerző szervezet és annak beszerzéseivel helyettesítendő a szövegben.

cióforrás hiányzik, és azt az elemzők az ésszerűség határain belül nem tudják beszerezni, az elemzést a rendelkezésre álló információk alapján kell elvégezni. Az ilyen esetekben azonban a közgazdasági elemzés következtetéseiben külön ki kell térni a hiányzó adatok torzító hatásainak értékelésére.

A külföldi adatok, beszámolók alapján történő elemzés során a cégek IAS (Nemzetközi Számvetési Rendszer) szerint készített beszámolók adatait vizsgálják oly módon, hogy azokat konvertálják a hazai számviteli rendszer keretei közé. Ha a külföldi vállalkozásról szerzett adatok nem a nemzetközi számviteli szabványok alapján készültek, akkor az elemzést egyedi eljárás alapján kell elvégezni.

Az egyes vállalatok értékelését az elemzők pontrendszerben végzik. Ennek során minden pontozandó vállalatjellemzőhöz a következőkben részletezettek szerint kell pontértékeket rendelni. Az elemzés során ezen pontértékek adják az elemzés mérőszámait, melyek összefüggéseinek meghatározásával, alakulásuk értékelésével kell véleményt mondani a vállalkozás gazdálkodási, pénzügyi erősségeiről, gyengeségeiről, lehetőségeiről, veszélyeiről, továbbá összevont következtetéseket levonni a vállalkozás közgazdasági megítéléséről. A pontozás és annak értékelése során alapelvnek kell tekinteni, hogy a vállalkozások egyes kondícióiban rejlő kockázatok és veszélyek a honvédségi beszerző szervezetek számára lényegesebbnek tekintendők, mint az előnyök. Ennek megfelelően a degresszív rendszerben előírt pontozás során kapott értékek értelmezése és értékelése is degresszívitást tükröz.

A céganalízis folyamatát a következő oldalon lévő ábra szemlélteti.

Az előzőekben meghatározott folyamatban a következő vállalatjellemzők kerülnek értékelésre. (A felsorolásszerűen megjelenített jellemzők konkrét mutatószám és elemzési szempontrendszere az eredeti tanulmányban kidolgozásra került, de itt terjedelmi okokból nem jelenik meg.)

Az általános vállalatjellemzők elemzése

Az elemzés ezen blokkja során az elemzők megvizsgálják a viszonylag nehezen kapcsolódó, de az értékelés során figyelembe veendő vállalatjellemzőket. Ezen belül:

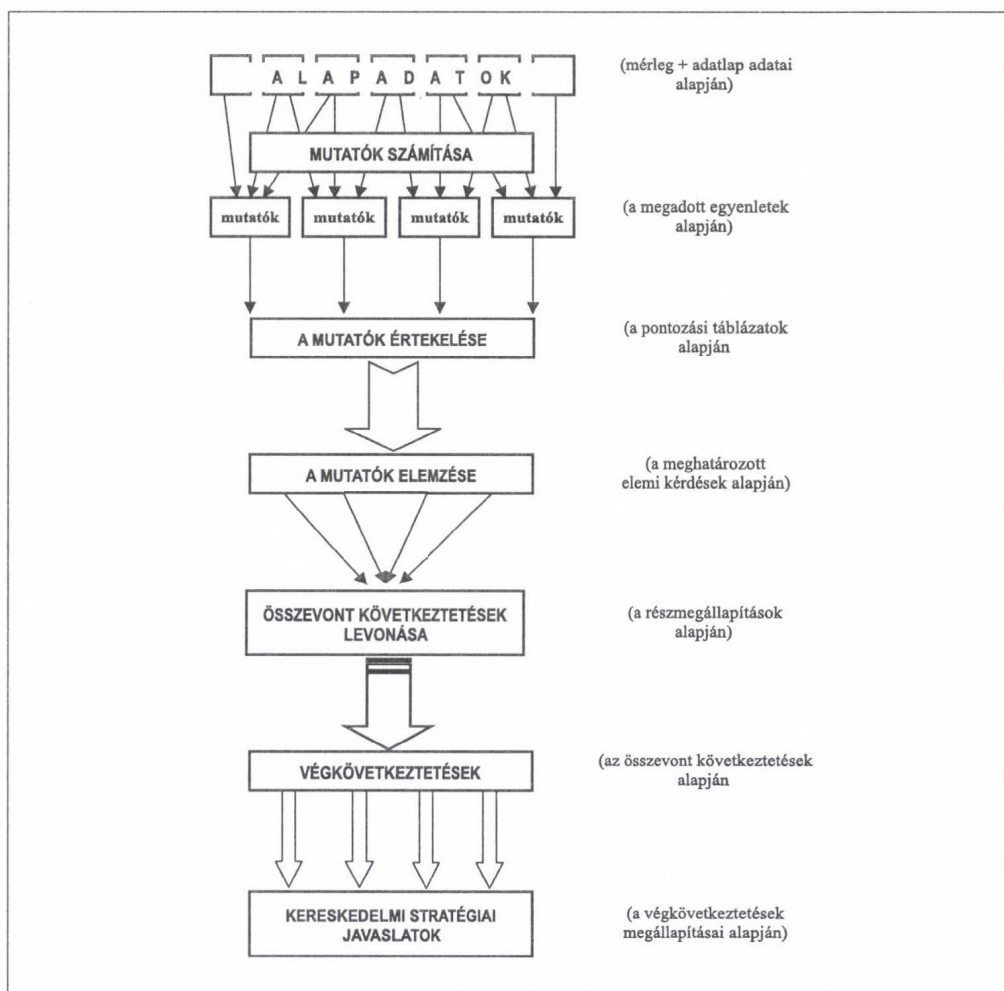
A vállalkozás alapításának, átszervezéseinek vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalat mióta működik, vannak-e és ha igen, milyen üzleti tapasztalatai, tradíciói.

A vállalkozás tulajdonosainak, érdekeltségeinek vizsgálata: E mutató vizsgálatának célja megállapítani, hogy a vállalat tulajdonosi struktúrája milyen hatást gyakorol a vállalkozás megbízhatóságára, kiszámíthatóságára, fizetési hajlandóságára, pénzügyi potenciájára.

A piaci hatások érvényesülésének módja a vállalkozás tevékenységére: A vizsgálat célja annak felmérése, hogy a vállalkozás működésére az áru, vagy a tőkepiaci hatások a meghatározóak. Ezen belül annak megállapítása, hogy a tőkepiacokon kereskednek-e a részvényeikkel és egyéb értékpapíroikkal.

A vállalkozás telephelyeinek vizsgálata: A vizsgálat célja a vállalkozás területi méretei, azok változásai és működése, eredményessége összefüggéseinek feltárása.

A vállalkozás profiljainak, termékeinek vizsgálata: A vizsgálat célja annak megállapítása, hogy a cég tevékenységének jellege, termékei, szolgáltatásai mennyire haszno-

A céganalízis folyamata

sak, illetve fontosak a honvédség számára, milyen általános műszaki, technikai színvonalat képviselnek, továbbá hogy az általuk képviselt műszaki, technikai színvonalnak milyen az üzleti értéke, goodwillje.

A vállalkozás garanciavállalásának vizsgálata: A vizsgálat célja minősíteni a vállalkozás által nyújtott minőségi garanciákat, időbeli érvényességük és tartalmuk alapján.

A vállalkozás gazdasági méretének vizsgálata: A vizsgálat célja annak megállapítása, hogy mekkora a vállalkozás gazdasági mérete az iparág hasonló profilú cégeihez képest, illetve a gazdasági méret és a gazdálkodási stabilitás összefüggéseinek kimutatása.

A vállalkozás forgalmi nagyságának vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy mennyire jelentős a cég forgalma, és ennek alapján, várhatóan milyen nagyságú megrendelés zavartalan teljesítésére képes.

A vállalkozás személyzetének vizsgálata: A vizsgálat célja felmérni azt, hogy a vállalkozás személyi biztosítottsága milyen hatást gyakorolt a teljesítményére, eredményességére, teljesítései műszaki színvonalára, innovációs képességére.

A vállalkozás szállítási-megközelítési lehetőségeinek vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy egy esetleges szerződés teljesítése során a szállítás időtartama, kockázata és költsége miként alakulhat, figyelembe véve a vállalat telephelyeinek, raktárainak kapcsolódását az országos és nemzetközi közlekedési hálózathoz.

A vállalkozás vevőinek vizsgálata: A vizsgálat célja a vállalkozás vevőkörének – mint referenciának – minősége alapján megállapítani, hogy a vállalat milyen nagyságú, potenciájú üzleti hírnevű cégeknek szállít illetve szolgáltat.

A vállalkozás referenciáinak vizsgálata: A minősítés célja annak megállapítása, hogy a vállalkozás eddig végzett tevékenységének tárgyiasult eredményei (referenciái) mennyiben jellemzik az összetevékenységet, illetve, hogy azok mennyiben vannak összhangban a gazdálkodás adataival.

Az esetleges korábbi csődeljárások vizsgálata: A vizsgálat célja annak megállapítása, hogy az elmúlt években indult-e csőd- illetve felszámolási eljárás a cég ellen. Amennyiben igen, az ennek nyomán valószínűsíthető fokozott üzleti kockázatot az egész vállalkozás megítélése szempontjából döntőnek kell tekinteni.

Az esetleges korábbi fizetéseképtelenségek vizsgálata: A vizsgálat célja annak megállapítása, hogy az elmúlt években a vállalkozás jelentett-e fizetéseképtelenséget.

A korábbi kapcsolatok elemzése: A vizsgálat során az elemzők azt mutatják ki, hogy volt-e korábbi gazdasági kapcsolat a cég és a honvédség között, illetve, hogy az ilyen jellegű kapcsolatoknak mik voltak a jellemzői, tapasztalatai.

A pénzügyi vállalatjellemzők elemzése

Az elemzés alábbi területének célja felmérni a vállalkozás gazdálkodási helyzetét olyan vagyoni, pénzügyi, jövedelmezőségi viszonyszámok és mutatók segítségével, melyek lehetővé teszik a vállalkozás közgazdasági teljesítményének, működésének megítélését. Ezen belül:

(A vagyon struktúra)

A mérleg főösszeg vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás összes eszközének és forrásának értékét kifejező mérleg főösszeg átlagosan hogyan változott az elmúlt években.

A befektetett eszközök vizsgálata: A vizsgálat célja kimutatni, hogy miként alakult a vállalkozásnál a hosszú távon befektetett vagyon az elmúlt években.

A készletek vizsgálata: A vizsgálat célja kimutatni, hogy a készletek értékének és arányának változása a vállalkozás eszközein belül hogyan hatott a vállalkozás gazdálkodására, pénzügyi helyzetére és a működés hatékonyságára.

A követelések vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a követelések abszolút nagysága és annak éves változásai hogyan befolyásolják a vállalkozás finanszírozhatóságát, a működés pénzügyi biztosíthatóságát, teljesítésük feltételei a vállalkozás forrásaiban biztosítottak-e, arányuk, mértékük alakulásának okai a normál működés kereteiben értelmezhetőek-e.

Az értékpapírok és pénzeszközök vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás rendelkezik-e olyan mértékű és arányú likvid, könnyen mobilizálható eszközökkel, tartalékokkal, melyek biztosítják a vállalkozás kiegyensúlyozott, stabil üzleti működését, a fizetőképesség fenntartását.

A tőkestruktúra elemzése: A tőkestruktúra elemzésének célja megvizsgálni, hogy a cég milyen arányban finanszírozza a működését saját, illetve külső forrásból, hogyan változott a vizsgált időszakban az egyes forráscsoportok aránya és összetétele, továbbá, hogy a vállalkozás milyen kötelezettségállományt halmozott fel a működése során.

A tőke struktúra vizsgálata: A saját tőke vizsgálatának célja megállapítani, hogy a vállalkozás az eszközeinek hány százalékát finanszírozza saját tőkéből, s ennek alapján mekkora tőkeáttétellel, finanszírozási kockázattal működik a cég.

A saját tőke aránya változásának vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás által saját erőből finanszírozott tőkerész miként alakult az elmúlt években, s ezek alapján milyen mértékű az üzleti kockázatvállalás.

A saját tőke forgási sebességének vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a saját tőke a cég értékesítéséhez képest milyen nagyságrendű, azaz a vállalkozás milyen hatékonysággal tudta a saját finanszírozású eszközeit működtetni.

A saját tőke növekedésének vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy az alapítás óta mennyivel volt képes a vállalkozás növelni a saját finanszírozású eszközállományát.

A befektetett eszközök fedezete I. mutató vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a hosszú távon befektetett eszközök finanszírozása mennyiben nyugszik a vállalkozás saját tőkéjén és mennyiben idegen tőkén.

A befektetett eszközök fedezete II. mutató vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a hosszú távon befektetett eszközök finanszírozása milyen mértékben alapul hosszú lejáratú forrásokon.

A hosszú lejáratú kötelezettségek arányának vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás milyen arányban finanszírozza az eszközeit egy éven túli idegen forrásból.

A rövid lejáratú kötelezettségek arányának vizsgálata: A vizsgálat célja bemutatni, hogy a vállalkozás milyen mértékben finanszírozott egy éven belüli forrásokból, ezek hogyan befolyásolják a vállalkozás fizetőképességét, likviditását.

A kötelezettségek megoszlásának vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy milyen a vállalkozás kötelezettségeinek összetétele az időbeli lejárat alapján.

Az eredménytartalék vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás milyen mértékű és arányú tartalékot halmozott fel a gazdálkodása eredményeképpen.

A felélési mutató vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás által felhalmozott eredménytartalék milyen mértékű gazdálkodási stabilitást ad a cég számára.

Az adósság arányának vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás milyen mértékű adósságállományt halmozott fel, azaz a hosszú lejáratú források között milyen arányban szerepelnek idegen források.

Az eladósodottsági együttható vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás finanszírozásában mekkora súlyt képvisel az idegen tőke és mekkora súlyt a saját tőke.

(A jövedelmezőség)

Az üzemi eredmény abszolút értékének vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás alaptevékenységét nyereségesen, vagy veszteségesen végzi.

Az üzemi eredmény változásának vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás üzemi eredményének változása milyen tendenciákat hordoz, ennek alapján, a vállalkozás képes-e tartósan, az alaptevékenysége során nyereséges mértékű jövedelemtermelésre.

A pénzügyi műveletek eredményének vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás pénzügyi műveletei milyen mértékű eredményt hoztak. Különös figyelemmel kell kimutatniuk, hogy a pénzügyi műveletek céljára az alaptevékenységből kivont pénzeszközök milyen hatást gyakoroltak a gazdálkodás egészére.

A rendkívüli eredmény vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás rendkívüli események kapcsán milyen mértékű eredményt realizált.

Az árbevétel-arányos üzemi eredmény vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy az árbevétel hány százaléka realizálódott eredményként, az üzemi eredmény árbevételhez mért nagysága biztosítja-e azt a megtérülési szintet, amely a vállalkozás hosszú távú nyereségességéhez szükséges.

A létszám-arányos üzemi eredmény vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás munkaerő felhasználásának hatékonysága miként alakult az elmúlt években, illetve, hogy az egy főre jutó árbevétel nagysága biztosítja-e a cég költségének fedezésén túl az iparági átlagos nyereség elérését.

Az adózott eredmény vizsgálata I.: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás által felhasznált eszközök milyen belső megtérülési rátával működtek, azaz a vállalkozás a kezelésében lévő eszközöket mennyire hatékonyan, eredményesen forgatta.

Az adózott eredmény vizsgálata II.: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás által közvetlenül a termelő tevékenységhez felhasznált eszközök milyen belső megtérülési rátával működtek, azaz a vállalkozás a kezelésében lévő dologi eszközöket mennyire eredményesen forgatta.

A saját tőke-arányos eredmény vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozásba történt befektetésnek milyen volt a hozama, a realizált hozam arányban áll-e a befektetésekkel, biztosította-e a vállalkozásba történt befektetés közgazdasági racionalitását az alternatív befektetési lehetőségekkel szemben.

(A hatékonyság)

Az eszközök forgási sebességének vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás kezelésében lévő eszközök elvárt megtérülését biztosítja-e az árbevétel nagysága, és ennek alapján, hosszú távon fenntartható-e a jelenlegi eszközállomány, és termelési volumen.

A készletek forgási sebességének vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás készletgazdálkodása milyen hatékonyságú, a jelenlegi készletállomány nagyságát közgazdasági érvek indokolják-e, vagy a készletek egy része feleslegesen köti le a cég erőforrásait.

Az árbevétel átlagos változásának vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy miként alakult a vállalkozás árbevétele az elmúlt években, a forgalom nagysága alapján a cég milyen növekedési, piaci pozícióban van.

Az árbevétel összetételének vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás árbevételében az alaptevékenységhez kapcsolódó értékesítés nettó árbevételének aránya biztosítja-e az alaptevékenység dominanciáját, s ez által a gazdálkodás tervezhetőségét, kiegyensúlyozottságát.

A létszám-arányos árbevétel vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy az egy főre jutó árbevétel nagysága eléri-e azt az értéket, amely biztosítja az 1 főre jutó költségek megtérülésén túl, a befektetett erőforrások elvárt megtérülési szintjét is.

(A költségek)

A költségek elemzésének célja megvizsgálni, hogy a vállalkozás az árbevételének mekkora hányadát fordítja a költségek fedezésére, e költségek összetétele, időbeli alakulása biztosítja-e a társaság számára a folyamatos gazdálkodást, mértékük a tevékenység jellegét figyelembe véve indokoltnak tekinthető-e.

A nettó termelési érték vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy adott időszak alatt mekkora hozzáadott, új értéket hozott létre a vállalkozás.

Az anyagjellegű ráfordítások vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy az anyagjellegű ráfordítások milyen mértékűek és hogyan alakultak az árbevételhez képest.

A személyi jellegű ráfordítások vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a személyi jellegű ráfordítások milyen mértékűek és hogyan alakultak az árbevételhez képest.

A fedezet vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy az árbevétel nagysága és a változó költségek mértéke lehetővé teszi-e a cég számára az állandó költségek megtérülésén túl az elvárt hozam elérését.

A közvetlen költségek vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a termeléshez közvetlenül kapcsolódó költségek milyen mértékűek és hogyan alakultak az árbevételhez képest.

A közvetett költségek vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a termelő, szolgáltató tevékenységhez közvetetten kapcsolódó költségek milyen mértékűek és hogyan alakultak az árbevételhez képest.

(A likviditás)

A likviditás elemzésének célja megállapítani, hogy a vállalkozás rövid távú pénzügyi egyensúlya, fizetőképessége fenntartható-e, ennek alapján az esedékes fizetési kötelezettségeit időben és teljes mértékben képes-e teljesíteni.

A likviditási mutató I. vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás egy éven belül rendelkezésre álló forgóeszközei képesek-e – és ha igen milyen biztonsággal – finanszírozni az egy éven belül jelentkező kötelezettségeit.

A likviditási mutató II. vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás egy éven belül rendelkezésre álló viszonylag könnyen mobilizálható forgóeszközei képesek-e – és ha igen milyen biztonsággal – finanszírozni az egy éven belül jelentkező kötelezettségeit.

A pénzhányad vizsgálata: A vizsgálat célja megállapítani, hogy a vállalkozás egy éven belül rendelkezésre álló pénzeszközei képesek-e – és ha igen, milyen biztonsággal – finanszírozni az egy éven belül jelentkező kötelezettségeit.

A következtetések levonása

Ennek során az elemzett cég gazdálkodásának, folyamatos működésének biztonságát, pénzügyi stabilitását, gazdasági megbízhatóságát jellemző összevont megállapításokat, a cég gazdaságilag erős és gyenge oldalait, végül mindezek alapján a vele való gazdasági kapcsolatok kiaknázható előnyeit és az ezzel járó kockázatokat kell megítélni. Az összegzett következtetéseket az alábbi fő kérdések köré kell csoportosítani.

- A vállalkozás alapjellemzői milyen mértékben, milyen feltételek esetén és milyen hatásmechanizmus útján befolyásolják a vállalkozás gazdálkodását. Az ennek hatására indukálódó folyamatok milyen területeken, azok milyen elemeiben és milyen módon gyakorolhatnak befolyást a cég Honvédséggel kapcsolatos szállítói magatartására.
- A vállalkozásnak vannak-e olyan közgazdasági jellemzői, melyek alapján kizárt, vagy ténylegesen nem célszerű vele gazdasági kapcsolat létesítése. E kizáró okok milyen területen, milyen intenzitással és időbeni hatállyal fejtik ki hatásukat. Ezek figyelmen kívül hagyása a Honvédség számára milyen következményekkel járhat.
- A korábbi kapcsolatok tapasztalatainak összegzése, a Honvédség akkori reakcióinak értékelése, az ebből adódó tanulságok rendszerezése.
- A vagyonstruktúra összegzett értékelése alapján annak megítélése, hogy a vállalkozás vagyonának materiális összetétele milyen mértékben biztosítja az alaptevékenységek tartós, folyamatos végrehajtását.
- Annak összegzése, hogy a vállalkozás tőkestruktúrája milyen gazdasági folyamatok útján, milyen mértékben és eredménnyel biztosítja a vállalkozás vagyonának finanszírozását, ez hogyan befolyásolja a cég gazdálkodásának rendezettségét, folyamatosságát, biztonságát és teljesítőképességét. Ezen belül melyek azok a tőkefolyamatok, melyek a működés egészét alapvetően, vagy kiemelt mértékben befolyásolják. Az ehhez történő alkalmazkodás milyen közgazdasági lépéseket igényel a céggel gazdasági – elsősorban szállítói – kapcsolatba lépő Honvédségi szervezetektől. Az elemzett tőkefolyamatok milyen kiemelt kockázati tényezőket hordoznak.
- A vállalkozás eredménykategóriáinak alakulása milyen gazdálkodási folyamatok következménye, a vállalkozás eredményessége milyen befolyást gyakorol a gazdálkodási tevékenység feltételeinek hosszú távú biztosítására, a cég stabil teljesítőképességére.
- A vállalkozás gazdálkodásának hatékonysága milyen mértékben és módon hat a cég működő és teljesítőképességére. Mi jellemzi a hatékonyságot meghatározó gazdálkodási folyamatokat, azok trendje hogyan befolyásolja a vállalkozás hosszú távú létét.
- A vállalkozás költséggazdálkodása mennyiben felel meg az alaptevékenységek indokolt racionalitásának. Struktúrája, belső arányai és mértéke milyen hatást gyakorol a működés gazdaságosságára, biztonságára.
- A vállalkozás likviditási helyzete mennyiben biztosítja a cég folyamatos fizetőképességét, pénzügyi egyensúlyát, rövid és hosszú távú működőképességét.

Javaslatok a vállalkozással kapcsolatos üzleti magatartásra vonatkozóan

A vállalkozás értékelt adatai alapján az elemzők az egész folyamat, mintegy céljaként tegyenek konkrét, javaslatokat azokra a közgazdasági magatartásformákra, kereskedelmi és más rendszabályok foganatosítására, melyeket a céggel való üzleti kapcsolatokban a megnyerhető előnyök realizálása és a veszteségi kockázatok kiküszöbölése, vagy minimalizálása érdekében szükségesnek ítélnék. A javaslatokban adjanak konkrét iránymutatást a kereskedelmi tárgyalásokon követendő taktikai és stratégiai kérdésekben történő kereskedői állásfoglalásokhoz.

A javaslatok körének szabad megválasztásán belül azonban mindenképpen *ki kell térni az alábbiakra:*

- Az általános és a pénzügyi vállalatjellemzők közül melyik konkrét összetevő hordoz olyan kockázatot, amely – szerződéses kapcsolat esetén – a Honvédség számára pénzügyi, morális, vagy ellátási kárveszélyt hordoz, illetve amely teljesítési, szállítási vagy pénzügyi kockázatot jelent. Ezen tényezők esetén tételesen meg kell nevezni az adott vállalatjellemzőt és le kell vezetni az abból következő veszélyeket és kockázatokat. Ehhez szorosan kapcsolódva kell javaslatokat, alternatívákat tenni a káros hatások kiszűrésére, megelőzésére, vagy ellensúlyozására.
- Az elemzés konkrét megállapításai alapján kell meghatározni a kockázati tényezők el-lentételezésére, a vállalkozástól kötelezően kérendő közgazdasági biztosítékokat, azok rendszerét, a biztosítékok egymásra és a kiküszöbölendő folyamatokra gyakorolt hatását, ezek kihasználási lehetőségeit, érvényesítésük módszereit. Ezzel párhuzamosan tételesen fel kell sorolni és magyarázni azon biztosítékokat, melyek a cég adott gazdasági helyzete miatt semmiképpen nem fogadhatók el, még felajánlásuk esetén sem.
- A közgazdasági normarendszer alapján elemezni kell a Honvédség és a cég korábbi szerződéses kapcsolatainak kereskedelmi tapasztalatait. Ezzel összefüggésben mutassák ki azokat a felhasználható tendenciákat, melyek nem vezethetők le közvetlenül a vállalatjellemző mutatókból.
- Fel kell hívni a figyelmet azokra a vállalatjellemzőkre, melyek az egy szerződés kereteit meghaladó, hosszabb távú kapcsolatot gazdasági, gazdálkodási, pénzügyi szempontból befolyásolhatják. Kiemelten kell foglalkozni ezzel a témakörrel azokban az esetekben, amikor egy adott beszerzés hosszú távú elkötelezettséget is jelent egy konkrét szállítóhoz kötődő termék, termékcsoport vagy szolgáltatás-komplexum mellett.
- Fel kell sorolni és indokolni a cégek egyes alaptevékenységei vonatkozásában mutatkozó teljesítményképességeik erős és gyenge oldalait és ezek valószínűsíthető hatásait a Honvédséggel kapcsolatos szerződéses, szállítói viszonyra. Javaslatokat kell tenni az ezekből következő közgazdasági előnyök kihasználásának, illetve a kockázatok minimalizálásának módszereire.
- Nyomatékosan fel kell hívni a figyelmet azokra a gazdálkodási, pénzügyi mutatókra, melyek adott alakulása kizárja, vagy nem ellensúlyozhatóan kockázatosá teszi a vállalkozással való gazdasági kapcsolatokat. A megállapításokat minden

esetben konkrétan indokolni kell, melyben rá kell mutatni a valószínűsíthető veszélyek hatásmechanizmusára, továbbá arra, hogy ezek megelőzése részünkről a folyamatok mely pontjain, milyen beavatkozásokkal valósítható meg.

Befejezés, ajánlás

Az előzőekben részletezett elemzési algoritmus rendszer egy teljes körű, minden vállalatjellemzőre kiterjedő céganalízist tartalmaz. Természetes, hogy egy-egy konkrét beszerzéskor, vagy valamely céggel létesítendő kapcsolat esetén nem minden esetben van szükség minden vállalatjellemző értékelésére. Ezt indokolhatja a beszerzés nagyságrendje, fontossága, esetleg ezt lehetővé nem tevő jogszabályi előírás, vagy a rendelkezésre álló idő elégtelensége is. Az azonban bizonyos, hogy teljes keresztmetszetében csak az összes itt felsorolt vállalati mutatóval és az azokra épülő elemzési szempontrendszerrel tudjuk kétséget kizáróan meghatározni azt, hogy milyen kockázatokat jelent a honvédség számára egy-egy beszerzés.

A fentiekből következően mindenkor a beszerzést vezérlő szervezet vagy szervezeti elem vezetőjének kell eldönteni azt, hogy a felsorolt elemzési tételek mekkora és melyik hányadát végzik el, annak érdekében, hogy a szállító teljesítő képességéről, előzetesen, viszonylag megnyugtató képet kapjanak és ne fordulhasson elő olyan eset, hogy a szerződéskötést követően derülnek ki a beszállító teljesítést gátló tulajdonságai. Ekkor már ugyanis a honvédség mindenképpen birtokon kívülre kerül, mert köti az általa előírt szerződés, hajtja a teljesítés iránti érdek.

Ha csak a szerződéses jogviszony létrejöttét követően derül ki, hogy a szállító a vállalásait csak engedmények árán, alacsonyabb műszaki tartalommal, időben eltolva, vagy egyáltalán nem tudja teljesíteni, a beszerző honvédségi szervezet – futva a pénze után – vagy kényszerűen teljesítési engedményeket ad, vagy újabb részösszegeket investál az üzletbe, a későbbi teljesítés reményében, vagy bizonyos károk elfogadásával kihátrál a szerződésből, esetleg peres útra tereli azt. Bármely, fentebb felsorolt megoldás bonyolult eljárásrendet jelent, amelynek nyomán a honvédség mindenképpen – ha nem is mindig pénzügyi, de – veszteségeket szenved. Szélső esetben még az összes anyagi jellegű kár megtérülte esetén is megmarad a teljesítés elmaradása, vagy az új eljárás miatt jelentős késést szenvedő ellátási hiányból adódó kár, amely adott esetben lehet nagyobb súlyú is, mint a pénzügyi veszteség.

Ezért úgy gondolom, hogy viszonylag nagy terjedelme ellenére, az előzőekben leírt céganalízis, vagy annak legfontosabb részeinek előzetes elvégzése nagyságrenddel kevesebb munkát és stresszt igényel, mint amennyi ügyintézés egy nem megfelelő céggel kötött, rossz szerződés végrehajtása során jelentkező ellentmondások és kárveszély utólagos kivédése érdekében szükséges.

A céganalízis elvégzése mérlegelésének tárgya tehát nem az kell, hogy legyen, hogy hosszadalmas, vagy nagy terjedelmű-e a rendszer, hanem az, hogy ennek a munkának az elvégzésével igen nagy valószínűséggel olyan beszerzési biztonság teremthető meg, amely egyrészt a ráfordításnál nagyobb mennyiségű munkát tesz feleslegessé, kizárja a nem megfelelő, vagy elmaradó teljesítések miatti stressz folyamatok kialakulását és nagyon nagy százalékban biztosítékot jelent az esetleges anyagi veszteségek elkerülésére.

Ezt a céganalízis rendszert, illetve az annak elvégzésébe befektetett munkát egyfajta biztosításnak kell tekinteni, amelynek eredményeként ha kiszűrhetők a „táskás bácsik”, a fantom cégek, a gazdasági erejüknél, műszaki teljesítési potenciáljuknál fogva a honvédségi igények kielégítésére alkalmatlan, de kapzsiságuk miatt bármit elvállalni képes vállalkozások, a honvédségi megrendelésekből talpra állni akaró, de gazdaságilag ingatag, vagy szélső esetben a hazug, kókler szerencse vadász, jogi értelemben nem létező cégek, akkor bizton állítom, hogy érdemes elvégezni ezt a munkát.

Az elmúlt 10–15 évben a katonai beszerzések során is megtapasztalhattuk, hogy *a piac törvényei* – éppen azért, mert a versenyről és ezen keresztül a fennmaradásról szólnak – *minden állami szabályozás ellenére is kegyetlenek*. Legfőbb vezérlő elemük az érdek, amely nem tűri meg maga mellett az érzelmi kategóriákat. Ebben a világban ezért alapozni elsősorban a rengeteg információn nyugvó, a saját érdekeinket leginkább támogató objektív ismeretekre kell, tudomásul véve, hogy ezek megszerzése és birtoklása sincs ingyen, ez is befektetést igényel.

Úgy gondolom, hogy az előzőekben felvázolt céganalízis ennek az ismerethalmaznak a része, amely nagymértékben járulhat hozzá ahhoz, hogy beszerzési döntéseinkben elkerülhető legyen a későbbi buktatók egy nagyon jelentős csoportja.

Kemény János

Az al-Kaida mozgalom*

A Bush-kampány során gyakran elhangzott, hogy az al-Kaida ismert vezetőinek háromnegyedét elfogták, vagy megölték. Arról keveset beszéltek, hogy mára teljesen átalakult az USA és szövetségesei ellen irányuló fenyegetés. A 2001. szeptember 11-i merényletek előtt az al-Kaidának voltak például kiképzőtáborai, amelyek merényletek elkövetése után jó célpontjai voltak a megtorló csapásoknak, azonosítani lehetett a vezetőiket, vagyis a probléma valamilyen szinten körül volt határolva. Ahogy ez eltűnt az afganisztáni háborúban, úgy esett szét az Oszama bin Laden körüli kemény mag, amely felelős volt a merényletekért. Így sokkal nehezebb lett a fenyegetés mértékének megbecslése, és a készülő merényletek elhárítása. Ma nem egy nagy csoporttal áll szemben a világ, hanem sok kicsivel, amelyek magukévá tették az al-Kaida ideológiáját, és hozzá hasonlóan elszántak a nyugatellenes merényletek kivitelezésében. A szerző alábbiakban az idáig vezető utat vázolja fel.

Oszama bin Laden útja az al-Kaida megalapításáig

Oszama bin Laden 1957. március 10-én született Rijadban. Gazdag családból származik. Apja, Mohamed bin Laden, Szaúd-Arábia legsikeresebb építészeti vállalkozója volt,¹ vagyonát 5 milliárd dollárra becsülték.² Anyja világi neveltetésű szíriai asszony. Apját korán elveszítette, tizenegy éves volt, amikor 1968-ban, helikopter-balesetben meghalt.

1974-ben, tizenhét évesen, közgazdaságtant kezdett tanulni Jeddában, az Abdel Aziz egyetemen, hogy idővel elfoglalhassa helyét a családi vállalkozásban. Ezzel egyidejűleg, és a közgazdasátnál jobban érdeklődött az iszlám tanulmányok iránt. Jeddá akkoriban a szélsőségesek fellegetője volt. Itt ismerkedett meg többek között Abdullah Azzam (1941–1989) tanaival, egyes vélemények szerint vele magával is.

Abdullah Azzam palesztin származású vallási oktató, aki korábban aktív részt vállalt az izraeliek elleni dzsihádban. Vallási tanulmányait Damaszkuszban kezdte. Egyiptomban, az al-Azhar egyetemen szerzett diplomát, később iszlám vallásjogból doktorált. Azt hirdette, hogy azok, akik az iszlám nevében harcolnak, eltávolodtak a

* Az MHTT 2004. évi pályázatán II. díjat nyert tanulmány rövidített, szerkesztett változata.

1 Jason Burke: The making of the world's most wanted man: Part 1, October 28. 2001 The Observer (a továbbiakban: The making Part 1).

2 Családi kör. HVG 2001/09/29.

valódi iszlámtól, és csak egy jól szervezett katonai erő tudja helyreállítani az iszlám társadalom egységét. Jelmondata az volt, hogy: „Csak a dzsihád és a puska: semmi tárgyalás, semmi konferencia, semmi dialógus”. Az elsők között csatlakozott az afgán dzsihádhoz.³ Foglalkoztatta a dzsihád globalizálásának gondolata. A *muszlim földek védelme – A legfontosabb kötelesség* című művében azt fejtegette, hogy ha egy közösség ereje nem elég a hitetlenek elleni harcra, akkor a dzsihádnek addig kell körkörösén tágnulnia, amíg az egész világra ki nem terjed.⁴ Közvetve ő tekinthető az al-Kaida (magyarul: bázis) névadójának. Sokan az ő munkájának, az *Al-Qa'idah Al-Sulbah*nak a címéből eredeztetik a szervezet nevét.⁵ Egybevág Azzaméval az al-Kaida értékrendje is. A szervezet a következőképpen határozta meg önmagát: „A konfrontáció, amire mi a hitehagyott rezsimek ellen törekszünk, nem ismeri a szókrateszi vitákat, (...) a platóni ideákat, (...) sem az arisztotelészi diplomáciát. De ismeri a golyók párbeszédét, a gyilkosságok, robbantások és a pusztítás ideáit, valamint az ágyú és a géppuska diplomáciáját.”⁶

Amikor Oszama bin Laden 1979-ben elvégezte az egyetemet, több fontos esemény történt az iszlám világban. Győzött az iráni iszlám forradalom, Izrael békét kötött Egyiptommal, muszlim radikálisok foglalták el a mekkai nagymecsetet, amit a szaúdi kormány csak véres harcok árán tudott visszavenni, és ekkor vonult be Afganisztánba a Szovjetunió.⁷ A szovjet beavatkozás meghatározó lett Oszama bin Laden életében: 1980-ban Peshawarba ment a családi vállalkozás afgán és pakisztáni tagjaival, hogy segítse a mudzsahedeket a szovjetek ellen. Ekkor még nem ment afgán területre, csak pénzt adott a dzsihádhoz, és igyekezett minél több támogatót szerezni a számukra.

Céljainak megvalósítását sokban segítette, hogy apja révén jó kapcsolatai voltak Szaúd-Arábiában. Diákkorában közeli barátságba került a szaúdi hírszerzés későbbi vezetőjével, Turki al-Faisal herceggel, aki ma Szaúd-Arábia londoni nagykövete. Kapcsolatainak először akkor vette hasznát, amikor 1980-ban, Abdullah Azzammal együtt megalapította első fedőcégét, a Maktab al Khidamatot (szolgáltatási iroda – MAK). Ezen keresztül elsősorban újoncokat, de felszerelést és munkagépeket is tudott szerezni a mudzsahedek számára. Arra nincsenek adatok, hogy a MAK-nak lettek volna kapcsolatai nyugati titkosszolgálatokkal, arra viszont igen, hogy a szaúdival szoros, a pakisztánival lazább kapcsolatban állt. A MAK működése úgy indult, hogy Peshawarban, Beit-al-Ansar (hívók háza) néven, logisztikai központot hozott létre a Pakisztánba áramló külföldi újoncok számára.⁸

3 Colonel (Ret.) Jonathan Fighel: Sheikh Abdullah Azzam: Bin Laden's spiritual mentor; September 27, 2001 International Policy Institute for Counter-Terrorism www.ict.org.il (a továbbiakban: Sheikh Abdullah Azzam)

4 Rostoványi Zsolt: Az iszlám világ és a nyugat – Interpretációk összecsapása, avagy a kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága. Bp. Corvina, 2004. 96. o.

5 Ely Karmon: The Bombing of Synagogues in Istanbul: An al-Qaida Operation or a Revival of Turkish Islamist Terrorism? November 15, 2003 www.ict.org.il

6 Military Studies in the Jihad Against the Tyrants <http://www.usdoj.gov/ag/trainingmanual.htm>

7 Jason Burke: Al-Kaida. A terror árnyéka [Bp., HVG Kiadói Rt., 2004. (a továbbiakban: Al-Kaida) 77. o.]

8 Jason Burke: The making Part 1

A MAK segítette a kiképzőtáborok működését is, de a fenntartók mások voltak, például a Harakat-al-Mujahdeen, vagy a Laskar-i-Toiba. Az igazi al-Kaida táborok az al-Farúq és az Abu Dzsindal voltak, ahol specializált képzés folyt.⁹ Az újoncok az egyéb táborokban hagyományos gyalogsági kiképzést kaptak. 2001-re ezekből kb. 50 működött Afganisztán területén. Az újoncok közül a legjobbakat és azokat, akik valamilyen okból ígéretesek voltak, terrorista-kiképző táborokba küldték tovább, ahol megtanulhatták, hogyan kell bombát építeni, biztonságosan kommunikálni, pénzt szerezni stb. A táborok létesítéséhez előbb a pakisztáni kormány, később a tálib kormányzat támogatását kellett megszerezni azoknak, akik tábort akartak nyitni. A kiképzettek számáról igen eltérő adatok vannak. Egyes források csak tízezer főről beszélnek, a Washington Post hússzezer főről tud 47 országból.¹⁰

Oszama bin Laden 1988-ban szakított Abdullah Azzammal, aki Afganisztánra akarta korlátozni a működési területüket. A szakítás után alapította meg a saját szervezetét, amely később al-Kaida néven lett ismert. Abdullah Azzam 1989. november 24-én merénylet áldozata lett: három bombát helyeztek el azon az útvonalon, amelyen a mecsetébe járt. A merényletben rajta kívül két fia is meghalt. Nem ez volt az első eset, amikor megpróbálták megölni. Korábban a mecsete szónoki emelvénye alá tettek bombát, de az nem robbant fel.¹¹ Voltak olyan feltételezések, hogy Oszama bin Ladennek köze volt a merényletnek, de ezt igazoló bizonyíték nem került elő. Azzam halála után a MAK felbomlott, radikális magja az al-Kaidához szegődött.

Csatlakozott bin Ladenhez az egyiptomi al-Jihad Zavahiri vezette része, ideológiájában és kapcsolataiban közel került hozzá az indonéziai Jamiah Islamiyya, az algériai Groupe Salafiste pour la Prédication et le Combat (GSPC), a marokkói Salafiya Islamiya, a pakisztáni Laskhar-e-Toiba, az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom (IMU) és még több, egyes becslések szerint 20–40 kisebb-nagyobb regionális csoport. Az al-Kaida támogatta, illetve támogatja az afgán, a csecsenföldi, a tádzsikisztáni, a szomáliai, a kasmíri, a szaúd-arábiai és a jemeni fegyveres csoportokat, kapcsolatban áll a libanoni Hezbollahnal.¹² Becslések szerint a világ 40–60 országában van jelen. Célja minden muszlim egyesítése, és egy, a kalifák uralma alatt álló állam megalapítása, amit csak erőszakos úton tart elérhetőnek. Ebből következően tagjai szemben állnak minden, a nyugati világ által támogatott, szekuláris muszlim rezsimmel, és a megdöntésükre törekcsenek.

Richard Clarke, a Clinton- és Bush-adminisztráció terrorizmusellenes koordinátora, könyvében így jellemezte az al-Kaidát: „Világméretű politikai összeskűvés, vállalási köntösbe bujtatva. Ártatlan embereket öl a figyelemfelhívás érdekében. Célja, hogy egy 14. századi teokráciát hozzon létre, ahol a nőknek nincsenek jogaik, mindenkinek muszlimnak kell lennie, a sárja jogrendszer pedig arra használják, hogy kezeket vágjanak le és embereket kövezzenek halálra. Céljaik megvalósításához felhasználják a világ bankhálózatát és pénzügyi szervezeteit. Okos emberek, sokan

9 Jason Burke: *Al-Kaida* 181. o.

10 Douglas Farah and Peter Finn: *Terrorism Inc.* November 21, 2003 Washington Post

11 Colonel (Res.) Jonathan Fighel: Sheikh Abdullah Azzam

12 bővebben: The 9/11 Commission Report.

közülük a mi egyetemeinken tanultak. Úgy hiszik, hogy céljaik megvalósításához – melyek között szerepel az Amerikai Egyesült Államok elpusztítása is – legalább egy évszázad kell. Jó felderítőik vannak. A támadások előkészítése során alvó sejteket és fedőcégeket alkalmaznak, a felkészülés évekig is eltarthat. Ők az első számú ellensé-
günk, közöttünk vannak, a városainkban.”¹³

Az al-Kaida a szovjetek afganisztáni kivonulása után

1989-től, a szovjet hadsereg távozása után, az afgán dzsihádból polgárháború lett. Ebben bin Laden nem kívánt részt venni, ezért hazatért.¹⁴ Az al-Kaida ebben az időben nem volt több, mint Afganisztánban megfordult veteránok laza szövetsége, amely bajtársiasságon, barátságon, harci élményeken alapult, és amelyet bin Laden tekintélye tartott össze. A csoporthoz tartozók egy része Afganisztánban maradt, más része visszatért hazájába.

Szaddam Husszein 1991-es kuvaiti inváziója sokkolta bin Ladent. Felajánlotta, hogy mudzsahedei élén kiűzi Szaddamot Kuvaitból.¹⁵ A királyi család azonban nem akart vallási fanatikusokat felfegyverezni, inkább az amerikaiakat hívta segítségül. Bin Laden ezt követően szervezkedni kezdett, mire a szaúdi hatóságok házi őrizetbe helyezték. Ennek ellenére a szaúdi királyi család egy disszidensének segítségével el tudta hagyni az országot. Az útja Hassan al-Turabihoz, Szudán vallási vezetőjéhez vezetett, aki egyetértett vele a világméretű kalifátus megalapításában. Turabi szerint a sűitáknak és a szunnitáknak félre kell tenniük az ellentéteiket, és egyesíteniük kell erejüket a közös ellenség ellen. Már 1989 őszén kérte bin Ladent, hogy vigye a szervezetét Szudánba, és segítse az ottani, keresztény felkelők elleni harcot.¹⁶ Bin Laden a családjával és néhány száz afgán veteránnal érkezett Kartumba. Szervezte az általa megálmodott dzsihád anyagi hátterét, de megpróbált fellépni a szaúdi királyi család ellen is. Cégeket alapított, pénzt szerzett és küldött a világ minden táján harcoló mudzsahedeknek, kiképzőtáborokat szervezett.¹⁷ 1992-ben adta ki első fetváját, amely az amerikai csapatok Szomáliából való kiűzésére szólított fel.¹⁸ Ebben az évben kapcsolatba hozták egy Jemenben elkövetett merénylettel, amelynek célpontja egy olyan szálloda volt, amelyben gyakran szálltak meg Szomáliába tartó amerikai katonák.¹⁹

1996-ban Szudán amerikai és szaúdi nyomásra kitoloncolta az al-Kaidát, miután kapcsolatba hozták az Etiópiában 1995. június 26-án, Hoszni Mubarak ellen megkísérelt merénylettel.²⁰ A szudániak egy afgán frakciót kértek meg bin Laden befogadá-

13 Richard A. Clarke: *Against All Enemies – Inside America's War on Terror*. (a továbbiakban: *Against All Enemies*) Free Press, 2004. 218. o.

14 Jason Burke: *The making Part 1*

15 I met Osama bin Laden http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/uk_news/magazine/3570751.stm

16 The 9/11 Commission Report 74. o.

17 Jason Burke: *The making of the world's most wanted man: Part 2* October 28, 2001 *The Observer* (a továbbiakban: *The making Part 2*)

18 The 9/11 Commission Report 76. o.

19 Richard A. Clarke: *Against All Enemies* 88. o.

20 1995 *Patterns of Global Terrorism* http://www.fas.org/irp/threat/terror_95/terafr.htm

sára. Mire Afganisztánba érkezett, a tálibok visszaszorították a befogadóit. Erre ő megegyezett a tálibokkal, és letelepedett Dzsalamabadban. Kezdetben próbálta magát nem elkötelezni egyik frakció mellett sem. Kapcsolatot tartott pl. Gulbuddin Hekmatyarral, a tálibok ellenségével. De néhány hónap múlva, amikor a tálibok jelentős győzelmeket arattak, és elfoglalták Kabult, elérkezettnek látta az időt a szorosabb együttműködésre. Nem sokkal később, azt követően, hogy kétszer is merényletet kíséreltek meg ellene, Omár mullah hívására Kandahárba költözött.

Bin Laden helyzete sokkal jobb volt Afganisztánban, mint Szudánban. Szervezete szabadabban működhetett, vezetőinek mozgása nem volt korlátozva. Olyannyira, hogy az afgán védelmi minisztérium rendszámtábláit és az afgán nemzeti légitársaság gépeit használták.

Bin Laden stratégiai elképzelései ekkor kezdtek formálódni, főként Ayman al-Zawahirinek a hatására. Javaslatára erősítette kapcsolatait helyiekkel és a tálib rendszerrel. Szintén Zawahiri tanácsára globalizálta a céljait, ezt szolgáló fetvát adott ki 1998-ban. Mohamed Atef a katonai stratégia formálásában segítette. Ennek a célnak az elérése érdekében adta ki 1996-ban a második fetváját, amelyben amerikai és nyugat-európai állampolgárok megölésére szólította fel az igazhívőket.

Az al-Kaida vonzerejét az adja, hogy túlnő a nemzeti islamista mozgalmak céljain és ideológiáján. Közös célt, és ezzel együtt egyszerű magyarázatot ad az iszlám világ bajaira azzal, hogy minden rosszat a nyugati civilizációtól, főként az USA-tól eredeztet.

Bin Laden az Afganisztánban kialakult szervezetre építve hozta létre csoportjának hierarchiáját, amely a következő:

- Súra Tanács, a szervezet irányítója, tagjai bin Laden belső köréből valók;
- Sharia és Politikai Bizottság, hatásköre a fetvák kiadása, amelyeket különböző akciók – köztük terrortámadások – legitimálására használtak;
- Katonai Tanács, feladata a merényletek kitervelése, célpontok keresése és a kiképzőtáborok fenntartása;
- Pénzügyi Tanács, feladata a pénzszerzés, a kiképzőtáborok költségeinek fedezése, a műveletek pénzelése, az utazások és egyéb költségek fedezése;
- Külföldi Beszerzések Tanácsa, feladata a fegyverek, robbanóanyagok és technikai eszközök beszerzése;
- Biztonsági Tanács, feladata a vezetők fizikai védelme, a hírszerzés és a kémelhárítás;
- Információs Tanács, feladata a szervezet propagálása.

Ez a szervezet a funkciók koordinálására szolgált. A merényletek szervezését ezen a struktúrán kívül végezték.²¹

Az al-Kaida nevéhez kapcsolt merényletek

Bin Laden 1998 februárjában létrehozta az Iszlám Világfront a Dzsihadra a Zsidók és Keresztések ellen nevű szervezetet. Ettől számítják az al-Kaida tényleges megalakulását. Egy hónap múlva követték el az USA kelet-afrikai nagykövetségei elleni

21 Overview of the Enemy http://www.9-11commission.gov/staff_statements/staff_statement_15.pdf

merényleteket. Az USA bizonyítani tudta, hogy bin Ladennek köze volt hozzájuk, mivel az egyik öngyilkos merénylő, Mohamed al-Owali nem teljesítette a feladatát, és a robbanás előtt elmenekült, a kenyai hatóságok pedig elfogták. Letartóztatójának megadott egy szanaai telefonszámot, amit a merénylet kapcsán hívott fel. A telefonszám ellenőrzése során jutottak a nyomozók a kenyai támadás bombagyárának nyomára. A számot Bin Laden műholdas telefonjáról is többször hívták a merénylet napján és a merénylet utáni napon.

Az USA-nak sikerült bizonyítékokat találni arról, hogy a USS Cole cirkáló elleni 2000. októberi támadást is az al-Kaida irányította. Az akcióra Tawfiq bin Attash (másnéven Khallad) jelölt ki két embert, Rahim al-Nashirit és Jamal al-Badawit, akiket személyesen képzett ki. Khallad irányította a műveletet Afganisztánból vagy Pakisztánból, Nashiri a helyi megbízott szerepét kapta. Nashiri feltételezések szerint régi al-Kaida tag, bin Laden bizalmasa, aki elfogásáig a Perzsa-öbölbeli akciókért volt felelős.²² A terroristák eredetileg a USS The Sullivanst akarták megtámadni 2000. január 3-án, Badawi be is szerezte a támadáshoz szükséges hajót, de az a robbanóanyag súlyától útközben elsüllyedt. Ugyanezt a hajót használták a USS Cole elleni támadásban. A The Sullivans elleni támadás valószínűleg részét képezte volna a milenniumi támadássorozatnak, amelynek jordániai és amerikai ágát leleplezték.²³

Az al-Kaida legtöbb áldozatot követelő merénylete a WTC ikertornyainak leombolása volt. Az ezt követően vele összefüggésbe hozott jelentősebb merényletek a következők:

- 2002. április: Tunéziában földgázszállító tartálykocsi robbant fel Afrika egyik legrégebbi zsinagógája előtt. A halálos áldozatok száma 21, köztük sok a német. Pakisztánban: Musharraf elleni merényletkísérlet.
- 2002. június: Pakisztánban merénylet az amerikai nagykövetség ellen, következménye 11 halott és 40 sebesült.
- 2002. október: Indonéziában, Bali szigetén öngyilkos merénylők két, külföldiek által szívesen látogatott klub ellen követtek el merényletet, amelyben 202-en haltak meg. Az áldozatok többsége helybeli és ausztrál.
- 2002. november: Kenyában egy izraeliek által szívesen látogatott szálloda ellen követtek el 13 áldozatot követelő öngyilkos merényletet. Röviddel később föld-levegő rakétákat lőttek ki egy izraeli utasszállító repülőgépre, eltalálniuk szerencsére nem sikerült.
- 2003. május: öngyilkos merénylet a szaúdi fővárosban külföldiek által lakott épületek ellen, az áldozatok száma 34.
- 2003. május: Marokkóban egy addig ismeretlen csoport intézett támadást zsidó és nyugati célpontok ellen, a halottak száma 29.
- 2003. augusztus: Bagdadban az ENSZ székháza előtt robbant teherautó-bomba. A 24 halálos áldozat között volt az ENSZ iraki főmegbízottja.
- 2003. november: Törökországot rövid időn belül két súlyos merénylet rázta meg, amely 60 ember halálát okozta. Az áldozatok többsége török állampolgár.

22 The 9/11 Commission Report 169. o.

23 Richard Clarke: *Against All Enemies* 213. o.

- 2003. december: két öngyilkos merénylő akarta megölni Musharraf tábornokot.
- 2004. március: Madridban a délelőtti csúcsporgalomban több vonaton robbantottak, több mint 200 utas halálát okozva.
- 2004. május: Szaúd-Arábiában, Khobar városban lövöldözés és túszejtés után 22 halott.
- 2004. december: Öngyilkos merénylő autóbombát robbantott a szaúdi belügyminisztérium előtt, néhány perccel később egy toborzóiroda előtt robbant fel egy másik öngyilkos merénylő autója.

2001. szeptember 11-e után a merényletek többségét már nem az al-Kaida, hanem a hozzá kapcsolódó szervezetek hajtották végre. Ettől kezdve a terrorista fenyegetés jelentősen átalakult. Hírszerzési források szerint több mint egy tucat regionális iszlám terrorcsoport szeretné a műveleteit internacionalizálni. E csoportok egy része valószínűleg kapcsolatban áll az al-Kaidával, de Oszama bin Laden-től csupán inspirációt kapnak, a merényleteket és a pénzügyi hátteret maguk szervezik. Ezek a csoportok alkalmazkodtak a terrorizmusellenes intézkedésekhez. Kasmírban, Afrikában, a Fülöp-szigeteken és másutt állítottak fel kiképzőtáborokat, amivel megnehezítették a hírszerző szolgálatok munkáját, de a bennük folyó kiképzés sokkal alacsonyabb szintű, mint az afganisztáni táborokban volt. Komoly veszélyforrást jelentenek azok a csoportok is, amelyek csak korlátozott akciók kivitelezésére képesek. Az al-Kaida által képviselt fenyegetés tehát most egészen más, mint volt 2001. szeptember 11-e előtt. Szaúd-Arábiában például két, korábban ismeretlen csoport, az Al Haramain Brigádok és a Két Mecset Brigádja követett el merényleteket szaúdi vezetők és nyugat-európai vendégmunkások ellen.²⁴ Ezek a csoportok nem képesek a 2001. szeptemberihez hasonló merényletet elkövetni, de az ún. lágy célpontok (nyugati turisták által látogatott szállodák, bárók, külföldi vendégmunkások szállásai, nagykövetségek) ellen végre tudnak hajtani látványos akciókat.

Az al-Kaida szerepének megítélése

Nyugaton sokáig nem vettek tudomást az iszlám terrorizmusról. Bin Ladenre először az 1993-as WTC elleni robbantáskor figyelt fel az FBI. Közvetlen köze akkor nem volt a merénylethez, de kapcsolatban állt a merényletet szervező Ramsi Youseffel.²⁵ 1993-ban és 1994-ben feltűnt az amerikai hírszerzési forrásokban is, de ekkor még csak a terrorizmus finanszírozójaként. Áttörés mind Oszama bin Laden mind az al-Kaida ismertségében 1996-ban következett be, amikor Jamal Ahmed al Fadl – bin Laden szudáni pénzügyi megbízottja – az amerikaiaknál keresett menedéket azután, hogy elsikkasztotta az al-Kaida pénzének egy részét. Tőle kaptak olyan információkat, amelyek segítették megismerni és megérteni a szervezet szerepét.²⁶

24 Raymond Bonner and Don Van Natta Jr.: Regional Terrorist Groups Pose Growing Threat, Experts Warn; February 8, 2004 New York Times

25 Richard A. Clarke: Against All Enemies 79. o.

26 The 9/11 Commission Report 79. o.

Az USA 1997-ben kérte bin Laden kiadatását, de a tálibok megtagadták a teljesítését. A külső és belső nyomás azonban olyan nagy volt, hogy – ha csak névlegesen is –, el kellett rendelniük a házi őrizetbe vételét. 1998-ban Turki herceg – a szaúdi hírszerzés akkori vezetője – személyesen próbálta meg elérni a táliboknál bin Laden kiadatását, de nem járt sikerrel. Ezután a szaúdiak leállították a táliboknak nyújtott segítséget.²⁷ 1998. augusztus 20-án Clinton elnök 12 947. számú elnöki utasítása szerint bin Laden és társait terroristafigyelő-listára helyezték, hogy akadályozzák az al-Kaida pénzügyi akcióit.²⁸ Ezzel párhuzamosan az USA az Operation Infinite Reach fedőnevű művelet során 1998. augusztus 20-án bombázta az al-Kaida feltételezett állásait Afganisztánban és Szudánban.²⁹ Az ENSZ is kérte a táliboktól bin Laden kiadatását az ENSZ BT 1999. október 15-én elfogadott 1267. számú határozatban, és mivel ennek sem tettek eleget, a határozatban rögzített szankciók 1999. november 14-én életbe léptek Afganisztán ellen.³⁰ Ennek keretében a tálib rezsim minden külföldi bankban lévő pénzét befagyasztották. Az ENSZ BT 2000. december 19-én kiadott, 1333. számú határozatával az ENSZ egyoldalú fegyverembargót rendelt el a tálibok ellen – ebben, ha csak közvetve is, Oszama bin Laden személyének és szervezetének is volt szerepe. Ez volt az első olyan ENSZ- fegyverembargó, amely a hadban álló felek közül csak az egyiket sújtotta.³¹

*Az al-Kaida szerint a dzsihád az egyetlen út az iszlám világ problémáinak megoldására. A Gammat al-Islamiya*³² volt vezetői megjelentettek egy könyvet, amelyben kritika tárgyává tették ezt a felfogást.³³ A könyv szerint az al-Kaida céljai tipikusan afgán célok, és nem jelentenek megoldást semmire, ugyanakkor az egész arab világot nehéz helyzetbe hozzák. Fellépésének következménye 1.) a fiatal afgán állam bukása, 2.) az, hogy nemcsak az al-Kaidát, hanem a többi iszlamista szervezetet is üldözik a világ minden részén, 3.) hogy elmosódott a különbség a terrorizmus és a megszállás ellen harcoló legitim ellenállási mozgalmak között, és 4.) Izraelnek könnyebb elfogadtatni a stratégiai érdekeit.

Az al-Kaidának öt olyan alapvető érve van, amit előszeretettel hangoztat. Ezek és a könyv szerzőinek velük kapcsolatos megjegyzései a következők:

1.) Nemzetközi összeesküvés szerveződött az iszlám és az iszlám mozgalmak kirtására, függetlenül attól, hogy mit tesz az al-Kaida. – A könyv szerint ilyen jellegű tevékenység nem volt érezhető 2001. szeptember 11-e előtt.

2.) Az amerikai érdekek soha sem találkozhatnak a muszlimok érdekeivel. – A könyv szerint ez nyilvánvalóan történelem- és valóságtagadáson alapul. Azok az

27 Jason Burke: The making Part 1

28 Antiterrorism and Effective Death Penalty Act of 1996 <http://www.fas.org/irp/crs/96-499.htm>

29 Infinite Reach <http://www.globalsecurity.org/military/ops/infinite-reach.htm>

30 Az ENSZ biztonsági Tanácsának 1267. határozata <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/300/44/PDF/N9930044.pdf?OpenElement>

31 Afghanistan: Current Issues and U.S. Policy Concerns, CRS Report for Congress <http://fpc.state.gov/documents/organization/7654.pdf>

32 A Gammat al-Islamiya az 1990-es évek egyik meghatározó terrorcsoportja volt, amely a luxori merénylet után kiegészített az egyiptomi kormánnyal, és beszüntette a fegyveres harcot.

33 Egyptian Islamist Leaders Fault Al-Qaida's Strategy; Sunday, January 11, 2004 AL-SHARQ AL-AWSAT

al-Kaida tagok, akik harcoltak a szovjetek ellen, emlékezhetnek arra a támogatásra, amit az USA adott a mudzsahed mozgalom számára. A tálib rezsim is profitálhatott volna a Clinton-adminisztráció felajánlásából.

3.) A kibékülés és a tárgyalás nem célravezető az Amerika által vezetett koalícióval, sőt, egyenlő az árulással. Nincs más út, csak a konfrontáció. – A könyv szerint a prófétai hagyomány ellentmond ennek az állításnak, hiszen a próféta is megegyezett a zsidókkal és békét kötött a mekkaiakkal.

4.) Az USA közvéleménye nem tudja elviselni a jelentős emberveszteségeket. Példának hozták a vietnami háborút és Szomáliát, és azt állítják, hogy az USA ki fog vonulni Szaúd-Arábiából és a Perzsa-öböl vidékére is. – A könyv szerint ez az állítás figyelmen kívül hagyja a történelmi tényeket: bár az amerikaiak a közvélemény nyomására valóban kivonultak Vietnamból, mégis képesek voltak ellensúlyozni a kommunista előretörést. Vietnamból nem lett „első dominó”, pedig ott állt mögötte egy szuperhatalom. Szomáliába pedig humanitárius okokból vonultak be amerikaiak, az amerikai politikai vezetésnek semmiféle stratégiai érdeke nem fűződött az országhoz. A Perzsa-öböl térségében azonban egészen más a helyzet.

5.) Nem emberi erővel akarnak győzni, hanem az istenbe vetett hittel. Omár mullah például azt nyilatkozta az amerikai támadások idején, hogy biztos a győzelemben, mert isten velük van. – A hit fontosságát a könyv írói nem vonják kétségbe, de rámutatnak arra, hogy a tanítások értelmezésekor a győzelemhez vezető útra is tekintettel kell lenni.

A könyv szerzői úgy látják, hogy az al-Kaida a szándékaival ellenkező eredményt ért el. Az al-Kaida felépítésében, stílusában, eszközeiben és céljaiban egyaránt földalatti szervezet, amely azonban nem állapította meg a konfrontáció prioritásait. Ahelyett, hogy olyan ellenfelekre korlátozta volna tevékenységét, amelyekkel szemben hosszabb távon is sikeres lehetett volna, úgy lépett fel, mint egy szuperhatalom.

Az al-Kaida viszonya a civil lakossághoz

Az al-Kaida a szalafi mozgalom tagja. A mozgalmon belül több irányzat vetélkedik egymással. Mindegyiknek az a célja, hogy visszatérítse az iszlám világot a helyes útra. A mozgalom nagyobbik része békés, a radikális mag viszont erőszakos úton akar eredményt elérni.

Az 1990-es évek közepétől az akkori dzsihad mind Algériában, mind Egyiptomban vesztesre állt, szimpatizánsaik a Közel-Keleten is marginalizálódtak. Egyiptomban a két fő ellenálló csoport, a Gamat al-Islamiya és az al-Dzsihad egyoldalú fegyverszünetet kötött. Algériában a GIA szétesett és háttérbe szorult. Mindez az után következett be, hogy saját országaik polgári lakossága ellen követtek el merényleteket. A megbukott terrorcsoportok radikálisainak jelentős része külföldre, főleg Afganisztánba ment.

A nemzeti mozgalmak bukása után a hangsúly az Amerika-ellenességre tevődött át. A szalafi mozgalomhoz tartozók döntő többségének véleménye megegyezik abban, hogy az USA háborút vív a muszlim világ ellen. Az al-Kaida felrója az Egyesült Államoknak és a Nyugatnak, hogy segítik Izraelt a palesztinok ellen, segítették a szerbeket a boszniai muszlimok ellen elkövetett etnikai tisztogatások végrehajtásá-

ban, segítik Indiát Kasmírban, a Fülöp-szigetek kormányát a muszlimok ellen, segítették Kelet-Timor elszakadását, és kizárólag az USA-t hibáztatja az afganisztáni állapotokért. A 2001. szeptember 11-i támadást úgy próbálják beállítani, mint az ezek elleni tiltakozást.

Az al-Kaida 2001. szeptember 11-e előtt nem foglalkozott a civilekkel. 2002. április 24-én jelent meg az „A Kaida al-Dzsihad nyilatkozata a hősök mandátumával és a New York-i és washingtoni műveletekkel kapcsolatban” című nyilatkozat, amelyben közzétették állásfoglalásukat a civilek megöléséről és az amerikaiak ellen meghirdetett totális háborúról. Ezt a deklarációt csak a dzsihadista weboldalakon publikálták. Rámutatnak arra, hogy neves vallási vezetők támogatták az izraeliek ellen elkövetett öngyilkos merényleteket, de tiltják az amerikaiak ellen irányulókat. A következtetésük egyértelmű: mindkét hatalom veszélyt jelent a muszlimokra, ezért ugyanazokkal az eszközökkel kell fellépni ellenük. A dokumentum odáig megy, hogy a mérsékelt vallási vezetők nézeteit az amerikai érdekek megtestesítőjének állítja be, szemben a dzsihadistákéval, akiket a hitbuzgóság vezérel.

Az ártatlan civilek megölésének tilalmát is vitatja a dokumentum. Nem fogadja el, hogy azok, akik szeptember 11-én a World Trade Centerben tartózkodtak, ártatlannak voltak. Egy hét pontból álló feltételsort közöl, amelyből csupán egynek a megvalósulása esetén is jogosnak tekinti a civilek elleni fellépést. Ezek szerint egy újságíró, mint az amerikai propagandagépezet része, legitim célpont lehet. Ugyanez vonatkozik az akadémikusokra, üzletemberekre és mindenki másra, aki segíti állama működését. A World Trade Centerben dolgozók ennek megfelelően a gazdaságban betöltött szerepük miatt válhattak legitim célponttá.³⁴

Az al-Kaida az 1990-es évek elejétől van jelen Európában. Az afgán dzsihad első veteránjai 1992-ben érkeztek Boszniába. Bosznia tökéletes hely volt az új dzsihadra, hiszen muszlim közösség állt keresztény agresszorral szemben. Létrehozták a saját frontalakulatukat, ami névleg kapcsolódott a boszniai hadsereghez, a valóságban azonban nem volt hozzá sok köze. Ez az alakulat gyakran balkáni viszonylatban is brutálisan lépett fel. A nyugat-európai és az amerikai hírszerzés is vizsgálta, hogy honnan kapnak támogatást, eközben találtak rá bin Ladenre – aki akkoriban Szudánban volt –, és európai fedőcégeire. Így került a hírszerző szervezetek figyelmének középpontjába a Finsbury Park mecset Londonban, a milánói Kulturális Központ, a Third World Relief Agency Bécsben, a Benevolence International Foundation Chicagóban és az International Islamic Relief Organization Szaúd-Arábiában. Ezek a szervezetek adták a pénzt, a háttérrel és az irodákat az arab brigád tagjainak.

Az amerikai kormányzat világhosszá tette a boszniai vezetés számára, hogy a külföldieknek el kell hagyniuk Boszniát. Ez a daytoni egyezménynek is része volt. Mivel nem történt meg, a francia békefenntartók rajtaütöttek az arabok egyik kiképzőbázisán. A rajtaütés során letartóztattak tizenegy embert, közöttük két iráni diplomatát.

34 A statement from qaidat al-jihad regarding the mandates of the heroes and the legality of the operations in New York and Washington, http://www.mepc.org/public_asp/journal_vol10/alqaeda.html

Nagy mennyiségű robbanóanyagot és terveket foglaltak le nyugati békefenntartók ellen irányuló merényletekről.

Az amerikaiak megfenyegették a boszniai vezetést, hogy felfüggesztik a kormányt támogatott támoogatást, de ez sem hozott eredményt. Az amerikai hírszerzés még 2002-ben is talált Boszniában új al-Kaida sejteket. Végeredményben azonban nem tudták azt a fajta dzsihádot folytatni, amit Csecsenföldön vagy Kasmírban. Nem voltak sikeresek, de tapasztalatokat szereztek, és megvetették a lábukat Nyugat-Európában.³⁵

Ezzel együtt a madridi előtt nem sok emberben merült fel, hogy Európában is történhetnek merényletek. Illuzórikusnak bizonyult az a biztonságérzet, amit sokan az al-Kaida USA-ellenes retorikájából merítettek.

* * *

Egy dolog biztos: nincs olyan módszer (ahogyan Condoleezza Rice mondta: nincs ezüstgolyó), amelyik megszünteti a terrorizmust. Lehet ellenlépéseket tenni, preventív eljárásokat alkalmazni, de nem szabad megfeledkezni arról, hogy a terroristának elég egyszer sikeresnek lenni ahhoz, hogy elérje a célját, a rendőrségnek és titkosszolgálatnak viszont mindig sikeresnek kellene lennie, ami már csak a nagy számok törvénye miatt is lehetetlen.

Nemzetközi szinten a terrorizmus sokáig komoly tényező marad. Vannak, akik szerint a periférián elkövetett merényletek nem jelentenek komoly veszélyt a nyugati világra. Ez óriási tévedés. Ha pl. sikeres lett volna a Musharraf tábornok elleni valamelyik merénylet, akkor Pakisztán destabilizálódik. Az a Pakisztán, amely nemcsak az USA legfontosabb szövetségese a terrellenes háborúban, hanem egyben az egyetlen atomfegyverekkel rendelkező iszlám állam is.

Szükséges, hogy a nyugati világ nagyobb szerepet vállaljon a világ krízisrégióinak stabilizálásában, és emellett nagyobb figyelmet kell fordítani a Lowell E. Jacoby altengernagy, a DIA (Defense Intelligence Agency – védelmi hírszerző szolgálat) főnöke megfogalmazása szerinti „kormányzat nélküli területek”-re.³⁶ Ezek olyan területek, ahol semmilyen kormányzati kontroll nem érvényesül, ezért a terroristák szabadon működhetnek.

35 Richard A. Clarke: *Against All Enemies* 136–140. o.

36 Current and Projected National Security Threats to the United States Vice Admiral Lowell E. Jacoby, U.S. Navy Director, Defense Intelligence Agency Statement For the Record Senate Select Committee on Intelligence 24 February 2004; <http://intelligence.senate.gov/0402hr/040224/jacoby.pdf> 4. o.

Zhu Ruichen

Az észak-koreai atomfegyverkezésről

Az alábbi írás a ZMNE Katonai Műszaki Doktori Iskola PhD hallgatójának, egyben a Kínai Népköztársaság Budapestre akkreditált helyettes katonai és légügyi attaséjának a rövid összefoglalóját és egyéni értékelését tartalmazza. A szerző reméli, hogy a téma iránt érdeklődőknek egy távol-keleti katonai szakértő véleménye segít a kérdés lényegének jobb megértésében. A Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban – elterjedten használatos rövid elnevezéssel Észak-Koreában –, a nukleáris tevékenység hosszú múltra tekint vissza. Az észak-koreaiak az 1950-es és 1960-as években indították el a nukleáris programot, a nukleáris szakértelem felhalmozását, az 1970-es és 1980-as években pedig megkezdték az atomfegyverprogram tervezését és megvalósítását. Az 1990-es években az erős nemzetközi ellenőrzés ellenére sem hagyták abba a nukleáris fegyverek előállítására irányuló kísérleteket. Így 2002-ben kitört az észak-koreai atomfegyver válság, amelyet azóta sem sikerült megoldani.

Észak-Korea nukleáris programja

A KNDK megalakulása előtt nem sokkal Moszkva tudósokat küldött Koreába, hogy geológiai kutatásokat folytassanak. A koreai háború éveit kínai tudósok érkeztek Észak-Koreába, hogy radioaktív anyagok után kutassanak. 1955-ben Moszkva és Észak-Korea megállapodást kötött a nukleáris téren folytatandó együttműködésről. A megállapodás megkötése után rövidesen megkezdődött az észak-koreai tudósok szakmai képzése a dubnai nukleáris kutatóközpontban és kisebb számban ugyan, de Kínába is érkeztek tudósok hasonló céllal. 1959-ben írták alá a második nukleáris együttműködési megállapodást, amelynek értelmében Észak-Korea még egy kutatási célokat szolgáló reaktort kapott.

1964-ben Észak-Korea nukleáris kutatóközpontot épített Jongbon mellett. Ezzel, valamint a Szovjetuniótól kapott kísérleti reaktorról, amelyet Pakcsong mellett helyeztek üzembe, Észak-Korea önálló nukleáris kutatásokba kezdett. Néhány éven belül a technológiai ismeretek bővülése lehetővé tette egy második atomreaktor megépítését.

Az 1960-as években a Szovjetunió nem adta át Észak-Koreának a legmodernebb nukleáris technológiát, mert attól tartott, hogy az a rivális Kínához kerülhet. 1964-ben, amikor Kína elvégezte első kísérleti atomrobbantását, Észak-Korea kínai közreműködéssel felmérte az ország uránium készleteit. A vizsgálatok 4 millió tonna uránérc létezését mutatták ki. A kínai atomrobbantás sikerét látva Észak-Korea Peking segítségét kérte terve megvalósításához, de Kína elutasítóan reagált.

Az 1970-es évek végén Észak-Korea nukleáris programja egy új szakaszhoz érkezett, amikor a Koreai Népi Hadsereg és az Atomenergetikai Minisztérium felhatalmazást kapott a nukleáris program gyakorlati megvalósítására, beleértve a nukleáris tevékenységet folytató létesítmények és a szükséges infrastruktúra gyors bővítését. Ebben a szakaszban kezdett el Észak-Korea behatóan foglalkozni az urándúsítás és a hordozóeszközök megalkotásának kérdésével. Ugyancsak ebben a szakaszban vette kezdetét egy 50 megawattos atomreaktor építése, ráadásul már ekkor megszületett a döntés egy nagyobb, 200 megawattos reaktor megépítéséről is.

Számos amerikai nukleáris szakértő úgy véli, hogy Észak-Korea rendelkezik két nukleáris fegyverprogrammal, plutóniumfeldolgozással és urándúsítással.¹ Feltételezések szerint Észak-Korea olyan teljes nukleáris fűtőelem-ciklussal rendelkezik, amely uránbányát, konvertáló üzemet, urándúsítót és atomerőművet tartalmaz. Ha azonban a kiégett fűtőelemeket, mint nagyaktivitású radioaktív hulladékot a reprocesszáló üzemben megfelelő technológiával kémiaiilag feldolgozzák, és plutóniumot választanak ki belőle, a Nagaszakiban ledobott atombombával megegyező hatóerejű atomtöltethez jut(hat)nak.

Ha a bányászott természetes összetételű uránban az urán-235 arányt (például gáz centrifugával) 50% fölé dúsítják, a Hirosimánál ledobott bomba készítését követik. Észak-Korea rendelkezik a plutóniumfeldolgozáshoz és az urándúsításhoz szükséges ismeretekkel és technológiai háttérrel. A földalatti létesítményeket elemzők szerint már azelőtt készen lehettek, hogy az Egyesült Államok figyelemmel kezdte kísérni az észak-koreai nukleáris törekvéseket az 1980-as években.²

Észak-Korea vélhetően jelenleg még nem rendelkezik atomfegyverrel, de megvan a szükséges szakértelme és erőművi kapacitása ilyen fegyver előállítására. Ezen kívül Észak-Korea sikeresen fejlesztett ki atomtöltet hordozására és célbajuttatására alkalmas eszközöket, megfelelő hatótávolságú rakétákat is. Ez már régóta ismert tény, amelyet Phenjan és a nyugati hírszerzések egyaránt megerősítettek.

Észak-Korea 1985-ben csatlakozott az atomsorompó szerződést aláíró országokhoz és a Jongbon melletti gázhűtéses reaktorát nemzetközi ellenőrzés alá helyezte, elosztatva ezzel a nemzetközi közösség meglévő aggodalmait.

Észak-Korea 1991-ben ratifikálta az atomsorompó szerződést és azt követően kezdett tárgyalásokat Dél-Koreával a Koreai-félsziget atomfegyver-mentesítéséről. 1992-ben a két ország szerződésben vállalt kötelezettséget arra, hogy nem gyártanak és alkalmaznak atomfegyvereket és nem hoznak létre katonai célú nukleáris létesítményeket. A megállapodás lehetővé tette egymás tevékenységének kölcsönös ellenőrzését, és rendelkezett a Közös Nukleáris Ellenőrzési Bizottság felállításáról. Mindemellett Észak-Korea szerződést kötött a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséggel (NAÜ) is tevékenységének nemzetközi ellenőrzéséről.

Az első nemzetközi ellenőrök 1992-ben érkeztek Észak-Koreába, akik bizonyítékokat találtak arra vonatkozóan, hogy az ország nem tesz eleget kötelezettségeinek.

1 Népszabadság Online: Washington túlzott Észak-Korea kapcsán [2004. december 10.]

2 Románia Magyar Szó, 2004. március 6.: Phenjan atomfegyverprogramja.

Ezzel egyidőben amerikai kémműholdak felvételeket készítettek egy épülőfélben lévő nukleáris üzemről.

Észak-Korea tagadta a vádakát és nem engedélyezte nukleáris iparának további nemzetközi ellenőrzését. 1993. március 12-én az észak-koreai vezetés nyilvánosságra hozta döntését, melynek értelmében az atomsorompó szerződés felmondását kezdeményezi. Észak-Korea minden idegen állampolgárt kiutasított, megakadályozta a nukleáris ellenőrök tevékenységét, csak a diplomaták maradhattak az országban. Az atomsorompó szerződés 1993 nyarára tervezett felmondásától Észak-Korea nemzetközi nyomásra elállt, és beleegyezett abba, hogy a kérdésről New Yorkban folytasson tárgyalásokat. 1994-ben Észak-Korea olyan megállapodást kötött az Egyesült Államokkal, amelynek alapján az Egyesült Államok, Japán és Dél-Korea bevonásával évi félmillió tonna fűtőolajjal látja el, továbbá plutóniumtermelő reaktorait is kicseréli két könnyűvízes reaktorra, cserében Észak-Korea nukleáris programját befagyasztja.

Ezt követően az ellenőrök ismét folytathatták munkájukat és sor került néhány nukleáris létesítmény bezárására is. De amint azt annak idején a dél-koreaiak kijelentették, Phenjan továbbra is semmisnek tekinti a megállapodást, és tovább dolgozik nukleáris fegyverprogramján. Igazat adva az amerikaiaknak, Phenjan elismerte, hogy urándúsítási tevékenységet folytat.

Az atomsorompó egyezmény felmondása 2002–2003-ban

2002 októberében James Kelly, a távol-keleti ügyekkel foglalkozó amerikai külügyminiszter-helyettes látogatást tett Észak-Koreában. Az országot elhagyva kijelentette, hogy az észak-koreaiak elismerték, hogy nukleáris fegyverek fejlesztésén dolgoznak. Phenjan később tagadta, hogy ilyet mondtak volna és azt követelte, hogy az Amerikai Egyesült Államok üljön le vele tárgyalni, és egy dokumentumban vállalja: nem támadja meg az országot.³

Az amerikaiak ettől elzárkóztak, és a további CIA-információk alapján 2002 decemberében felfüggesztették az 1994-es keretegyezmény szerinti olajszállítást. Erre válaszul Phenjan egyre elkeseredettebb lépésekre szánta el magát: feltörte a nukleáris létesítmények pecsétjeit, amelyet a NAÜ ellenőrei raktak fel az ellenőrzés idején, leszerelte az ellenőrző kamerákat, kiutasította a NAÜ ellenőreit az országból, és végül újraindította az egyetlen működtethető 5 MW(e) kapacitású reaktort, mondván azzal a céllal, hogy „ezzel pótolja a kieső olajszállítmányokat”.

2003. január 6-án a NAÜ ultimátumban fenyegette meg Phenjant, hogy átadja az ügyét az ENSZ Biztonsági Tanácsának, amennyiben Észak-Korea nem tesz eleget a szervezet kormányzóinak tanácsa által megfogalmazott felhívásnak, amely az együttműködés, az ellenőrzések haladéktalan felújítására szólít fel a kétoldalú biztonsági megállapodásnak megfelelően. Négy nap múlva a KCNA, a hivatalos észak-koreai hírügynökség bejelentésében leszögezte, hogy Észak-Korea véglegesen kilép az atomsorompó szerződésből és felmondja a Nemzetközi Atomenergia Ügy-nökséggel kötött ellenőrzési megállapodást. Így Észak-Korea az első olyan ország

3 azsia.net: Phenjan megneemtámadási szerződést követel, 2003. július 21.

volt, amelyik visszavonta hozzájárulását az 1970-ben hatályba lépett, 187 ország által aláírt és ratifikált atomsorompó szerződéshez. Ezzel visszavonta az engedélyét, hogy a NAÜ ellenőrizze nukleáris berendezéseit.

Feszültség a Korea-félszigeten 2003 óta

Az amerikai elnök, George W. Bush 2003. január 29-ei beszédében azt mondta: „Ma az észak-koreai rezsim arra használja nukleáris programját, hogy félelmet keltsen és engedményeket próbáljon elérni. Amerikát és a világot azonban nem lehet megfélemlíteni.” Bush rámutatott arra is, hogy nem zárja ki a katonai erő alkalmazását Phenjannal szemben.

A beszédet követő időkben Észak-Korea és az Egyesült Államok egyaránt kemény katonai lépéseket tett.

Február 20-án egy észak-koreai harci gép megsértette a dél-koreai légteret. Február 24-én Észak-Korea rövid hatótávolságú kísérleti rakétát indított a Japán-tenger nemzetközi vizeinek irányába, ami erős aggodalmat váltott ki Dél-Koreában, Japánban és az Egyesült Államokban. Március 2-án Észak-Korea négy MiG-29-es és MiG-23-as vadászgéppel megakadályozta egy amerikai fegyverzet nélküli RC-135 négymotoros kémrepülőgép felderítő tevékenységét a Japán-tengeren, az észak-koreai partoktól 70 km-re. A Pentagon szerint az egyik gép célradarját is az amerikai kémrepülőre irányította. Március 10-én Észak-Korea megismételte a rakétakísérlet.

Ami a másik felet illeti, az USA március 4-től április 2-ig közös hadgyakorlatot tartott Dél-Koreával a félszigeten. Erre huszonnégy B-1-es és B-12-es bombázót rendelték az amerikai Guam-szigeti támaszpontra. A Carl Vinson amerikai repülőgéphordozó Dél-Koreába érkezett 70 géppel a fedélzetén, valamint további mintegy 5 ezer amerikai katona csatlakozott a Dél-Koreában állomásozó 37 ezer társához. Észak-Korea hevesen, megtorlással fenyegetőzött mondván, hogy „a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság nem maradhat passzív az amerikai katonai cselekmények fokozódása láttán. A forradalmi fegyveres erők és a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság népe nagy erejű védelmi megtorló intézkedésekkel fog válaszolni”.

Az egyre súlyosodó helyzettel párhuzamosan, 2003. április 10-én lejárt Észak-Korea felmondásának 90 napos várakozási ideje az ENSZ Biztonsági Tanácsánál.

A kialakult feszültség enyhítése érdekében mind Észak-Korea, mind az USA hajlandó volt tárgyalást kezdeni. Álláspontjuk abban különbözött, hogy Észak-Korea közvetlen kétoldalú párbeszédet akart folytatni, míg az USA sokoldalú tárgyalásokon szeretett volna beszélni a problémákról. Ekkor az amerikaiak felkérésére Kína fokozott diplomáciai tevékenységbe kezdett, a nemzetközi közösség elvárásainak megfelelően. Kína közvetítésével 2003 áprilisában háromoldalú tárgyalásokat tartottak az USA, Észak-Korea és Kína részvételével, míg 2003 augusztusában, 2004 februárjában és 2004 júniusában hatoldalú tárgyalásokra került sor Pekingben az USA, Kína, Oroszország, Japán és a két Korea között. Jóllehet a tárgyalok kézenfogható lényeges eredményt nem hoztak, azonban „sikerült jobban megérteni” egymás álláspontját, valamennyi fél kinyilvánította a „békésen, diplomáciai úton való megoldás iránti vágyát”, és megállapodtak, hogy diplomáciai csatornákon keresztül fenntartják a kapcsolatot a pekingi tárgyalások folytatása érdekében.

Miért akar Észak-Korea atomfegyvereket?

A következő tényezők együttesen vezettek oda, hogy Észak-Korea elrendelte az önálló atomfegyver-arsenál megteremtését:

1. A Japán ellen bevetett két atombomba mély nyomot hagyott Kim Ir Szenben, Észak-Korea volt elnökében. Az általa vezetett ellenállási mozgalom szinte mindig vesztesen került ki a Japán ellen vívott harcból, ezzel szemben a két amerikai atombomba azonnal térdre kényszerítette az addig legyőzhetetlennek hitt Japánt. Kim Ir Szen meggyőződésévé vált, hogy atomfegyverek birtokában a legkeményebb ellenségek felett is győzelmet arathat.
2. A második okot a koreai háború szolgáltatta. Amikor az északi csapatok lerohanták Dél-Koreát, Kim Ir Szen biztos volt abban, hogy az Egyesült Államok nem vet be atombombát országa ellen. Ezzel szemben MacArthur tábornok taktikai atomfegyverek alkalmazását fontolgatta Észak-Korea ellen.⁴ Bár a Truman-adminisztráció nem engedélyezte atomfegyverek bevetését és menesztette MacArthur tábornokot, Kim Ir Szen ettől kezdve úgy érezte, hogy országa azon államok közé tartozik, amelyek ellen az Egyesült Államok kész atomfegyverek alkalmazását fontolóra venni.
3. A harmadik ok az, hogy megrendült Észak-Korea Moszkvába vetett hite, amikor 1962 októberében kitört a kubai rakétaválság. A két szuperhatalom nukleáris összecsapásával fenyegető válságot sikerült ugyan kezelni, de Észak-Korea Moszkva visszakozását Kuba, azaz egy szövetséges elárulásaként értékelte. A Szovjetunió nukleáris garanciáiba vetett bizalom összeomlása az észak-koreai nukleáris politika felülvizsgálatát eredményezte.
4. A fordulóponthoz az 1970-es évek végén következett be, amikor a világ tudomást szerzett a titkos dél-koreai nukleáris programról. Mindaddig Észak-Korea úgy vélte, hogy a Koreai-félszigeten folyó legitimációs harc eszköztárában nem szerepelnek atomfegyverek. Washington rávette Dél-Koreát a nukleáris program feladására cserébe az amerikai atomfegyverek védeleméért. Ekkor rendezték meg először a Team Spirit hadgyakorlatot, amelyet Észak-Korea egy nukleáris támadásra való felkészülésnek tartott.
5. Ami a mostani helyzetet illeti, Phenjan állítása szerint Észak-Koreának azért van szüksége nukleáris fegyverek kifejlesztésére, mert az Egyesült Államok fenyegető magatartást tanúsít vele szemben. Azt hangoztatták, hogy a Washingtonból érkező fenyegetések kényszerítették az országot nukleáris fegyverprogramjának felújítására. Utaltak egyebek között George Bush amerikai elnöknek arra a 2002. januári beszédére, amely szerint Észak-Korea, Irakkal és Iránnal együtt része az ördög tengelyének („axis of evil”).

4 Neszeneked.uw.hu: Észak-Korea fegyverkezése, tömegpusztító fegyverei.

6. A KCNA hivatalos észak-koreai hírügynökség 2003. júniusi számában azt írta, hogy az atomfegyver lehetővé tenné, hogy a hagyományos fegyverzetek csökkentéséből adódó forrásokat a gazdaság fejlesztésére fordítsák. Phenjan rendelkezik egyébként a világ egyik legnagyobb hadseregével, az 1,1 millió katona nagy része a déli határnál lévő „demilitarizált zóna” közelében teljesít szolgálatot.
7. Napjainkban egyre több ember ért egyet azzal a véleménnyel, miszerint azért gyárt atomfegyvert Észak-Korea, mert csak így remélheti, hogy a külvilág felfigyel rá, és főként fizet. Fizet, mert fél. Észak-Korea viszont nem lehet meg a kínai olajszállítmányok és az amerikai élelmiszersegély nélkül.

Észak-Korea számos országgal működött együtt a nukleáris technológiák terén, így a Szovjetunióval és Kínával az 1950-es években, az NDK-val, Csehszlovákiával és Kubával az 1960-as években. Feltételezik, hogy hasonló együttműködést folytatott Egyiptommal, Iránnal, Líbiával, Szíriával és Romániával. A legtöbb közel-keleti országgal való együttműködése nem hozott komoly eredményeket, az iráni – észak-koreai közös erőfeszítések azonban igen produktívnak bizonyultak. A két ország nukleáris együttműködése igen alacsony szinten és intenzitással feltehetően az 1980-as években vette kezdetét.

Az Irak és Irán közötti háború lezárultával Irán elhatározta nukleáris kapacitásának bővítését. Elhatározásának elsődleges oka a tömegpusztító fegyverek hadrendbeállítására irányuló iraki törekvés volt. Észak-Korea elsősorban az iráni uránbányászat beindításában és felfuttatásában működött közre, de nem kizárt, hogy nukleáris fegyverek gyártásában is együttműködött a két ország.

2004. elején vált ismeretessé, hogy Észak-Korea 1989 és 2000 között atomfegyverek gyártásához szükséges technológiákat vásárolt Pakisztánból.

Nagy Árpád Fizikai Szemle 2003/4. számában megjelent *Észak-Korea felmondta az atomsorompó egyezményt* című cikke szerint Észak-Korea a következő civil nukleáris létesítményekkel rendelkezik:

- RT-2000 nukleáris kutatóreaktor, 8 MW(th), Yongbyon;
- 5 MW(e) kísérleti reaktor, Yongbyon;
- 50 MW(e) nukleáris erőmű, Yongbyon, építés alatt;
- Taech'on-i 200 MW(e) nukleáris erőmű, építés alatt;
- Kumho-chigu-i könnyűvízes reaktor-telep, 2 x 1000 MW(e), Kumho-chigu (KEDO Projekt, nincs befejezve).

A fentiekén kívül van egy feltételezett földalatti fegyverkezési komplexum Kumchangriban. Ezt a létesítményt 1996. második felében azonosították, Yongbyontól északra 12 km-re, illetve a fővárostól (Phenjan) északra 50 km-re. Yongbyonban található az egyetlen működőképes 5 MW(e) atomerőmű, a kiegészített fűtőelemrudakat reprocesszáló üzemmel (radiokémiai laboratórium) együtt, amelyre az 1985. december 12-től 2003. január 10-ig terjedő időtartamban az atomsorompó szerződés és így a kötelező NAÜ-ellenőrzés is kiterjedt.

1999. március 16-án, a Clinton-adminisztrációval aláírt egyezmény alapján (cserébe 0,5 millió tonna élelmiszersegélyért) Észak-Korea betekintést engedett a kumchangri-i földalatti létesítménybe, de ott az amerikai ellenőrzés nukleáris tevékenységet nem észlelt. Az ellenőrzést 2000 májusában megismételték, és hasonló eredményre

jutottak. Az amerikai ellenőrök feltételezték, hogy az ellenőrzés idejére a berendezéseket eltávolították, illetve azt valószínűsítették, hogy a 200 méter mélységben kialakított helyiségekben a nukleáris fegyvereket előállító komplexumot 2003-ra teljesen kiépíthetik, vagy Kumchangriban tömegpusztító fegyvereket tárolhatnak, ha az ellenőrzések nem folytatódnak.

A szerző őszinte köszönetét fejezi ki PhD témavezetőjének, Solymosi József egyetemi tanárnak a Magyar Tudományos Akadémia doktorának a közlemény korrekciójához nyújtott nyelvi, stilisztikai segítségéért.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Faludi Péter: A „koreai kérdés” eredetéről; Kül-Világ
[A nemzetközi kapcsolatok folyóirata I. évfolyam, 200/3. szám.]
- [2] Nagy Árpád: Észak-Korea felmondta az atomsorompó egyezményt [Fizikai Szemle, 2003/4. 151. o.]
- [3] Phenjan atomfegyverprogramja
<http://www.hhrf.org/rmsz> (2004. március 6.)
- [4] Észak-Korea fegyverkezése, tömegpusztító fegyverei
[neszeneked.uw.hu](http://www.neszeneked.uw.hu) (2004. december 9.)
- [5] Forszázs – Friss hírek: Észak-Korea elutasítja a sokoldalú tárgyalásokat
www.altonova.hu. (2003. március 8.)
- [6] Phenjan megnehtámadási szerződést követel
<http://www.azsia.net> (2003. július 21.)
- [7] Észak-Korea tárgyalna az atomfegyverről
<http://www.stop.hu/hirek/politika/index>. (2004. november 24.)
- [8] Washington túlzott Észak-Korea kapcsán
www.nol.hu (2004. december 10.)
- [9] Észak-Koreának már van plutóniumbombája
<http://www.azsia.net> (2004. október 17.)
- [10] Miért gyárt atomfegyvert egy csődben lévő állam
<http://www.radio.hu> (2003. augusztus 27.)
- [11] Észak-Korea atombomba robbantással fenyegetőzik
<http://www.ma.hu> (2003. július 26.)

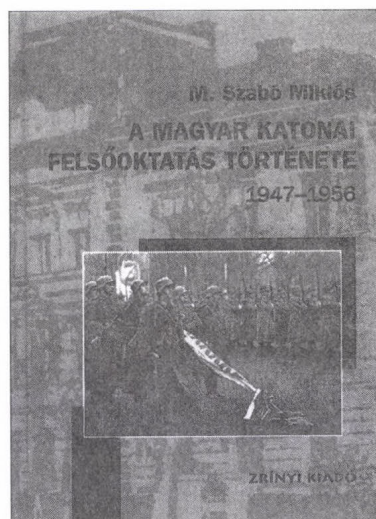
A katonai felsőoktatás elkötelezett robotosainak

M. Szabó Miklós: A magyar katonai felsőoktatás története 1947–1956*

A Zrínyi Kiadó gondozásában 2004 őszén megjelent Prof. Dr. Szabó Miklós akadémikus, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem rektorának könyve: *A magyar katonai felsőoktatás története 1947–1956* címen.

A 271 oldalas, ízléses kivitelezésű könyv tartalmában levéltári kutatásokon, forráskritikákon, a korabeli „szereplők” visszaemlékezésein és sajtótermékek hasznosításán alapszik. Az 1947–1956 között eltelt kilenc év története öt fejezetre bontva mutatja be a második világháború utáni katonai felsőoktatás újra indítása feltételeinek megteremtését, a Honvéd Hadiakadémia felállítását és rövid idejű működését, a Honvéd Törzsstanfolyam, majd a Magasabb Parancsnoki Tanfolyam történetét. A könyv nagy része az 1950 őszén felállított Honvéd Akadémia létrejöttét, valamint az 1955 március 15-ig lezajlott tanévek sajátosságait foglalja magában. Végül a könyv befejező része a felső szintű politikai tisztképzés első időszakát, 1948-tól 1956-ig tartalmazza.

A tudományos igényességgel elkészített munka a vázolt időszak katonai nevelési, képzési, valamint szociológiai szempontból ad átfogó képet a katonai

felsőoktatásról, de jól érzékelhető korrajzot is tükröz az ötvenes évek küzdelmes, sok feszültséggel, ellentmondásokkal és áldozatokkal terhes, ugyanakkor a „fényes szelek” nemzedékének lelkes, áldozatkész, megpróbáltatásokkal és sikerekkel is gazdag életéről. Így sok ismeretet nyújt napjaink katonapedagógusainak, az elkötelezett robotosoknak arról a küzdelmes, de mégis eredményes munkájáról, amely gyakorlatilag megalapozta a felnövekvő tiszti nemzedékek mind magasabb szintű felsőfokú képzését.

* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004. 271 p.

Az olvasó a könyv I. fejezetében a Honvéd Hadiakadémia felállításának körülményivel, valamint rövid életű működésének sajátosságaival ismerkedhet meg. Az új hadsereg új felső szintű (vezérkari) tisztjeinek képzését elsősorban Sólyom László (1908–1950) vezérőrnagy, katonai csoportfőnök szorgalmazta. Irányításával dolgozták ki az új intézet dokumentációját, s az 1947. december 1-jén megnyitó ünnepségen a vezérkar főiskolájaként minősítette a tanintézetet, jöllehet a hazánkban működő Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) csak Tiszti Továbbképző Tanfolyam néven járult hozzá az új tanintézet megnyitásához. Az év tavaszától megjelenő felhívásra mintegy 350 tiszt jelentkezett. Közülük 70 főt hívtak be írás- és szóbeli vizsgára, végül 18-án kezdtek meg tanulmányaikat a háborús károkra magán viselő akadémia helyett ideiglenesen a Térképészeti Intézet kijelölt épületében.

A második évfolyam – 66 pályázóból 20 fő 1948. október 1-jén már végleges helyén, a mai egyetemünk objektumai-ban kezdte meg tanulmányait. A tanári kar a magyar tudomány és politikai élet kiválóságaiból, s a vezérkari testület legjobb szakembereiből tevődött össze. A második tanév igen rövidre sikerült, mivel 1948. szeptember 9-én a lemondott Veres Péter helyére – Farkas Mihály pártfőtitkár-helyettes került a honvédelmi miniszteri funkcióba. Az új miniszter tevékenysége megpecsételte a Hadiakadémia működését. Miközben a hallgatók megkezdték az ismerkedést a szovjet hadtudomány alapjaival, a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Katonai Albizottsága 1948. december 14-ei ülésén arról döntött, hogy 1949. február 1-jével meg kell szüntetni a vezérkari állománycsoportot és a vezérkari testületet. A vezérkari tiszteket pedig középfokú képesítésű tisztekké minősítették vissza.

Sólyom altábornagy 1949. január 6-án tájékoztatta az akadémia állományát a miniszteri rendeletről, melynek következtében január 17-ével felfüggesztették az akadémia működését. Így a Honvéd Hadiakadémia felfüggesztésével lezárult az első – rövid életű – felsőfokú tisztképzés rendkívül fontos szakasza. A hatalomra került baloldali erők ezzel önmagukat hozták nehéz helyzetbe, mivel az elkövetkező években ez a döntésük hozzájárult az új, felső szintű katonai vezetői kar kialakításának gondjaihoz.

A II. fejezet a rendkívüli gondokkal, problémákkal küszködő Honvéd Törzstanfolyam 1949. július 22–1950. szeptember 25. közötti történetét mutatja be, amely a megszüntetett Honvéd Hadiakadémia bázisán szerveződött 1949 nyarán.

A rendkívül fesztett kiképzés – egy tanárnak (előadónak) 2–4 tantárgyat kellett oktatnia – együtt járt olyan problémákkal is, hogy az előadásokat szó szerint leírták a hallgatókkal szakirodalom (jegyzetek, segédletek stb.) hiányában. Az előadások elkészítése érdekében a harcászat tanárokat arra kötelezték, hogy – vasárnap kivételével – 23 óráig bent dolgozzanak. Sőt a tanári karnak, hogy fogalma legyen a korszerű szovjet kiképzési elvekről, bentlakásos előkészítő tanfolyamot szerveztek.

Ugyanakkor a tisztképzés továbbfejlesztése érdekében a Honvéd Vezérkar főnöke az 1950/51. évi továbbképzési tervben érzékeltette a Törzstanfolyam jövőjét is, amennyiben a „Törzstanfolyam továbbfejlesztésével lerakjuk az alapjait egy általános harcászati vezetőképző akadémiának, ahol a fegyvernek rátermett tisztjeiből kiképezzük a harcászati és hadművelleti vezetőket, valamint a fegyvernemi magasabb parancsnokokat. Ennek megfelelően a

Honvéd Törzstanfolyamon 1950 őszétől kétféle képzést indítunk, egy 1 évest és egy 2 évest.”

Az akadémia felállítását megelőzte a *Magasabb Parancsnoki Tanfolyam* féléves működése, amely a könyv *III. fejezetét* foglalja magába.

A felfokozott hidegháborús hisztéria légkörében a politikai tisztogatás a hadseregbe is jelentősen hatott. A koncepciók perек kapcsán a katonai felsővezetés kulcsembereit likvidálták, s a régi tisztikar zömét, benne a katonai tanintézetek tanárait eltávolították. 1950 első felében 234 főt, az év második felében további 10 000 főt távolítottak el. Ugyanakkor az 1950. március 15-től hatályba lépő „Rákóczi” hadrend erőteljes hadseregfejlesztést határozott meg, így őszre a hadsereg létszáma közel 115 000 főt tett ki, benne a tisztikar létszáma több mint 13 000 fő volt.

A Honvéd Törzstanfolyamot fokozatosan beolvasztották a Magasabb Parancsnoki Tanfolyamba, amely mintegy „előfutáraként” működött Király Béla vezérőrnagy parancsnoksága alatt az 1950 őszen felállításra kerülő Honvéd Akadémiának. A tanfolyam tevékenysége már magasabb szintű tisztképzést szolgált, hadosztály és hadtest szintű parancsnoki, politikai tiszt, illetve törzsparancsnoki beosztás ellátására képesített. Fél évi működés után e tanfolyam – erényeivel és gyengéivel együtt – teljesítette küldetését, újabb jelentős lépés történt a felső szintű tisztképzés területén.

A Honvéd Akadémia 1950. október 1–1955. március 15. közötti történetét ismerheti meg az olvasó a könyv *IV. fejezetéből*.

1950 elején kezdték felismerni, hogy a különböző tanfolyamok nem helyettesíthetik az akadémiai oktatást. Király Béla vezérőrnagy kapta feladatul a Honvéd Akadémia felállítását 1950. szeptember

25-ig. A leendő akadémia hallgatóit a HM Személyügyi Főcsoportfőnökség válogatta ki, felvételi vizsga ekkor még nem volt. A tanári kart a tanfolyamokat végző legjobb képességű tisztekből választották ki, de voltak közöttük Ludovika Akadémiát végzetek is. Az új tanintézet parancsnoka Király Béla vezérőrnagy lett. A Magasabb Parancsnoki Tanfolyamot beolvasztották a Honvéd Akadémiába. A tartalmi munka és a szervezési kérdések segítségével a háborút megjárt, nagy tapasztalatokkal rendelkező szovjet katonai tanácsadók vettek részt.

A 223 hallgatót három tagozatban képezték:

- 1.) az akadémiai két évfolyamos tagozat négy kiképzési csoportba osztva: általános (lövész), páncélos, tüzér és repülő;
- 2.) egy évfolyamos Magasabb Parancsnoki Tanfolyam, kezdetben öt, majd 9 hónapos időtartammal;
- 3.) egyéves Ezredparancsnoki Tanfolyam.

A tagozatok mellett miniszteri rendeletre *először indítják a különleges tanfolyamot* is, amelyben vezető pártfunkcionáriusok, az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) tisztjei, valamint a Politikai Főcsoportfőnökség beosztottai, csoportjai sajtútították el a katonai alapismereteket.

A tanév megpróbáltatásokkal terhelve, de eredményesen fejeződött be.

A *második 1951/52. tanév* a szovjet szisztémát követve, 1951. november 1-jétől 1952. október 10-ig tartott. „Erőltetett menetben” képezték ki a politikailag megbízható, új tisztikart. 1951 szeptemberében a fegyvernemi iskolákon 5008 új tisztet avattak fel, s az őszi folyamán induló I. évfolyamra 4020 növendéket vettek fel. Év végére a Magyar Néphadsereg (1951. június 1-jétől névváltozás!) létszáma 190 000 főre növekedett.

A tanév megkezdését követően, 1951. december 1-jével Moszkvából megérkezett a Frunze Akadémiát végzett új akadémiaparancsnok Gyulai Mihály ezredes, aki két éven keresztül állt az akadémia élén 1953. november 30-ig.

Ebben a tanévben is elrendelte a honvédelmi miniszter a pártfunkcionáriusok 1952. évi kiképzésének megszervezését.

A harmadik tanév 1952. november 1-jétől 1953. október 31-ig tartott.

1953. június közepén Nagy Imre Rákosi Mátyást váltotta, „új szakasz” kezdődött az ország életében. Farkas Mihályt is a vezérkari főnök Bata István váltotta fel a honvédelmi miniszteri székben. Parlamenti döntés született a haderőcsökkentésről és a katonai kiadások lefaragásáról. A 210 000 fős hadsereg közel 160 000-re csökkent, a 24 717 fős tiszti kar 18 000 főre apadt. Ugyanakkor a tisztképzés minőségi fejlesztése érdekében a Minisztertanács 1953. augusztus 8-i határozatával *főiskolává minősítette a Honvéd Akadémiát és a Sztálin Katonai Politikai Akadémiát.*

A Honvéd Akadémián a tanévben 403 hallgató kezdte meg tanulmányait. Az 1952/53. tanévet az oktatáson túl a nagyfokú építkezések is jellemezték.

Az 1953. november 1-jén kezdődő *negyedik tanév* vezetőváltással indult. December 1-jével a 3. lövész hadtest (Kecskemét) parancsnok-helyettesévé kinevezett Gyulai Mihály ezredes helyét Matékovits Endre vezérőrnagy, korábbi hadműveleti csoportfőnök, illetve Budapest Helyőrségparancsnoka foglalta el. A váltás abban az időszakban történt, amikor megkezdődött a hadseregfejlesztés új, minőségi szakasza is, amit az *atom- és tömegpusztító fegyverek megjelenése* követelt meg.

A tanévben 3 akadémiai évfolyamon 160–160, a Továbbképző Tanfolya-

mon 40, a levelező tagozat két évfolyamán 52, illetve 58, összesen 630 hallgató tanult, ami kiegészült az ÁVH-tól vevő 15 fővel. Ezen kívül 41 fős különleges tanfolyam is indult pártfunkcionáriusokkal. A tanári állomány 183-ról 222 főre nőtt, a törzs- és adminisztratív állomány 614 főről 545 főre csökkent.

Az akadémia vezetése 1954. augusztus 24-én felterjesztésben javasolta a honvédelmi miniszternek, hogy az 1954/55. kiképzési év kezdetével a Honvéd Akadémia nevét változtassa Zrínyi Miklós Katonai Akadémiára. E javaslatra Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa 1955. március hó 15-től a Honvéd Akadémiának a *Zrínyi Miklós Katonai Akadémia* megnevezést adományozta.

Ezzel a II. világháború utáni magyar katonai felsőoktatás egy nagyon fontos szakasza zárult le. A Honvéd Akadémia parancsnoki, törzs- és tanári állománya rendkívül nehéz időszakban, éjjel-nappal robotolva hatalmas erőfeszítése eredményeként korszerű felsőfokú katonai tanintézet jött létre, megalapozva az akadémia további működését, majd folyamatos korszerűsödését. Remélhetőleg sor kerül a továbbiakban a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, a Magyar Néphadsereg kádereképző intézményének tudományos értékű feldolgozására is.

A könyv V. fejezete a felső szintű politikai tisztképzés történetét dolgozza fel, amely hasonló körülmények és feltételek között zajlott, mint a Honvéd Akadémián, a képzés tartalma azonban rendeltetésénél fogva a társadalomtudományi tantárgyakra koncentrálódott. Működése 1956. decemberében ért véget, amikor beolvadt a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tanszékei közé.

Dr. Oroszi Antal

A 2004. évi pályázatokról

Eltérően a 2003-as évtől – amikor pénzühiány miatt nem írtunk ki pályázatot – 2004-ben ismét meghirdettük a Magyar Hadtudományi Társaság pályázatát. 12 jelíges pályamű érkezett be, ezeket megfelelő szinten elbíraltattuk, és a múlt év végén eredményt is hirdettünk (az elnökség december 10-ei ülésén hagyta jóvá az IB javaslatát).

A kiírásnak megfelelően kiadtunk egy első, két második és három harmadik díjat. Elsősorban a díjazott művek szerzőinek (de a többieknek is) felkínáltuk, hogy szerkesztett formában a Hadtudomány ezévi számaiban közöljük anyagaikat. A legtöbbnek élni kívánnak illetve már éltek is a lehetőséggel.

Az előző évekhez viszonyítva megközelítően azonos minőségű pályamunka érkezett be. Az általános tapasztalat az, hogy a kidolgozott értékelési módszer kiegyensúlyozott eredményt hozott, és a későbbiekben is jól használható lesz. A pályázat költségvetési fedezetének biztosítása, valamint a kiadott felkérések, szerződések, bírálati okmányok és összesítők kidolgozottsága egyrészt zökkenőmentes munkát tett lehetővé a vezetőség számára, másrészt a bíráló szakértők és a pályázók is fennakadás nélkül megkapták tiszteletdíjukat. A Társaság 2004. évi tudományos cikkpályázata sikeresen zárult.

Elhatározott szándékunk, hogy ha anyagi helyzetünk nem fordul még rosszabbra, ez évben is ki fogjuk írni a Hadtudományi Társaság pályázatát.

A pályázatok kérdéséhez tartozik még négy téma.

□ Az egyik, hogy a Currus Részvénytársaság – Horváth József elnökhelyettes közvetítésével – felajánlott 150 ezer forintot az MHTT részére pályázat kiírására az Rt. által

meghatározott témában (BTR korszerűsítése). Természetesen kiírtuk a pályázati felhívást, amelyre egyetlen értékelhető pályázat érkezett be, ezt 30 ezer forinttal díjaztuk. A pályaművet eljuttattuk a Currus részvénytársasághoz, összességében az akció 120 ezer forint megtakarítást hozott.

□ A másik esetben viszont mi (mármint a Társaság szakértői csoportja) vettünk részt eredményesen a Honvédelmi Minisztérium által kiírt pályázaton, amelynek témája a haderőreform volt. Az elnyert másfél millió forintból – a honoráriumok kifizetése után – szintén megmaradt mintegy 400 ezer forint, amelyet az anyag publikálására fordítottunk (részben a Hadtudomány már említett összevont számában, részben pedig önálló kiadvány formájában).

□ A harmadik pályázati hír, hogy együttműködőként csatlakoztunk – a HM OTF javaslatára – egy Európai Unió-s (úgynevezett HEFOP) pályázathoz, amelynek tárgya: Térségi Integrált Szakképző Központok létrehozása és infrastrukturális feltételeinek javítása. Ez egy oktatási program, amelybe a Magyar Hadtudományi Társaság elsősorban szakértőkkel kíván bekapcsolódni, vagyis szellemi kapacitással, amellyel bőven rendelkezünk. A pályázat eredményéről később tudunk beszámolni.

□ Végül a negyedik: önálló pályázatot nyújtottunk be a Nemzeti Civil Alapprogramok kollégiumához. A pályázat civil szervezetek tisztségviselőinek illetve dolgozóinak továbbképzését szolgálja. Mi 490 ezer forint kihatású pályázati anyagot adtunk be. Az elbírálás a napokban fejeződött be, pozitív eredménnyel: pályázatunkat elfogadták.

Az MHTT pályázati felhívása a 2005. évre

A Magyar Hadtudományi Társaság elnöksége – a küldöttgyűlés határozata értelmében, a jóváhagyott éves munkatervvel és költségvetési tervvel összhangban – pályázatot hirdet tanulmányok, elemzések megírására.

A pályázat meghirdetésének célja a Társaság tagságának aktivizálása, a tudományos tevékenység, mindenekelőtt a kutatás ösztönzése, publikálásra alkalmas, és elsősorban a gyakorlatban is hasznosítható anyagok készítése, a tagság önmegvalósítási lehetőségeinek bővítése.

A pályázat keretében a következő tudományos illetve kutatási témaköröket tartjuk célszerűnek feldolgozni:

- ❖ a biztonság modern értelmezése és aktuális problémái;
- ❖ a terrorizmus és az ellene vívott küzdelemben alkalmazható eljárások, módszerek, eszközök;
- ❖ a védelmi, illetve stratégiai tervezés, ezen belül a haderőtervezés aktuális kérdései;
- ❖ a haderő-átalakítás (haderőreform) aktuális problémái és azok megoldásának lehetőségei;
- ❖ a háborúval kapcsolatos elméletek változásai a jelenlegi kihívások fényében;
- ❖ a katonai vezetés időszerű kérdései és eljárásai;
- ❖ a logisztika előtt álló feladatok és azok lehetséges megoldásai;
- ❖ a haditechnikai és technológiai fejlesztés szükségessége, egyes területek legégetőbb problémái;
- ❖ a humánerőforrás-gazdálkodás napjainkban és a közeli jövőben;
- ❖ informatika a védelmi szférában;
- ❖ a társadalom és a hadsereg – a fegyveres erők demokratikus ellenőrzése,
- ❖ a határrendszet aktuális kérdései.

A pályázaton a Társaság tagjai egyénileg vagy csoportosan vehetnek részt, kifejezetten ezen pályázat céljára készített, eredeti, ebben a formában más helyre be nem nyújtott tanulmányokkal.

A pályaművek terjedelme nem haladhatja meg a három ívet.

A pályázat elsősorban a kiírásban szereplő (esetleg önálló kezdeményezés alapján választott, de a Hadtudományi Társaság illetve szakosztályai profiljába tartozó) téma kidolgozására irányul, lehet komplex jellegű, de foglalkozhat a téma egy részterületével is.

A pályázat jelíges, ily módon megőrzi a pályázó személyiségének anonimitását a pályamunka elbírálásának befejezéséig.

Elnyerhető díjak:

I. díj	egy	100 ezer forint,
II. díj	kettő	70 ezer forint,
		összesen 140 ezer forint,
III. díj	három	40 ezer forint,
		összesen 120 ezer forint.

Az elnökség az egyes szakmai területek kiemelkedő alkotásait különdíjban részesítheti.

*A pályamunkák beadási határideje:
2005. október 14-e.*

A pályamunkákat két gépelt (nyomtatott) példányban és elektronikus formában (lemezen, CD-n) kell benyújtani a Társaság titkárságára.

A pályaműveket az elnökség által felkért szakértők bírálják el.

A díjazott pályázatok hasznosításáról a Társaság dönt a szerzők egyetértésével. Az arra alkalmas pályázatok – függetlenül a díjazás tényétől – kellő átdolgozás után a Hadtudomány című folyóiratban is közlésre kerülhetnek. Minden pályamunka – a szerzővel való előzetes egyeztetés után – átadásra kerülhet a hasznosításában érdekelt szervek részére.

A pályázat kiírásának feltételeit, a pályázati rendszer célját, az alkalmazott eljárásokat és más, szükséges tudnivalókat a Társaság elnöksége által jóváhagyott szabályozó (a Magyar Hadtudományi Társaság Pályázati rendszere) tartalmazza.

Budapest, 2005. április 1.

*A Magyar Hadtudományi Társaság
elnöksége*

A Védelemgazdasági szakosztály üléséről

A szakosztály 2005. január 19-én a Hadtörténeti Intézet és Múzeumban tartotta évnyi-tó/évvégi ülést, amelyen dr. Dombrády Lóránd hadtörténész tartott előadást a *nemzetgazdaság védelmi felkészítéséről, a két világháború között*. Az előzetes megbeszélés során kértük az előadót, mondandójában arra fókuszáljon, hogy az adott kor kihívásaira milyen választ, megoldást adtak a szakemberek és ennek milyen a napjaink számára is használható tanulságai vannak.

Az előadó ismertette azokat a katonai-politikai körülményeket (a kis-antant országaival való szembenállás, a revíziós célkitűzések), amelyek az ún. „győri program” célját és tartalmát adták. Az 1930-as évek közepén-végén beindított haderő-fejlesztési, hadfelszerelés termelési program az évek során az emeleti célkitűzéstől jelentős eltéréssel valósult meg. A program során előállított eszközöket (Turán harcok, Botond terepjáró, Héjja vadászrepülő) más katonai célra (a Szovjetunió elleni háború) a közép-európai-tól különböző hadszíntéri körülmények között alkalmazták, amire természetesen nem lehettek teljesen alkalmasak és képesek.

A program kidolgozói jó előrelátással tervezték meg a finanszírozás rendszerét, miszerint a program összköltségének 25%-t elő-

finanszírozásként a K+F célokra használták, további 50%-t a termelésre, míg az utolsó 25%-t a rendszerbeállítás, üzemeltetés, fenntartás költségeire szánták.

A háborús években a termelés mennyiségi fokozása azonban szétfeszítette az eredetileg tervezett kereteket és előhozta azokat a napjainkban is ismerős problémákat, amit egy az adott gazdasági-ipari környezetben csúcstechnológiát képviselő program okoz, így a beszállítói háttér hiányosságai vagy a képzett munkaerő szűkös volta.

A túlfeszített, eredeti céloktól eltérően megvalósuló program mind a megrendelőt, mind a termelőket olyan hitelfelvételi és adósság spirálba kényszerítette, ami a kor makrogazdasági eszközrendszerével egyre nehezebben volt kezelhető. Ennek a folyamatnak a háború elvesztése vetett véget, örök időre elhalasztva az anyagi elszámolási kötelezettséget (az erkölcsi elszámolást a történelem tette meg).

Az előadást kérdések és a tanulságok megvitatása követte.

Az ülésen a szakosztály elfogadta a 2004. évi beszámolót, pontosította a 2005. évi munkatervet és megválasztotta a küldötteket az MHTT közgyűlésére.

*dr. Király László
szakosztály elnök*

Öt éves a Honvéd Altiszti Folyóirat

Több mint 70 éve, hogy megjelent a Honvéd Altiszti Folyóirat, azzal a nem titkolt céllal, hogy a hadsereg meghatározó elemét, az altiszti kart szolgálja. Ahogy a m. kir. Honvédség főparancsnoka írta: „...a magyar altiszt meg fogja találni benne mindazt, ami katonai műveltségének és tudásának fejlesztésére és továbbképzésére szükséges. Hű barátot és támaszt fog találni benne nehéz szolgálatának ellátásában, amely reá, mint a magyar katona oktatójára, nevelőjére és mint vezetőre is hárul.”

Az 1999-ben újraindított folyóirat nem kevesebbet vállalt, mint azt, hogy a Magyar Honvédségben újra meghatározó szerepre jelölt tiszthelyetteseknek és zászlósoknak fő-

rumot biztosítson. Olyan megszólalási lehetőséget, ahol közléteket gondolataikat, megfogalmazhatják javaslataikat, elmondhatják a kritikát. A hadseregnek mindig is szüksége lett volna megfelelő tudású és kellő önbizalommal rendelkező altiszti karra, amely képes és mer véleményt mondani.

A Honvéd Altiszti Folyóirat felvállalta ezt a szerepet és az elmúlt öt évben következetes is maradt vállalásához. Cikk és hozzászólások tucatjai bizonyítják, hogy az okos gondolat nem függ a viselt rendfokozattól, a pillanatnyi beosztástól. Abban már nem vagyok biztos, hogy az okos gondolat mindig eredmény talajra hull, és eredményt hoz. Eredményre és sikerélményre pedig nagy

szüksége lenne minden katonának. Amikor a folyamatos racionalizálás és átszervezés során elveszítjük a sokat tapasztalt és felkészült emberek százait, nehéz optimistának lenni. A missziókban keservesen szerzett tapasztalatok az elmenőkkel együtt fogynak, a honi gyakorlatok során megszerzett ismeretek eltűnnek. Sajnos ez a hatás az altiszti kart sem kerüli el. Még mindig nagy ebben a körben is az elvándorlás, így az egészségesnek tartott rendfokozati arányok kialakítása nehéz.

Volt szerencsém olyan misszióban szolgálni, ahol hivatásos tiszthelyettesek alkották a csapat zömét. Felkészültségük, a feladat és a parancsnok iránti lojalitásuk példás volt. A szakmai feladatok során számtalanszor bizonyították, hogy vannak olyan jók, mint más országból érkezett társaik. Kreativitásuk, lelkesedésük olyan helyzeteken is átsegítette őket, amelyben más talán már feladta volna.

Számomra ők jelentik azt az alapot, amire építeni lehet egy korszerű, XXI. századi Magyar Honvédség altiszti karát.

Az altiszti kar felelőssége nagy. Ahhoz, hogy megfeleljenek mindannak, amit tőlük várnak nem elég a rendfokozat megszerzése. Kell hozzá kitartás, sok türelem és folyamatos tanulás. Ebben segítheti munkájukat a Honvéd Altiszti Folyóirat. Az itthon és külföldön szerzett tapasztalatok közzétételével, a jó – esetleg rossz – példák bemutatásával, és ha kell, akkor kritikával.

Öt év sok is, meg kevés is. Sok, hiszen óriási változásokon megy keresztül a sereg, és kevés, mert sok dologban nem jutunk előre. Csak remélni tudjuk, hogy a következő öt év elteltével megint tudjuk köszönten a Honvéd Altiszti Folyóirat készítőit és olvasóit.

dr. Padányi József

Cikkek, tanulmányok közlési feltételei

A szerzők a szöveget csak a lap egyik oldalára nyomtassák vagy gépeljék, másfeles sor-távolsággal. A kézirat lehetőleg ne haladja meg a 40 ezer karakternyi terjedelmet (szóközökkel együtt). Ez 20–22 oldalnyi írógéppel írt oldalt jelent.

Amennyiben a szerző számítógéppel dolgozik, tanulmányát bármilyen számítógépes lemezen is kérjük.

A beküldött anyagokhoz készítsenek 10–12 soros annotációt, amely hűen tükrözi írásuk tartalmát. Külön mellékelten lapon, vagy a tanulmány végén tüntessék fel a teljes nevüket, rendfokozatukat, tudományos fokozatukat, pontos munkahelyi és lakcímüket, valamint telefonszámukat.

A cikkeket, tanulmányokat, véleményeket, javaslatokat, olvasói leveleket közvetlenül a Hadtudomány szerkesztőbizottság címére (1581 Budapest, Hungária krt. 9–11. Pf.: 15.) küldjék meg.

A kézirat közlési ideje – a cikk elfogadása esetén – 3–6 hónap, mivel a folyóirat negyedévenként jelenik meg.

A szerkesztőség fenntartja a jogot a beküldött munkák rövidítésére, a szükséges nyelvtani és formai javításokra. A szerzők szakmai véleményét hűen közöljük, mondanivalóját nem csorbítjuk.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

CONTENTS

SECURITY POLICY

Sándor Pirityi:	Right of the state to armed self-defence – law and order and ethic of the use of power	3
Imre József Hadnagy:	War and terrorism	16

MILITARY SCIENCE – MILITARY AFFAIRS

János Deák:	The war of today and the future	29
Gyula Kovács:	Counter terrorism and the changing Hungarian Defence Forces	50
János Jakus:	Hungarian Defence Forces from the change of régime till today	64
Zoltán Kovács:	Development of the capability of using tactical obstacles and the adaptation of NATO principles	77

DEFENCE ECONOMY

Ottó Birák:	About the function of the firm information system of acquisition	95
-------------	--	----

FORUM

János Kemény:	Dissent of Al-Kaida	107
Zhu Ruichen:	North-Korean nuclear armament	118
Antal Oroszi:	Presentation of Miklós M. Szabó's book "The history of Hungarian military higher education 1947–1956"	125

SOCIETY NEWS

About the competitions for the year 2004	129
Calling for competition of the Hungarian Society of Military Science for the year 2005	130
About the meeting of the Defence Economy Department	131
The Hungarian Non-Commissioned Officers' Journal is five years old	131

Felhívás

A személyi jövedelemadó 1%-ának felajánlására

Tisztelt Hölgyem!/ Uram!

Köszönjük társaságunk tagjainak és támogatóinak, hogy 2004-ben a személyi jövedelemadójukból 210476 forinttal támogatták társaságunkat céljai megvalósításában. Az átutalt összeget kutatások, tudományszervezői munkák, központi és szakosztályi rendezvények, konferenciák támogatására használtuk fel.

A személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti közcélú felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvény lehetővé teszi, hogy az adózó a befizetett személyi jövedelemadójának *egy százalékát* a törvény 4. § (1) bekezdés b) pontjában meghatározott *társadalmi szervezetek részére felajánlja*. Ezen szervezetek közé tartozik a Magyar Hadtudományi Társaság is. Az így befolyt összeget kizárólag a tudományos munka ösztönzésére kívánjuk felhasználni.

Kérem társaságunk minden tagját, hogy éljen a lehetőséggel és ezúton is segítse céljaink megvalósítását!

Az adózó a rendelkező-nyilatkozatát postai szabványméretű borítékban elhelyezve és lezárva, a 2004. évi jövedelemadó-bevalláshoz csatolva – az újabb rendelet értelmében – *2005. május 20-ig* küldheti meg az APEH részére. Azon adózók, akiknek az adóbevallását a munkaadója teljesíti, a zárt borítékot a fenti határidőig a munkáltatóiknak adják át. A borítékban fel kell tüntetni: az adózó nevét, lakcímét és adóazonosító jelét. A borítékba helyezett nyilatkozat tartalmazza a kedvezményezett nevét és adószámát. A mi esetünkben

a kedvezményezett neve: Magyar Hadtudományi Társaság,
adószáma: 19655866-1-42

Az MHTT Elnöksége nevében céljaink megvalósításához nyújtott támogatását tisztelettel megköszönöm.

Dr. Nagy László
elnök